לעצטע
שריפטען

-פון-

מענדעלי מוכר ספרים,

(ש. י. אבראמאוויץ).

דרוק אונד פערלאג פון

די היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני,

83-85-87 קאנאל סטריט, ניו-יארק.

HEBREW PUBLISHING CO.,

83-85-87 Canal Street, New York.

אינהאלט־פערצייכניס.

איבער א שטאָט אין מזרח.

א מעשה נורא, וואס איז זיך פארלויפען אין קאַבצאַנסק.

קאַבצאַנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פאַררעכענט געוועזן אין דער וועלט פאַר א שטעדטיל אַ רוהיגס, א שטילס, יודען עהרליכע, צעבראָכענע, אַלטפעטערישע, זענען זיך דאָרט געזעסען, אויסגעטהון פון דער וועלט, געגאַנגען זייער וועג, געאַרבייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדעלט און מיט אַלע פירושים טאַקי אָבגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאָגט, חוץ גאָט און ציצית נישט אָנגעגאַנגען די אַלע היינטיגע חכמות, אַ כפרה פון זייערטוועגען אַלע נייע־מאָדנע פאַרלאַמענטען־סמאַרלאַמענטען מיט די פּאָליטיקעס, דרשות, האַמפּערייען דאָרט פאַר זייער קלויז, פאַר זייער אונטער־אויבען, און זייער באָד להבדיל. אַ יוד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געוועזן צו זאָגען, בעדאַרף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פאַררייסען די נאָז, נישט קוקען אַרויף; אַ יודען אין גלות בעדאַרף זיין דער, קאָפּ אין דער ערד, ער איז מחויב איבערצוטראָגען אַלס־דינג, הערען, זעהן און שווייגען... אָט אַזוי האָט קאַבצאַנסק, זינט זי איז קאַבצאַנסק, געלעבט שעהן־פיין, שאַ־שטיל. וואָס גאָט האָט געגעבען, גוטס, שלעכטס, האָט זי מקבל־באהבה געווען, אַ פּאַטש אַפילו, אַ שפּיי אין פנים אויך אָנגענומען פאַר ליעב, ביי איהר איז עס געבליבען — שאַ! און פלוצ־לונג איז קאַבצאַנסק אַרוים פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געוואָרען. ווי שטיל דאָרט איז אַמאָל געווען, אַזוי רעש'ט זיך, קאָכט זיך אין איהר היינט, עפּעס נאָר אַ פייער־שפּייענדיגער באַרג, בעהיט זאָל מען ווערען — פייערט, שיסט, גיסט פּעך און שוועבעל, און דאָס געפּילדער איהרס צוטראָגט זיך העט וויוט. גיכער וואָלט מען זיך געריכט אויף איהר אַ טוידט, אַ מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אַזוינע געוואַלדען, גאָר אַ שרעק.

און פון וואָס, וועט מען זיכער פרעגען, האָט אָט דאָס גאַנצע איבער־קעהרעניש זיך גענומען? — אוי, א געלעכטער צו זאָגען, אַ געלעכטער מיט

נרינע וועריִם! געגומען האָט זיך עס נאָר אין אָנהויב פון עפּעס אַ קלײניגקײט, דערנאָך האָט זיך עס געקײטעלט אײן מעשה אין דער אַנדערער, ביז ס'איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס'איז אַרויס דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם-פײערדיגע — קראַך-טראַך-טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערען, אַז אײנגאַנצען הײנגט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט אויף משקולת, אַ מינדסט קלײניגקײט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פון'ם יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, משטײנס-געזאָגט. איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט געוואָרען אַ שטאָדט טור-מלכּא, און איבער אַ דעמבּענע אַקס איז געוואָרען תּל ביתּר. אַזוי איז די יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זײערע די נײע. פון אַ גאָרנישט ווערט אַ טוסקאַט-קול, פון שו-שו-שו יענעם אין די אויערען הונערט-בליצט, און עס גיסט זיך אויס אויף זיי די תּוכחה.

אוי, איבער אַ שטאָט אין מזרח-וואַנד איז אין קאַבּצאַנסק הײנט אַ בּײזע מהומה!

* *

*

נאָך הינט-הײנט פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעמויערט די קאַבּצאַנסקער גרויסע קלויז בּיז אין די שפּעטערדיגע צײטען, האָבּען פאַרנומען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח-וואַנד די לײבּעליך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבּענסטע משפחה אין קאַבּצאַנסק געהײסען אויף דעם נאָמען פונ'ם על־טער-זײדען — רבּ לײבּעלי, זכרונו לברכה, דער נגיד, דער פרנס-חודש, דער פײנע-בּריה אין דער גאַנצער קהלה, מיט וועלכען קאַבּצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז איבּערגעגאַנגען בּירושה פון טאַטעס צו קינדער בּיז אויף לעצט צו רבּ אליקום נעצילין, עליו השלום, אויך אַ גרויסער פאַרנעהם, אַ תּקיף, אַ כּל-וּלך אין הויף בּיים דוקעס — דער פריץ פון קאַבּצאַנסקער שליסעל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רבּ אליקום געציל האָט געהאַלטען קאַבּצאַנסק פונ'ם דוקעס בּאַרענדע, און איז נתעשר געוואָרען. מען האָט איהם געשאַצט אַודאי אין אַ דרײ-פיער זעקליך, חוץ זײן נחלה — אַ שאַרפע פּריצעשע אײנפאָרהויז מיט בּעל-הבּית'ישקײט און אַ בּוי־דעם מיט היי, וואָס אינאײנעם האָט עס בּסך הכּל געמעגט בּעטרעפען אויף טרפות שײנע-גראָבּע עטליכע הונדערט קערבּליך. יאָ, יאָ ס'איז אַ סבּרא, אַז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבּער! זײן רײכקײט, זײן גרויסקײט איז געווען נאָר שלא כּדרך הטבע. הײנו, וואָס הײסט גרויסקײט? — גרויסקײט הײסט

נישט דאָס אַלײן נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל האָבּען פאַר איהם געהאַט דאָס נײן-יעהריגע קדחת, דרך-ארץ הײסט עס, גאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זײן ליכטיג פּנים, משונה הנאָה געהאַט פון זײן ווילד בּרײטקײט. ווי ער זיצט זיך אַ שטײגער אויף זײן שטאָט בּרײטליך, די גרײז-גרויע בּאָרד, צעפלאָסען, דער טלית מיט אַײן עטרה פון פליטערליך איבּער'ן קאָפּ און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; נײן דאָס איז נאָך גאָרנישט, פון יודענס דרך-ארץ האָבּען איז אַמאָל גאָרנישט געדרונגען, אלא וואָס דען, אַפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די כּפרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום" (געציל איז זײ שווער געווען אויסצורײדען). דער עקאָנאָם פונ'ם הויף און אַמאָל טאַקי אויך דעם דוקעס קאַמערדינער אין עפּעס אַ מין טיזליק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפּליך, פלעגען קומען שבּת, יום-טוב עסען בּײ איהם פיש. פאַר פּסח פלעגט ער פונ'ם הויף בּעקומען ווײץ אויף מצה און אַ פּאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. בּײם אויסגעבּען די מיזינקע זײנע, איז זי, די כּלה הײסט עס, אויף מאָרגען נאָך דער חופה, געגאַנגען מיט די מחותּנים און מיט די כּלי-זמר צום דוקעס אין הויף. זי אַלײן מיט איהרע כּשר'ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם דוקעס אַ טאַץ מיט לעקיך און אײנגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות-בּרויטליך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה-זיס שמײכעלע צוגענומען, אַנידערגעלעגט אויפ'ן טאַץ אַ רויט-גילדענעם רענדיל, דרשה-געשאַנק הײסט עס, עפּעס געבּעבּעט, אָנגעבּעבּעט אַ פולע קאָפּ, אויסגעמישט קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה'קעלע, ציצעלע, חוסיד, תּלמוד, לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווײסט, וואָס ער האָט געמײנט, אַזאַ מין מזל-טוב בּײ זײ איז עס אַפּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעהמענדיג זי, די כּלה הײסט עס, בּײם בּעקעלע, אַ גלעט געטאָהן, אײן מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיוושאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בּעקעלע, און צו רבּ אליקום-געציל'ן שוין שמײכעלדיג געזאָגט: האַרנאַ או טעבּי, לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הײסט כּבוד, אָט וואָס הײסט גרויסקײט!...

נאָר געה טהו עפּעס דעם רבּונו-של-עולם, אַז ער זיצט אויבּען און דרעהט דאָס רעדעל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תּוקף" דאָרט: מי ירום ומי ישפּל — ווער אַרויף און ווער אַראָבּ. בּעדאַרף זיך אין אַ צײט אַרום איבּערדרעהען דאָס רעדיל, און רבּ אליקים געציל פאַלט אַראָבּ, בּלײבּט אַ קבּצן הײסט עס. יאָ, אַ קבּצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבּצנו בּיחר, גלײך מיט אַלע קאַבּצאַנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּעס — עט, פונדערסטוועגען לעבּט מען דאָך, בּרוך השם, אַבּיסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילאָ וואָס? בּע!... נישט פערזינדיגען.

מען שטערבט אָב דאָס לעבען און מען שטאַרבט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבצן כפשטות איז ער געבליבען, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבליבען, ווארום ער איז גאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבצאַנסק האָט איהם איינגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבען אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם ביי זיך פאַר אַ גביר כדי צו נעהמען ביי איהם נדבות, און ער נעביך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַכען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנטליך — יבש! במזומנים נישטאָ קיין גראָשען, איינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט־לאַנג ניט געצאָהלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפען דעם פריץ קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאָהנט, מען פאָדערט, און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך ביי סוחרים — קוממיות! רב אליקום געציל מיט זיין גוט האַרץ האָט עס נישט געקענט איבערטראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבען. דער פריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלייגט אַיין אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח־וואַנד. דאָס הויזגעזינד רב אליקום־געציל'ס האָט זיך צושלעפט, דער אַהין, דער אַהער — אוים לייבעליך!

די שטאָט שטעהט ליידיג, נישט בעזעצט, זעהט אוים ווי אַ וויסטע אַלמנה. ליב איז זי איטליכען טאַקי, ליב און טהייער, צום האַרצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבער מיט דעם פריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאַט, אַ שטיקעל קאַפריז, ווי איטליכער שררה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין אַ בעל־הבית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע האַרץ זעהענדיג, אַז יענעם אָרט, וואו עס זיינען געזעסען פריהער אַזוינע לייבעליך, אַזאַ רב אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אַצינד דעם פריץ! אַז אַ פריץ מישט זיך אַמאָל אַריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שגעון, אין אַתה־הראתה, אין הקפות און ביים אויסוועהלען גבאים. אַ וועהטיג איז דאָס אַודאי אַ גרויסער, נאָר בעפרייען זיך פון אַזאַ גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרעם און פאַרלוירען כמעט די האָפנונג.

צוויי פאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען, האָבען געהאַט אַיין אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אַנדערער — חייקיל חיים — צוויי נישט קיין

גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אַנדערען קידער־ווידער ווי צוויי קעטץ אין איין זאַק.

רב שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אַז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאָס איגענע, וואָס אוגערקעס אַ שטייגער צווישען דעם גאָרטענוואַרג. עס טהוט זיך אַ וויז פריהמאָרגענס אין גאָרטען דאָרט, וואו נעכטען האָט מען גאָרנישט בעמערקט, אַ גרויסע גרינע אוגערקע, עפּעס פלוצלים, גאָר אומגעריכט. אוגערקעס, אַזוי הייסט עס, וואַקסען ביי נאַכט, אַז עס זעהט נישט קיין אויג — און אַזוי אויך די פיינע בריות. איינער עפּעס אַ יודעל, אַ שמעלקי פון'ם געמיינעם קאַבצאַנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געוואוסט, איז פלוצלים פון דער ערד אַרויסגעקראָכען — און מזל טוב דיר, קאַבצאַנסק, מיט דיין אוגערקע, מיט אַ ניי־אויסגעוואַקסענעם רב שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רב שמעלקי — ער האַלט עס היינט די קאַבצאַנסקער אַרענדע, איז אַ פאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָדט און שטאַרק געהייבען.

דאָס חשיבות פון רב שמעלקין איז, וואָס ווי שטומפּיקליך ער איז אויף דער עברי, נישט אַזאַ געלערענטער, אַזוי אַ שאַרפער אַ גרויסער פרומאַק איז ער. אַזאַ מאַמין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אַלסדינג, וואָס נישט פאַר זיין שכל. — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כשוף און אָבשפּרעכענישען. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרוים ער האַלט זיך פאַר קליינע, אַזוי קליין האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטעהט פאַר אַ פּיטצעל כבוד דאָ אין שטעדטיל, אַזוי איז ער מוחל אויף זיין כבוד דאָרט אין הויף, אַ שטייגער, לאָז מען זיך שפּעטען פון איהם וויפיעל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט איהם נישט אוים, און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס זייניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פריץ'ס אַ בליק.

רב שמעלקי, אַ שטייגער, האָט, זינט ער איז אַ רב שמעלקי, שטאַרק חשק צו די לייבעליכעם שטאָט, ווייסענדיג ביי זיך זעהר גוט, אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט נעבען ארון־קודש קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פיינזילבערנער עטרה אויפ'ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל־הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צוגלייך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אַזעלכע זאַכען, וואָס קיין בעסערס, קיין העכערעס דערפון איז ביי יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל־הבית פון דער שטאָט איז דער פריץ, איז איהם באַלד טאַקי פאַר־

גאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולם'ס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי'עש'ן הענד"? פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום-זיפצעלע ענטפערן: וואָס קענען מיר טאָהן? וואַרט, ברידערליך, ביז השם-יתברך וועט רחמנות האָבען, טהאָן אַ נס, חאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רב שמעלקי איז אַיין אוגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אויס סוף זומער, בשעת אויף גאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פונ'ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבויגען נישט ווי אַיין אוגערקע בעדאַרף זיין, האַרט, ביטער אויסגעטריקענט אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אַקעגען אַזאַ געלער, פוילער אוגערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שעהן-פּריש קאַרפּירער אתרוג'ל חייקיל-חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער קליינער טהייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט בריקעל, וואו די לופט איז אַביסעל פרייער, די אַיינוואָהנער דאָרט אַביסעל נישט אַזוי... ביי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַביסעל עולם הזה. אַלט-קאַבצאַנסק קוקט אויף זיי פאַרדרעהענדיג אַביסעל די נאָז, עפּעס דאַכט זיך איהר, ס'איז אַביסעל גראָבליך... דאַכט זיך דאָס... יודישליך און פּאָרט עפּעס נישט דאָס... דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי-קאַבצאַנסק, איז געווען חייקיל-חיים. דאָרט איז ער געבוירען געוואָרען ביי זיין טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער בעל-הבית, אַ קרוב מיט די לייבעליך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און געוואוינט ביז דער איצטיגער צייט. ער בעדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגען אַ פערציג יאָהר. אַ מושלם איז חייקיל-חיים, טאַקי ווי מען זאָגט מיט אַלע מעלות. וואָס ווילט איהר קען ער נית? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצה'דיג, טיף, ווי הייסט עס עפּעס היינט, פּסיכאָלאָגיע; טיף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכלל, ער איז אַ בעל-מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט-קאַבצאַנסק איהם דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט האַרץ, פאַר זיין שעהנער בענעהמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענסטען אַפּילו. בעזונדערס האָט איהם אַלט-קאַבצאַנסק ליעב געקריגען זינט ער האָט זיך צו איהר איבערגעקליבען, פונ'ם נייעם בית-מדרש דאָרט זיך איבערגעטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבען? דערויף איז דאָ אַ סך סברות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, צום עסק געהער זיך

עס בכלל נישט אָן, ער האָט ליב אַלט-קאַבצאַנסק, אַלט-קאַבצאַנסק האָט ליב איהם — און, ווי אַ ליטוואַק זאָגט, פּטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל-חיים'ן ביי זיך אונטער-אויבען. די אַלע אַנדערע געהייבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען ליידיג, נאָר דער אונטער-אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּעס זיין בעזונדער מין חן. ציהעט צו זיך-צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום-מנוחה פאַר איידעלע מענשען פונ'ם בעל-הבת'ישען שטאַנד, וואָס האָבען ליב זיך צו וואַרמען, אַריינקוקען אין אַ ספר, ניט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בעדאַרף צוליינען מוח, נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע זאַכען, חידושים ונפלאות. פון וועלכע עס ווערט עפּעס וואַרעם, גרינג אויף דער נשמה. דאָרט אונטער-אויבען הייסט עס, רעדט זיך עפּעס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יענעמס אַ וואָרט עפּעס נאָר אַ בעזונדער מין טעם. חייקיל-חיים מיט זיין געשליפענעם צינגעל, מיט זיין בריה'שקייט איז פאַר זיי געווען סחורה, ווי געווינשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אַמאָל אַ פריש וואָרט, אַזוינס פון וואָס פריהער האָט זיך זיי אַפילו נישט געחלומט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי אַיינגעגעבען שכל, צוגעגעבען מוטה, אַריינגעזעצט אין זיי פשוט אַ נייע נשמה. די רעדליך מענשען אַרום איהם האָבען פון טאָג צו טאָג געוואַקסען, מען האָט זיך מחיה געווען הערענדיג עפּעס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכל חיים, ער האָט אַריינגעטראָגען אין דעם אַלט-קאַבצאַנסקער עולם אַ נייע וועלט מיט אַ ניי לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאַבצאַנסקער ברידערליך, זיי האָבען נעביך ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק ביטער זיי האָט געמוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים. זייער אַלץ-מיט-אַנאַנדער, וואו אויסצוויינען זיך אַמאָל, וואו אויסצוגיסען זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד ביים פריץ, וואָס מאַכט זיך דערויף אַ שפּיל, אַ נעשפּעט, טהוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון, ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה, דער בעל-הבית, און זיי עפּעס טאַקי נאָר ווי אַיינגעבעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערליידען!

ביי אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך, זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַ־

רעשקייטען, פון וואס משטיינס-געזאגט, מען האט דא צו ריידען! נאר לאזען יענע איבערקומען אויפן קאבצאנסקער עולם׳ס שטאנד, וויסען וואס הייסט אזוינס עלענד, נויט, אבהייִנגען אינגאנצען פון א פריץ, א קאפריז; וויסען וואס פאר אזעלכע נעביך הייסט אזוינס א מקום-קדוש, — אוי, וואלטען זיי דענסטמאל געפיהלט, גערעדט, נישקשה, אנדערע ווערטער!

חייקיל-חיים האט גוט געפיהלט די מיאוסע קאבצאנסקער לאגע, ער אליין איז דאך, אין גרונד גענומען, אויך א קאבצאנסקער, און ליגט מיט זיי אינאיינעם, ווי מען זאגט, אין קוואס. ס׳איז איהם געווען א בושה, א חרפה, א וועהטיג, זיין אזוי מיאוס דערנידעררינגט, לאזען זיך טרעטען ווי א ווארעם אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ „מה-יפית“ — ניין, אזוינס איז נישט פאר איהם! ער האט זיך אריינגענומען אין קאפ, נישט אנדערש טאקי ווי בעפרייען דאס מקום-קדוש. לאז מען חאטש האבען דא ביי זיך א שטיקעל מנוחה, נישט צו זיין צו שאנד און שפאט.

איינמאל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מ ע נ ש ל ע ן ז י ך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פארצייטענס, זאגען ב ע ה א ר צ ט על-הנסים, שפילען אין ד ר י י ד י ל, אין דער האפנונג, אז זיי וועלען נאך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים ד ר ע ה ע ן וועלטען — דענסטמאל, אז חייקיל-חיים האט, אריינגעלאזען זיך אין א ברייטליכען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פארשטעהען, אז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טהאן בעדארף א מענש טהאן טאקי זיינס, און ווען די חשמונאים זאלען נישט געווען אנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, וואלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, איז ער אט פונ׳ם דאזיגען שמועס ארויף אויף דעם קאבצאנסקען מקום-קדוש, וואס איז אין פרעמדע הענד, און בעוועגט דעם עולם, פרייוען זיך טהאן וואס נאר מעגליך, אז זיי זאלען זיין די בעלי-בתים דארט. — איך פון מיין זייט, האט ער געזאגט, בין גרייט צו טהאן אלסדינג, נישט שפארען קיין מיה, קיין צייט, אבי ווילט איהר נאר, עס זאל קיין מניעה נישט זיין פון געלד. די האניג-זיסע ווערטער זיינע האבען זיך איהם געגאסען פונ׳ם מויל גלייך די קאבצאנסקער אין הארץ אריין. די זאך איז אריין אין טעם, וואס ווייטער ווייטער זיך פארברייט, ביז לסוף האט געקלונגען מיט איהר גאנץ קאבצאנסק.

רב שמעלקען איז די דאזיגע זאך געווען ווי א מעסער אין הארץ, עס האט איהם געשטאכען ביז אין דער זיבענטער ריפ. פאר וואס? ערשטענס, דערפאר וואס איטליכער גראבער יונג, דערצו נאך א פרומאק, האט אמת פיינט א מענשען איין אידעלען, א געלערענטען. דער גאנצער טהוער דרינען

איז דאך חייקיל-חיים, וועלכען ער קען נישט אנקוקען. צווייטענס, דערפאר וואס חייקיל-חיים קען מיט דער צייט זיך דערשלאגען צו די לייבעליכעם שטאט, און דעם כבוד האבען ווילט זיך דאך איהם אליין. דריטענס, דערפאר וואס איז א מורא איינצורייסען מיט דעם פריץ, ער קען ברוגז ווערען און דורכדעם זאל עס איהם חלילה שאדען צום עסק, צו דער ארענדע. און פערטענס איז גאר פשוט, דערפאר וואס א רב שמעלקי מוז זיין תמיד דאווידער, וויל יענער אזוי, וויל ער דוקא פארקעהרט; זאגט יענער „יעהופעץ“ זאגט ער אויף-צו להכעים „בויבעריק“... פונדעסטוועגען האט רב שמעלקי זיך דארויס כלומרשט גארנישט געמאכט, אלץ געזאגט ווערטליך, געפרעגט קשיות מיט א שטעכעדיג שמייכעלע, א שטייגער אט אזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אפנים, ווי פריהער פיליינגעווען אין מקום-קדוש, פארגעסט-זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אז די שטאט דארט געהערט דאך פארט דעם פריץ.

— מילא, וואס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ׳ם עולם — דער פריץ האט דאך זי אין האנד פאר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד, אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאז נאר קאבצאנסק וועלען.

— קאבצאנסק! א געלעכטער חלעבען, זעהט איהר — אויף צו נעהמען, אך, איז דא אין קאבצאנסק, אהן עין-הרע, זעהר פיעל בעלנים! נאר לאז זיין אפילו אזוי — אויסלייזען. געלד איז דא, וועט דען, פרעג איך אייך, קאבצאנסק א סך דערפון ארויסקומען? גאנץ קאבצאנסק אין מזרח-וואנד וועט דאך נישט ארויפקריכען, היינט צו וואס, נאך אמאל פרעג איך אייך, זאל...

— שא, לאזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאלט איהם אריין אין די רייד איינער פונ׳ם עולם; דא געהט נישט מעהר, פארשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם י ו ד י ש ע ן פ י נ ט ע ל ע. יודישט מען די שטאט, דאס הייסט זיצט ווידער אויף איהר א יוד, געווינט דורך דעם גאנץ קאבצאנסק זעהר פיעל. זי וועט דענסטמאל, אז זי האט א מקום-קדוש, און דאס אליין וועט איהר צוגעבען א שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטארקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבט!

— פ ש ש ש! מאכט רב שמעלקי, פארקרימענדיג זיך מיט א זויערע מינע, אוי, וועט זיין חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסען וואס הייסט אזוינס דער׳רגזג׳ען א פריץ!

מעהר האָט רב שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן שפּעטער, האָט ער מעהר טאַקי געטהאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבּען טהאָן, טהאָן!...

זומער איינמאָל אין דער פריה, אַז דער קאַבּצאַנסקער עולם איז מיט די טלית-און-תפילין-זעק געגאַנגען פריי צושפּילעט, די הערצער אָפען אַקעגען דער זון, משונה הנאה האָבּענדיג, ווי זי בּאַקט, וואַרעמט גאָר סחיה; געזעהען פאַר זיך גאָטס שעהן וועלטיל: בּוימער, גרינס, געוועקס, אָבּשאַצענדיג בּיי זיך אין געלד די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענוואַרג: ציבּעלעס, רעטיך, קאַרטאָפעל, וואָס וועט, געלויבּט דער אויבּערשטער, זיין היינטיגנס יאָהר, — מיט אַ-מאָל הייבּען זיך אויף פון עק גאַס זילען שטויבּ, עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפילדער: מע, מו, מע-ע! ערשט וואָס? דאָס מועקעט-מוקעט, לויפט הונגעריג, פערשמאַכט די טשערדע בּהמות צוריק פונ'ם פעלד, גאָר פלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בּייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם בּעקומט בּאַלד טאַקי די פינסטערע בּשורה: אוי וועה! דער פּריץ וויל מעהר נישט לאָזען פיטערען זיך בּיי איהם אויפ'ן פעלד די יודישע בּהמות ווי פריהער.

שלעכט, גאָר נים קיין גוטער משא-ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בּעטען. איז אָבּער צום פּריץ נישט צו צוטרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ געבּעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעליך-יודלאַקעסליך. ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, ליובּעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פּריץ איז בּייז. איהר יודעליך-חאַלאַמייעליך, האָט ער געהערט, ווילט איהם פאַרטרייבּען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטיינער איז, איהם מטמא, אַריינשטעקענדיג איהם אין דער האַנד אַ מטבּע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאָטש בּגנבה לאָזען יודישע בּהמות זיך פיטערען ערגעץ-וואו און אַוועקוקען, צומאַכען די אויגען. די מטבּע נעהמט ער — ער איז בּטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און בּאַלד טאַקי בּעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז נעמאַטערט, עס קומט אָן, שונא ציון, מיט ווערעם.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רב שמעלקי, דאָס איז געוועזן זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרויס דאָס פייער — אַ כּעס, אַ צאָרען, אַ מחלוקת, און קאַבּצנסק ווערט צוטהיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער-שטעך איינע מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל-חיים'ס חברה-לייט, אָדער ווי זיי הייסען דאָרט מכלכּל-חיים'ניקעס, שווייגען נישט אין זייער זאַך: — זיי פייערען. יענע, פון רב שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בּעלי-בּתים פּראַקטישע, וואָס די פּרנסה זייערע איז פון דער אַרענדע, שווייגען אויך נישט, — פייערען.

און צווישען די צוויי פייערען זענען צו ערשט געשטאַנען די קאַבּצאַנסקער בּהמות, און דערנאָך, — אַ בּיטער רחמנות נעבּיך — די קאַבּצאַנסקער כּלי-קודש.

מילא, בּהמות זענען בּהמות, קיה הייסט עס שטילע בּרואים מיט דרך-ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבּען אַמאָל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז אין נאָך געווען צו דערליידען. ציגען אָבּער, שקצים, וויסע-חברה'ניקעס, אַז זיי געהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי אַ וועלט און זענען פול אין אַלע ווינקעלעך. מען בּעדאַרף וויסען, אַז אין קאַבּצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגען, ווי בּאַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אַמאָל אין דער קישקע, האָבּען זיי אָנגעטהאָן מעשים — געשפּרונגען אין די גערטנער, געקראָכען וואו מען בּעדאַרף נישט, געחאַפּט אין מאַרק פון די מולטערס און אויפגעווינעלט אַ קענגען זיך אַ שטאָדט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונד האָט געעפענט אַ מויל, געבּילט, געהאַווקעט, זיך געלאָזט העהרען ווייט איבּער די גאַסען. די שטאָדט איז געווען אויף, פּשוט נישט אויסצוהאַלטען. מען געהט אַרום דול אָהן קעפּ און מען איז גערען ווי מעגליך פון דער צרה פּטור צו ווערען. — אָט דאָ הויבּט זיך אָן אַ מעשה מיט געלד, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעהמען בּיים עולם געלד! און מיט צונויפנעהמער האָט מען בּרוך השם, קיין דאגה ניט, הלואי אַזוי פיעל געלד ווי פיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די נעהמען צונויף געלד פאַר דעם עקאָנאָם מיט די בּעדינטע אין הויף, לאָז מען חאָטש האָבּען אַ חיי שעה, אַ רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בּהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף-געלד פאַר דעם פּריץ, און נאָך אַנדערע נעהמען צונויף גלאַט אַזוי געלד, אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאָגט מען, גיט געלד! פון איטליכם בּהמה אַזוי פיעל און אַזוי פיעל...

ערגער נאָך פון די בּהמות איז געווען נעבּעך די כּלי-קודש: רבּנים, חזנים, שמשים, שוחטים אַ שטיינער, זיי איז געווען בּיטער און פינסטער פון אַלע זייטען. סיי-ווי-סיי, וואוהין זיי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט בּרענען אויף זיי אַ פייער פון דעם אָדער פון יענעם צד. בּיידע צדדים זענען צו'להכעיס'ניקעס, טהוען אין דער גאַל אַריין איינער דעם אַנדערען. פאַר גרויס פאָרכט און איבּערטראַכטעניש האָבּען זיי, די כּלי-קודש הייסט עס, ווי די

צוזולטע זיך געחאַפּט, אַליין נישט רעכט צו וויסען אויף וואָס פיר אַ וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אַלסדינג: אַ שמעק דאָ, אַ שמעק דאָרט, אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ דעם, אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ יענעם, אַ שפּרונג אַהין, אַ שפּרונג אַהער, און אַ שפּרונג־אָב צוריק — נישט אַהין און נישט אַהער. אַלסדינג האָבען זיי געטהאָן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאָגט, אין אַלע עקען — און זענען נעבעך אומגעקומען, געוואָרען קדושים, אַ שיינע ריינע כפרה פאַר יודישע קינדער! עס רעש'ט זיך קאַבצאַנסק, און דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כפי ס'איז בעקאַנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאַך, וואָס זאָל נישט מיטברייננגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפענישען און דינען זיי פאַר אַ מיטעל צום לעבען. אין אַ בלאָטע, אַ שטיינער, האַלטען זיך טייפעל; אין אַ קאַליזשע — זשאַבעס; וואו אומריינינקייט־שוויבלען־גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריעג, מחלוקת — שפּראָצען, קומען אויף מענשליך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָהר וויסט ווער זיי זענען, וואָס ציהען דערפון די פרנסה בכבוד, זענען שטאַרק אין דער מאָדע און גילטען ביי אַלע נאַראָנים.

אָט אַזוינע מענשעליך, אַזעלכע מאָדנע נפשות עפּעס גאָר נייע מיני־כלי־קודש, זענען אַרויפגעשוואומען אויך דאָ, אין קאַבצאַנסק, בשעת דער מהומה, געוואָרען רעדעל־פיהרער און זיי האָט געטויגט צום עסק אונטערצובלאָזען דעם פייער, די שנאָה זאָל וואַקסען. זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל־חיים'ס, האָבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואָס פיהרט זיך מיט איהם אַרום פון שטאָדט צו שטאָדט, שפּילען די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצען — און מאַכען די קאָפּיקע.

— קומט, חברה — האָבען די מענשעליך געזאָגט — קומט, לאָמיר נעהמען קאַבצאַנסק אין אונזערע הענד אַריין!

קאַבצאַנסק האָט עס דערהערט, איז זי פאַרצאַפּעלט געוואָרען! עס האָט אין איהר געקאָכט און גערוישט ווי אין ים בשעת אַ שטורמווינד. פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף אַ מלחמה איינע אַ קעגען די אַנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פעטש זיינען געפלויגען אין קלויז איבער גבאות... פון דאָרט זענען זיי געפלויגען ווייטער ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַטאָווע עפּעס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דענסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, לייגט מען נישט קיין כבוד יונגע אויף אַלטע,

קינדער אויף טאַטעס, אַיין עם־האָרץ שעמט זיך נישט צו זאָגען אַ דעה אין לערנען!...

פעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאַבצאַנסקער יודען, אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי נעביך אַ פּנים ווי די אויסגעפּאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריעג האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריעגען זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט, ביי אַ טהייל געהט עס אינגאַנצען נישט מעהר ווי אין נצחנות, עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבי וויזען יענע ווער עלטער ער איז. פון גערעכט נישט גערעכט, פון יודישקייט נישט יודישקייט, קענען נישט קענען — איז דאָ ניט די ריידע, דער עיקר איז אויספיהרען. און ווידער ביי אַ טהייל, ביי יענע מענשליך, אַ שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פרנסה, דערוויל איז עס דאָך אַיין עסק — הו־האַ! אַ לויפעניש, אַ פליהעניש אַהין אַהער, אַ שרייבעניש. אַ שושקעניש, און דערלייגען צום פאָלק ישראל נישקשה. דערלייגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אַוודאַי, ליב האָבען...

די אַלטע כלי־קודש זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאַבצאַנסקער נייע כלי־קודש האָבען איהם ליב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע־טע־טע, גאָר אויף דער נייער מאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פאַרוויינטע נשמות ווי די אַלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי־בטחון'ס. אין האַרצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס'איז פּע, דאָך מאַכען זיי אַ פרעהליכע מינע, זענען תמיד אויפגערוימט מיט שיינענדיגע פּנים'לעך, פאַרזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס, די שמעלקעניקעס צופּוקעט ווערען!

ס'איז אַ פּוקעניש, אַ צעזעטצעניש, ביידע צדדים זענען אָנגעצונדען, לעגען צו קנויטליך איינער דער אַנדערען, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריץ דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, אַ צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מודיע זיין די בעלי־הבתים מיט דעם האַרבען וואָרט, אַז ער וועט אייננעבען פאָרמאַלנע וואו מען בעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען ניט צאָהלען וויפיעל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, וואָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָדט: גוואַלד רבונו של עולם, ס'איז דאָך נישט אויסצוהאַלטען, ס'איז שוין

איבּער די כּחות! לויפט מען דאָך, ווי דער שטיינער איז, אין הויף, צום פּריץ. אַדוני פּריץ! שרייט מען, פאַלענדיג איהם צו די פיס: אָ, זאָל בּרומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פּריץ אָבּער ענטפערט נישט קיין וואָרט. בּרומען בּרומט אפילו — נאָר דאָס בּרומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט. חאַפּט מען די פיס אויף די פּלייצעס און מען אַנטלויפט... אַז בּקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך האַרט שטעלען זיך דעם פּריץ אַקעגען. וואָס הייסט? טענה'ט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תּמיד. די הייזער זענען אונזערע, פון אָבות אבותינו. וויל ער נישט מיט גוטען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אדרבּה, טאַקי איינגעבּען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּעס יושר, מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבּצאַנסק, בּרוך־השם, אַ נייעם עסק! בּעדאַרף מען דאָך שתּדלנים. אָך, דאַרוף זענען דאָך עפּעס דאָ מענשליך, יענע בּריה'ס־מענשליך! עס פערשטעהט זיך מען קלייבּט זיי אויס צו שיקען אַהינצו, אין דער גובּערניע. בּעדאַרף מען דאָך אויף הוצאות. אַ פּאָהר אַהין אַ פּאָהר צוריק, איין עס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלד, און וואו זענען ווייבּער? די ווייבּער אין דער היים איבּערלאָזען בּעדאַרף מען דאָך עפּעס אויך. — טרעסעלט מען אויס אַלע פּושקעס. פון יענעם געלד, וואָס פון די בּהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבּצאַנסק בּריינגט זיך אויס. קאַבּצאַנסק טהוט זיך אַריין אינגאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען־אויף סבּרות, ווי די געלערענטע אַדוואָקאַטען. ס'איז דאָ צווישען זיי אויך, אָהן עין־הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבּעדניקעס. קאַבּצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר ווי איהר משפּט, עס קריכט איהר אַרויס די אויגען וואַרטענדיג דעם סוף. בּרוך־השם, זיך דערלעבּט. עס הויבּט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פאַרשפּיעלט! — בּאשר וואָס אין? לערענט מען דאָרט דעם פּשט, צינז, אמת טאַקי, טאָר אַ פּריץ נישט, על פּי דין, העכערען. נאָר אַזוי ווי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבּצאַנסקער דוקעס מוסיף געווען פאַר איטליכען בּעל־הבּית אין קאַבּצאַנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם צינז, און קיינער האָט זיך נישט געמאַכט דאַרויס און בּשעת צאָהלען נאָך צושריבּען זיך בּיי איהם אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אַז זיי, די קאַבּצאַנסקער בּעלי־הבּתּים, זיטצען אויף דעם דוקעס ערד נישט בּתורת צינז ווי פריהער, נאָר בּתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על־פּי־דין, צו העכערען ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואָס פאַרשפּיעלט, בּעדאַרף נאָך קאַבּצאַנסק צאָהלען די הוצאות פון'ם משפּט, עפּעס גאָר אַ גרידע געלד!

אָט ווי קאַבּצאַנסק איז פאַרקראָכען פון איין צרה אין דער אַנדערער,

און האָט זיך שטאַרק פערפּלאָנטעט! נאָר ווי אָבּער פּלאָנטעט מען זיך דאָ אַרויס? אין איין אַנדער צייט, אַז קאַבּצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי נעבּיך טאַקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבּען. משטיינס־געזאָגט ווער? היינט אָבּער איז נישט דאָס קאַבּצאַנסק וואָס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער נאָר עפּעס אַנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבּען איהם צוקאָכט דאָס בּלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פּנים. אַ קאַבּצאַנסקער יוד היינט איז פּלאַם־פייער. שטאַרק אָנגעלאָדען, נאָר עפּעס אַ וואָרט נישט אַזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיגע ווערטער, וואָס פליהען מיט אימפּעט איהם פון'ם מויל אויף שרויפען. די שטענדיגע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבּען געמאַכט פון די קאַבּצאַנסער ווילדע חכמים, עצות־געבּער, דעות־זאָגער אין האַנדעל, אין לאָדעניש, אין בּאַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטען, וואָס אין דער וועלט. דיפּלאָמאַטיע, פּאָליטיקע, אַ שטייגער, פּראָטאָקאָלען, אַפּעליאַציעס, וגדומה — דאָס זענען אַזעלכע זאַכען, וואָס יונגליך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינגען מפלפּל. מיט עצות האָט קאַבּצאַנסק, בּרוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגען. דאָס אומגליק אָבּער איז, וואָס צופיעל. אַ טהייל האָבּען געזאָגט מען זאָל אונטערשיקען צום פּריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בּעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם'ס אַ ווערטיל: אַז מען קען נית אַריבּער, מוז מען אַרונטער. ווידער אַ טהייל האָבּען געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקען יאָ, טאַקי אונטערשיקען, נאָר בּעטען רחמים גלאַט פּראָסט, ניין! עס בּעדאַרף זיין מיט פּאָליטיקע — אַ שטיטגער געבּען איהם אין שמועס אָנצוהערעניש מיט אַ פרעג: וואָס פיר אַ ווערטהער קען האָבּען זיין קאַבּצאַנסק אָהן קאַבּצאַנסקער למשל?... און נאָך אַ טהייל האָבּען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בּעסטע מיטעל איז איין אַפּעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער. נישקשה, איין עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, ווערט אויספיהרען... הכּלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיעל דעות אַזויפיעל צדדים. קאַבּצאַנסק פערקריכט ווייטער און פאַרפּלאָנטעט זיך נאָך מעהר!

גוט יום־טוב! — ס'איז פּסח. נאָך אַזויפיעל קאָפּדאַרעניש, אַזויפיעל בּויכוועהטיג אַריינגעבּראַכט, געלויבּט איז גאָט, דעם טהייערען גאַסט, דעם פּסח! דער פּסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פּסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזליך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אויך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיף אינוויעניג אין דער נשמה. עס ווערט עפּעס ליכטיג. בּרעהליך

אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם נעביך, נישט אַזוי געקליידט, רייך מיט דער מאָדע, אַ ווייס העמד צום לייב מיט אַ אַלטער שבת'דיגער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאָמפּאָטען, טרינקט נישט טהייערע וויינען; עסט, פון יוצא-וועגען, אַ שטיקעל פלייש מיט פריש אָנגעריבענעם חריין, אַ פּאַסטערנאַק-צימעס; טרינקט לאַקריצע, ראָזינקעס וויין אַ גלעזעל — און בעלעקט זיך, האָט הנאה! קוויקט זיך מיט „אתה בחרתנו", מיט די גוטע שטיקליך פּיוט, מיט דעם גאַנצען יום-טוב'דיגען דאַווענען — און מען זעהט ווי זי שעפּט תענוג, עס קומט איהר צו אַ שטיק געזונד, עס רוהט עפּעס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פאַרוואָגעלטע קאַבצאַנסק, נאָך אַזויפיעל צרות אַ גאַנץ יאָהר האָב חאָטש יום-טוב אַ רוהיגע מינוט!

שביעי של פסח, אַ פרעהליכער טאָג. ווען די יודען זענען איבערגעגאַנגען דעם ים, און די מצרים די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונקען געוואָרען דאָרט; ווען קאַבצאַנסק איז געוועזן יום-טוב'דיג, פול מיט האָפנונג צו השם-יתברך, דעם בעשיטצער פון זיין געליבט פאָלק ישראל אין אַלע צייטען, פּלוצים ווערט אַ רעש, אַ געוואַלד: מען גנבט! — העה-הע, דעם פּריץ'ס לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט אַ פייפעריי, שווישטשעריי, שלאָגען-אויס פענסטער, ברעכען אויבענס, רייסען בעטגעוואַנד! וואס איז? דער פּריץ הייסט טרייבען יודען גנבים, שווינדלער, בלוטזויגער, וואָס האָבען זיך פאַרקליבען צו איהם אין שכנות, אין זיינע הייזער, און ווילען נישט צאָהלען קיין אָרענדע געלד. אַצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבען די דאָזיגע רבי'ס מיט דער היינט-מאָדעשער מעטאָדע געענדיגט פון בלק איין פּרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונעיאַדעווקער גאַס, לעת-עתה, וואו עס זיטצען די עכטע בלוטזויגער, די אמת'ע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריגע אָבגעלייגט אויף שפּעטער אַביסעל. יודישע קינדער, גוט אָנגעלערנטע, וואַלגערן זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין נעטץ, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי-ווערה, שרייט קאַבצאַנסק, אַ דונער האָט מיך געטראָפען!

וואָס-זשע נעביך טהוען יודישע קינדער? וואַלגערן זיך דאָ אויף דער גאַס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך ניט קיין גוטער משא-ומתן, נעהמען יודעליך און ריהרען זיך פון אָרט: אַ טהייל שלעפּען זיך אַוועק וויט אין עק וועלט און אַ טהייל שטופּען זיך אַריין דערווייל אין ניי-קאַבצאַנסק,

מאַכען דאָרט אָן אַנ'ענגשאַפט און שטעהען די ניי-קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אַפילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך נישט-דאָ-געדאַכט, אַ ביין אין האַלז הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כוחות, פון'ם ביין ווי-ס'איז פּטור צו ווערען, דעריבער האָבען די ניי-קאַבצאַנסקער נעביך גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבייט אויף אַלע כלים, ווי לויז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כפול-שמונה'דיגע קבצנים, און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט-קאַבצאַנסק, אַז זייערע ברידערליך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס'ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף ווייטער לאָזען צו רוה. ביים פּריץ זענען זיי געוועזן שטיקליך תקיפים, קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָהל נישט געווען, און אַרויסשטעלען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבען זיי אַפילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריז. אַלסדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריז. בכן קומען זיי צו חייקיל-חיים'ן מיט אַזאַ פּלאַן:

הערט אויס, רב חייקיל-חיים! מיט קאַבצאַנסק שטעהט עס אַצונד שמאָל. אַז אָך-און-וועה צו איהר צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי ברויכט באַלד טאַקי הילף. מיט אַ פּריץ מאַכט מען נישט מיט געוואַלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבצאַנסק איז קאַבצאַנסק. מען בעדאַרף נאָכגעבען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי אַ טייג; חאָטש צולייגען איהם צו אַ געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט איהם אָב, אָט דעם קאַפּריז... קורץ גערעדט, רב חייקיל-חיים, מאַכט זיך נישט ווויסענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח-וואַנד, איבער וועלכער עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כדי פערבלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לייגט אייך איצט פאָר, אויך טאַקי אין מזרח-וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, ווייטער אַביסעל. אין פּאָלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמעריל, אַ ליידיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט אַיין אָרון קודש, מיט אַלסדינג, ווי אַ שטיבעל בעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערווייל, פערשטעהט איהר? די גאַנצע בעלי-בתים. — ווי באַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ'ס כעס און ממילא פאַרבעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רב שמעלקי, אַ שטייגער, ווילען אויך פאַרשטומט ווערען, בלייבענדיג דאָ אַליין די איינציגע פיינע בריות, און אומגעשטערט פאַרנעהמען צו זיך די אַלע

כּבודים, גבאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרנען!

פון חייקיל־חיים'ס וועגען און אַ טהייל פון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר ניט קרום געווען. האַ, אפשר איז באמת טאַקי ד ע ר ו ו י י ל אַ סברא! פאַר וואָס ניט? נאָר פאַר געוויסע מענשליך, כלי־קודש, איז דער דאָזיגער פלאַן געווען אַ סם, סטייטש, אַז אוים מחלוקת, אוים פייער ווי־זשע וועלען זיי ברענגען אַ וועלט? לא! האָבען זיי געשריען, אוים דער הויט געשפּרונגען, און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצונד?

אוי, שלעכט, ס'איז אַ מהומה, יודען שלעפּען זיך אַוועק מיט די טאָרבעס אין דער וויטער וועלט — און ס'איז אַ מעשה אָהן אַ סוף!...

די ענטדעקונג פון וואהלין.

גענומען פון די חראַניקעס.

אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער בּעוואוסטער שרפה האָט זיך אָנגעהויבען אין דער ליטאַ, לויט ווי עס שטעהט אין די חראָניקעס, דער גרויסער הונגער, נישט היינט געדאַכט.

עד היום ליגט יענע שווערע בּיטערע צייט יודישע קינדער אין טעם. אַלטע לייט אַז זיי דערצעהלען היינט די שטאַרקע נויט, וועלכע מענשען נעביך זענען דענסטמאָל בּשעת דעם הונגער אויסגעשטאַנען, שטעלט זיך פּשוט די האָר קאַפּויר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמענקע מענשען, אויסגעדאַרטע־אויסגעדייווערטע, הויט און בּיין מיט סמאַהע אויף די ליפּען, אַייגעפאַלענע בּאַקען און משונה אויסגעשטעלטע גלעזערנע אויגען, האָבּען ווי די פאַרסאַמטע מייז אומעטום זיך אַרומגעבּלאָנקעט, קוים פלאָנטענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסטערט וואָס־ס'איז עפּעס עסענוואַרג, גאָר ניט איבּער צוקלייבּען, גראָז איז אויך סחורה, זיך ניט גע'מיאוס'ט אַפילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער דאָס איז איינס פון די ערגסטע אָנשיקענישען, דאָס איז אַ מין ליידען, ווי בּרענען פּאַמעליכען אָהן אַ פייער אויפ'ן שטיל פייעריל. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווישען שטעדטיל דלפוניוקע, וואָס איז אָנגעזעצט געדיכט מיט יודען, אָהן עין־הרע, מיינסטענס, ווי דער שטייגער איז, קבּצנים נעביך. גאָר אין די גוטע יאָהרען אַפילו האָבּען דלפוניוקער יודען זיך אויך נישט קיינמאָל זאַט אָנגעגעסען. אַ הערינג מיט אַבּיסעל ליאַק דערצו, אַיינצוטונקען דעריגען אַ שטיקעל בּרויט — דאָס זענען צוויי שפּייזען אַזוינע, מיט וועלכע מען האָט געוועהנטליך זעהר שעהן יוצא געווען דעם מיטאָג, אַ קרופּניק — נעמליך: אַ מין געקעכטס פון וואַסער מיט אַבּיסעל גרויפּען, פאַרווייסט לפנים מיט אַ קאַפּעלע מילך, אָדער עטליכע געקאָכטע קאַרטאָפעל, אַזוינס האָט שוין געהייסען עפּעס גאָר עולת הזה, אַ סעודה ווי בּיי שלמה

המלך אין זיין צייט! אַצונד איז זעהר גרינג זיך צו מאַכען אַ געדראַנג: ווען אין די גוטע יאָהרען אַזוי, וואָס־זשע האָט שוין געקענט זיין פאַר אַ מין עסען בשעת הונגער־צייט?! יאָ, דער דלפוניווקער אָרעמער עולם איז טאַקי באמת, נישט נאָר ווי עס רעדט זיך, געשוואָלען געוואָרען פאַר הונגער, געשוואָלען וואָס געשוואָלען הייסט. אַי, וואָס, ווי געשיקט זיך עס אַזוי צו לעבען? נאַרעשקייטען! אַ שאלה אַביסעל אויף יודען? ביי יודען איז מעגליך אַלסדינג, אַזאַ מין לעבען אויך. יודען האָבען אַ גאָט!...

צו דעם הונגער האָט זיך נאָך צוגעוואָרפען אַ מגפה, עפּעס אַ מין אונטערגאַנג, אַ היטציגע קראַנקייט אַזוינע. מענשען זענען געפאַלען ווי די פליגען און קליינע קינדער זענען אַוועק פון סקאַרלאַטינע, נישט־דאָ־געדאַכט. אין דעם עולם איז געוואָרען אַ ליאַרם, אַ געשריי: חטאים! אַנדערש האָט זיך עס נישט געקענט ליגען טאַקי אויף דעם מוח, וואָרום פונוואַנען האָט זיך עס פלוצים גענומען אַזאַ קרייניק אויף אַ כלל ישראל? ס'איז שייך צו זאָגען אַ קרייניק דעם, יענעם, אָבער איטליכען, ווי געשיקט זיך עס? זאָגען ווידער, אַז געקומען איז עס דאַריבער, וואָס אין דער שטאָדט איז נישטאָ קיין דאָקטאָר דאָס איז אַודאַי קרום. וואָרום פאַר וואָס איז עס געקומען גראָד דענסטמאָל — בשעת דעם הונגער און נישט פריהער? נישט אַנדערש טאַקי מוז מען זאָגען — חטאים!... מען איז גוזר תענית, מען פאַסט קליין און גרויס, מעוברת'ע אפילו אויך. פון תהלים איז קיין ריידע נישט, מען זאָגט תהלים פון פריה ביז פאַרנאַכט, מען מאַכט אַסיפות, מען קלייבט אויס אַ קאָמיסיע יודען עפּעס צוטהאָן אַקעגען די חטאים, און צוליב די הוצאות דאַרויף העכערט מען אַ קאָפּיקע טאַקסע אויף דעם פונט פלייש. די קאָמיסיע געהט פון הויז צו הויז איבערצוקוקען די מזוזות, טאָמיר עפּעס גאָר נישט אַזוי מאַכט מען פסול; צו בעטראַכטען ווי שטעהען פון פאָרפאָלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעטען, נישט צונאָהענט אפשר איינע צו די אַנדערע חס־ושלום... הכלל די קאָמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען ריקט־איבער בעטען אַהין, בעטען אַהער אומזיסט אָבער די מיה — מען שטאַרבט! שווייגט מען דאָך מסתמא נישט און מען געברויכט נאָך מיטעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאַלען אַריין אין אָרון־קודש מיט אַ געשריי, אַ געוויין, מגידים דרשה'נען, שטראָפען דעם עולם: געוואַלד יודען שלאָגט זיך אָשמנו, טהוט תשובה, יודישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטאַרבט!...

ווי באַלד אַזוי, מוז מען דאָך שוין טאַקי איינוועגדען אַלע כחות, פּרוּווען טאָהן דאָס לעצטע וואָס מען קען. העכערט מען נאָך אַ קאָפּיקע אויף דעם

פונט פלייש און מען אַכטעט אָפּ אַהער אין שטעדטיל דעם בעריהמטען חאַנדריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווקער רב מיט די דיינים און נאָך עטליכע שעהנע־כשר'ע יודען. מען לאָזט אויסרופען אין אַלע שוהלען בחרם יהושע בן־נון, אַז ווער עס ווייסט עפּעס אַ חטא, ווי הייסט מען עס... אויף וועמען ס'איז, זאָל קומען מודיע זיין דעם בית־דין צדק, וואָס זיצט אַלע טאָג מכח די חטאים אין דעם קהל־שטיבעל. בית־דין שיקט רופען די טוקערען, פאַרהערט זי אין ווייבערשע זאַכען, אין דינים פון מקוה און נעגעלשניידען. מען ציהט ביי דער צונג געניטע... אַלטע נבאַי'טעס. צי ווייסען זיי נישט אפשר עפּעס אויף דער, אויף יענער וואָס צו זאָגען. די שטאָדט וויגט זיך, אַ קאָכעניש, אַ שושקעניש צווישען דעם עולם. עס טראָגט זיך אַרום עפּעס אַ קלאַנג, אַ מומלען, מען טומעלט אויף איינעם עפּעס אַיין אַלמן און אויף איינער, אַ חצופה, אַיין אשת־איש. עס קומט אָן ביז דער קאָמיסיע פון די רבנים, גרויסע לייט, בערען! זי לאָזט רופען צו זיך יענעם, זאָגט איהם מיט דעם האַרבען וואָרט: הולטיי, זיי זיך מודה!... זי איז איהם מתרה: מען וועט דיר, פושע־ישראל, טאָהן דאָס און דאָס. אַז עס העלפט נישט מיט בייזען פרייוט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך ווי פאַר אַ גזלן: געוואַלד, האָב רחמנות אויפ'ן פאָלק ישראל, אויף אַיין עדה יודען! געוואַלד, וואָס האָסט־דו צו קליינע אומשולדיגע קינדער נעביך? נאָר רייד צו דער וואַנד — דער פושע ישראל איז זיך נישט מודה. טהוט מען זיך אַ נעהם צו דער חצופה — הולטייקע, זיי זיך מודה! זי וויינט, חלשט, פאַרשטעהט כלומר'שט נישט וואָס מען וויל פון איהר האָבען. ס'איז נאָר אַרויסגעוואָרפענע רייד, זי, די קליפה, איז זיך אויך נישט מודה. און דערווייל איז שלעכט — מען שטאַרבט! דער צאָרען איז אַזוי ווייט געגאַנגען ביז צום עק, עס האָט שוין אָנגעריהרט העט־העט סאַמע אין דעם שפּיטץ. ס'איז פאַרשלאָפט געוואָרען און געשטאָרבען איינער פון די לומדים אין קלויז, אַ יוד אַ זקן, אַ פרומער, וואָס האָט געפאַסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אַוועקלייגענדיג פאַר איהם ממש דאָס גאַנצע געזונד... אַי־אַי! האָט מען געשריגען, אַז אַזעלכער שטאַרבט איז שוין טאַקי אויס וועלט, איז שוין קיינער ניט זיכער מיט דעם לעבען. „אם לויתן בחכה הועלה, ווען אַזאַ שטאַרקער לויתן איז אויף דער ווענטקע געחאַפּט געוואָרען, מה יעשו דגי הרקק, וואָס־זשע זאָלען שוין טאָהן מיר שלאָפּענקע פישעליך אין דער בלאָטע?“ אַזוי האָט איהם מספיד געווען דער שטאָדט־מגיד אויפ'ן שוהל־הויף צו דער לויה און דער עולם איז צוגאָסען געוואָרען פון טרערען. דערנאָך האָט מען דעם מת אין קיטעל אַריינגעשטעקט אַ קוויטעל — דאָס איז געווען אַ „פּראָשעניע“ צו גאָט, זעהר וואויל אָנגעשריבען בישיבה של מטה, אין דער קאָמיסיע פונ'ם בית־דין, על דעת

הקהל, אין דעם נאָמען פון׳ם גאַנצען שטעדטיל. „געה — האָט מען דעם מת געזאָגט — געה, זיי אונזער שליח. ווי באַלד דו וועסט קומען אַהין זאָלסט־דו עס איבערגעבען אונזער פאָטער אין הימעל, זיך מיהען דאָרט פאַר דעם כסא הכבוד, זיין אַ גוטער מליץ, ער זאָל זיך דערבאַרמען אויף אונז, יודישע קינדער, נישט זיין אַזוי שטאַרק אין כעס, ברוגז אויף אונז אַ שרעק, אין זאָל זאָגען דעם מלאך־המות: גענוג, לייג דעם חלף צוריק אין שיידעל אַריין! ער זאָל אויך אָנשרייען אויף דעם שטן דאָרט און אויף די אַלע משטינים דאָ, אַז עס זאָל זיי פאַרשטאָפּט ווערען דאָס מויל, עס זאָל זיי... א. ז. וו. א. ז. וו.

פאַר יודען אַזוינע, וואָס גלויבען יענעם אויפ׳ן וואָרט, נישט אַריינלאָזען זיך חלילה אין וויטע חקירות, טאָמיר איז־עס אַזוי, טאָמיר אַזוי, און טאָמיר איז גאָר די גאַנצע זאַך אַ ליגען — זיי וועט, גאַנץ געוויס גענוג זיין דאָס־ביסעל, וואָס איז געזאָגט געוואָרען דאָ פון יענעם קוויטעל. יענע אָבער, וואָס האָבען אַ נאַטור נישט צו גלויבען דעם עהרליכסטען יודען אפילו, ביז זיי זעהען נישט אַליין מיט זייערע אויגען, שוואַרץ אויף ווייס, פאַר זיי איז דאָ איין ענטפער: געהט, זייט מוחל, און לייענט אַליין מיט אייער כבוד אין דלפוניווקער פנקס, וואו די גאַנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר׳ע, פיינע־בריות, גרויסע לייט, און וואָס פון דאָרטען איז עס דערנאָך איבערגעשריבען געוואָרען אין די חראָניקעס מיט אַ גאַנצער ממרא פון׳ם שרייבער דאָרט, אויסלאָזענדיג זיך לסוף אַזוי: „היינט פרעג איך אייך, רבותי, מה נשתנה, מיט וואָס אַ שטייגער זאָל אַ דעפּוטאַציע צום רבונו של עולם דורך אַ מת אויף יענער וועלט זיין מעהר משונה ווי דעפּוטאַציעס צו גרויסע פריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז, יענע האָט בעשיינפערליך געהאָלפען: אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל איז די מגפה טאַקי געשטילט געוואָרען — און ליהודים אין שטעדטיל, אַ שמחה אַ פרייד אויף יודישע קינדער!״.

טאַקי גאַנץ אמת. דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט דערצעהלען, געמאַכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פאַריז האָט מען קיין בעסערע נישט געקענט האָבען. ס׳איז געווען גענוג מאַטעריאַל פון דער שרפה די סוכות צובויען, פאַרשפּאָרט בענוטצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאָקשענברעטליך, טשאָלענטברעטליך, נאָך און נאָך אַזוינע מיני ברעטליך. פלאַטץ פאַר די סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פאַרדריקט, ווי אַלע יאָהר, ערגיץ אין אַ לאָך, לעבין שטאַל און אומריינע ערטער, מחילה. היינט האָט מען מקיים געווען זיטצען און שלאָפען אין סוכה ווי אין שטוב אויף רעכטען אמת טאַקי,

נישט גלאַט אַזוי זיך. יודען האָבען פאַרבראַכט דעם יום־טוב פרעהליך, נישט געזאָרגט, געלויבט גאָט און געהאָפט צו זיין ליבען נאָמען מיט בטחון.

און גאָט ברוך־הוא האָט זיינע דלפוניווקער בעלי־בטחון׳ס נישקשה נים פערלאָזען. פון די אומגליקען האָט זיך פאַר זיי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זיי געעפענט אַ וועג אין אַ נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אַל־דאָס גוטס, וואָס זייער פוס איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפוניווקע האָט נאָך דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאָז מען נאָר קיין טעות נישט האָבען אַז אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט געוואַלד, דאָס הייסט, מען האָט זיי גענויט פון קהל, אַלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און פאָהרט מאַכען געלד! חלילה, ביי יודען זאָל זיך אַזוינס טרעפען. וואָס דען? גלאַט אַזוי זיך, דריי פיינע מענשען, נויטבעדערפטיגע, בעפאַלען מיט ווייב און קינדער, אָהן אַ שום פרנסה נעביך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט דעם גוטען ווילען גענומען פאַר מצוה אויף זיך די גרויסע טרחא צו זיין משולחים לטובה פאַר אַ שטאָדט יודען נעביך און זיך געלאָזט אין דער וועלט אַריין. מען האָט זיי פאַרזאָגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פון׳ם גאַנצען כלי־קודש, פאָרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות געשילדערט דאָס אָנשיקעניש, וואָס אויף דער קהילה זייערער איז אָנגעשיקט געוואָרען, און געבעטען מיט אַלע מיני געבעט די קינדער ישראל, רחמנות צו האָבען אויף די נשרפים נעביך און געבען די משולחים נדבות, איטליכער כפי זיין פאַרמעגליכקייט. עס פאַרשטעהט זיך אַז חוץ די כתבים האָט מען ביים אַרויספאָהר געמוזט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטהיגע הוצאות פאַר זיך אַליין און אויף איבערצולאָזען צום לעבען זייערע ווייבער און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת טאַקי נישט טהייער — איין קאָפּעקע נאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

אַ לאַנגע צייט איז פון די משולחים גישט געווען קיין שום ידיעה, גלייך ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. ס׳איז איטליכען אין שטעדטיל געווען אַ גרויס וואונדער, גאָר ניט צו פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען! מען האָט זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהערט צו וואונדערן. מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געווען גאָר פאַרגעסען, מוחל געווען אַלץ מיט־איינאַנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע וואָס האָבען געפּאָדערט ביים שטעדטיל מזונות, געשריגען, געפילדערט: געוואַלד! פאַר וואָס זאָלען מיר זיין עגונות, פאַרוויסטען אונזערע יאָהרען, ליידען פאַר אַנדערע?

דאָס שטעטדטיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע טענות און געשפּייזט די לעבעדיגע אַלמנות. מילא, וואָס זאָל מען טאָהן? איז נאָך אַ קאָפּעקע אויפ'ן פונט פלייש!

פלוצלים, גאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריף פול מיט התנצלות, אַ פאַרענטפערען זיך אויף דעם לאַנגען שטיל־שווייגען, און מיט אַ קלאָגען זיך אויף דעם פינסטערען מזל, אַז גשרפים איז גאָר ניט אַזאַ געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. גענוג גשרפים אַזוינע און אַזוינע שלעפּען זיך אין דער וועלט אַרום. ס'איז געוואָרען עפּעס ווי אַ גאַנגוועגעלע, אַ חוק, אַז ווי באַלד עס הויבט זיך אָן דער זומער הויבען אָן יודישע שטעטדטליך צו ברענען. עס פאָהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות, משולחים פון מאיר־בעל־הנס, משולחים'ס משולחים, ירושלמים, עגונות, אייניקלעך און יודען מיט כתבים פון אַלערליי סאָרטען, וועלכע מען וויל. בכן איז שאָפּעל... דאָס ביסעל געלד וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט קוים אויף הוצאות. עס קומט זיי נאָך אַרויס, נאָר זיי זענען מוחל, גאָט זאָל זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריף, נאָך מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָבען געשוויגען האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך אין וואָהלין, זעהר אַ פעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פאַרבלייבען אויף תמיד און אם־ירצה־השם מיט דער צייט מאַכען עפּעס אַ שטיקעל עסק. לעת־עתה קנעלען זיי אונטער. וואָרום אַזוי פאַסט עס זיי צום עסק מכמה וכמה טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אַזוי שרייבען זיי — וועלען מיר אייך אַלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אייך מיט דעם אויבערשטענס הילף פאַרענטפערט ווערען אַלע קשיות. דערווייל לאָז זיין אַלסדינג בסוד. למען־השם שווייגט, זאָגט נישט קיינעם וואו מיר זענען, וואָרום דאָס טויג נישט מחמת פיעל טעמים... וד"ל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט־אַ־מאָל, אַזוינס האָט זיך נאָך נישט געטראָפען זינט די וועלט שטעהט. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייד האָט זיך זיי געשאָטען ניין מאָס רייד פונ'ם מויל ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען די גרויסע גליקען זייערע, אָפּגעלויבט אין טאָג אַריין וואָהלין מיט געטאָקטע ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעלמילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען, און מלמדים גילט מען דאָרט אָפּ, זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אַזוינס מאַכען יודען נישט לאַנג שיהות, נעהמען די פיס אויף די פּלייצעס און לאָזען

זיך אַוועק קיין וואָהלין. אויף דלפוניווקע קוקענדיג האָבען פון אַנדערע ליטווישע שטעדט יודען זיך אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאַרף וויסען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גובערניע אַליין, אלא וואָס דען אויך פּאָדאָליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד וואָס ביי אונז צו דרום־זייט. אַזוי ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אַלע, נישט קיין פּוילישע, אי ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס־אייגענע, וואָס אַמעריקאַ איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען, איז וואָהלין פאַר זיי געווען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשיעד איז נאָר אָט וואָס: אין אַמעריקא פאָהרט מען מיט דעם ים, אין אַ דאַמפּשיף, אַקעגען אַ פּאָר וואָכען, און אין וואָהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער יבשה צו פוס גוטע עטליכע וואָכען, און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אָפּשטעלענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שטעדטליך, צווישען יודען רחמנים בני רחמנים... אין אַמעריקא זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך טאַנדעטניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקליך סחורה — שמאָכטעס, שניידער, אַרבייטער אין פאַבריקעס, און אין וואָהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך אַוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אַלע מלמדים.

דער שרייבער אין די חראָניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט אויפ'ן סוף אָט מיט די ווערטער:

„די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון גאָט אויף זיין געליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אַזוי בעשיינפּערליך איטליכען, וואָס האָט נאָר אויגען צוזעהן און שכל צופאַרשטעהן — זי, די היסטאָריע הייסט עס, איינגאַנצען איז זי אַ שטענדיגע שלעפּעניש, איין אייביגע אַרומוואָגלעניש פון אַברהם אָבינו ביז אַצונד. עס רוהט נישט, עס ראַסט נישט דאָס פאָלק ישראל!".

* *

*

אָט אַזוי, כמעט אין דעם נוסח, פלעגט אָפט דערצעהלען אונז, קינדער, די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו־השלום.

אַ דלפוניווקער, שלים־מזלדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פאַר צרות האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אַוועק געלאָזט קיין וואָהלין, גענידערט קיין קישינעוו, די הויפּטשטאָדט פון בעסאַראַביע — אַלאַנד, וואָס פליסט מילך און האָניג. האָט געקנעלט דאָרט אינאיינעם מיט נאָך אַ סך

דלפוניװוקער זײַן גלײַכען און גענאָסען פיעל גוטס: געגעסען מאַמאַליגע, פאַרביסען מיט קאָדע, געטרונקען װײַן און געלעבט רוהיג, אָרענטליך פײַן, װי גאָט האָט געבאָטען, גלײַך מיט אַלע דאָרטיגע יודען און נישט געװאוסט פון קײַן בײז.

װער זאָל זיך עס דענסטמאָל געװען ריכטען אַז מיר, זײַן אײניקעל, זאָל אין אַ צײַט אַרום שפּעטער בעשעהרט זײַן זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, װי דאָס אײגענע אָרט, װאָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אַצונד, אוי־װעה — עס איז שװער צו זאָגען... נאָר איך מענדעלי בין דערצו שװאַך, אַלט. מײַן אײנציגער כח, אוי, איז נישט מעהר, װײנען שטילערהײט פאַר זיך, װאַרגען זיך מיט טרערען, און צו די אַלע פריהערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו־צושרײַבען אין די חראָניקעס אויך די הײַנטיגע, נײַע צרה.

א גרויע האר.

אַז דער בײזער װינטער געהט־אַהין און װעסנע בײַ אונז אין לאַנד — טהוט זיך אין גאָטס װעלטיל אומעטום! אַלע מיני באַשעפענים: פונ'ם קלײנעם װערעמיל ביז דעם מענשען, דעם גרויסען פײַנע־בריה, טהוען זיך אַ נעהם צו דער אַרבײַט זײער גאַנץ געשמאַק — רײניגען און ראַמען, בויען און פּעררייכטען נעסטען, הײַזלעך און דירות אין לעכער און שפּאַלטען, אין װעלדער און אין פעלדער, אין שטעדט און דערפער. דענסטמאָל הערשט דאָס װײַב אין שטוב, גאָר אַ שרעק. אויף איהר בעפעהל װערען געעפענט די טאָפּעל פענסטער, אַרויסגעטראָגען. איבערגעטראָגען טיש און בענק, קאַסטענס, שאַפעס און בעטען. זי גיט אָפּ איטליכען דערפון זײַן אָרט, אויסשטענדיג זיך װי זי װיל און װעה איז דעם, װאָס שטעלט זיך איהר אַקעגען און ברענגט זי אין כעס אַרײַן, זי װערט אָנגעצונדען און איז בערײַט איהם צו־פאַרברענען מיט דעם מויל. אַ קלוגער מאַן בעהאַלט זיך דעריבער דענסטמאָל ערגעץ אין אַ װינקעל — און שאַ!

און גבריאל כּרפּס, אַ קלוגער מענש, אויך אַ מאַן אַ קלוגער, זיטצט אין אָבענד, װאָס פאַר ערב פּסח, אײנער אַלײן בײַ זיך אין צימער, נעבען שרײַב־טיש, אַראָבגעלאָזט די נאָז, פאַרקנײטשט דעם שטערן, װאַרפענדיג אָפטער אַ בליק אויף אַן אַלטער צעריפּעטער שאַפע, װאָס שטעהט דאָרט אין אַ װינקעל. און מען זעהט װי שטאַרק בעטריעבט ער איז, פאַרטיעפט אין די געדאַנקען.

געװיס װאַרפעניש, פאַרפאָלגעניש איז די דאָזיגע שאַפע אויסגעשטאַנען זינט זי איז צו כּרפּס'ן אין הויז אַרײַנגעפאַלען ביז זי איז לסוף פאַרװאָרפען געװאָרען אַהער, אין דעם דאָזיגען צימער. װאו זי שטעהט שוין אַ צײַט מיט יאָהרען פאַריקט, װי אַ קבצן, אַ בעטלער, הינטער די שעהנע, פאַרפוצטע שאַפעס, ניט װאַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַדאַמס נישט

אין איהר מאַנס אויגען, אַזוי, אַז מען האָט זיך אין איהר גאָר פאַרגעסען, גלייך ווי זי וואָלט אויף דער וועלט נישט געווען. און היינט אַז די מאַדאַם כּרפּס האָט געקאָמאַנדעוועט אין שטוּב, צוקוקענדיג זיך גוט, ווי אַ בּעל־הבּית'טע, אין איטליכם ווינקעלע, עס זאָלען שיינען, פינקלען אומעטום, איז דער צאָרען איהרער אויף דער שאַפע צום שלים־מזל געווען אַזוי גרויס, אַז זי האָט בּעפוילען, די שאַפע זאָל אין שטוּב זיך נישט געפינען; נישט אַנדערש, מען זאָל אַזאַ מצאָצע, אַזאַ מיאוס'קייט, אין קעלער אַראָפּוואַרפען, צוּ אַלדע־רוּחות. פוילען זאָל זי אינאיינעם מיט אַלע אַלטע, אָפּגעדינטע שמאַטעס דאָרט, אַצינד האָט זיך כּרפּס אין דער שאַפע דערמאָהנט און דאָס שיידען זיך מיט איהר איז איהם געווען זעהר שווער. אָבער וואָס זאָל ער טאָהן, אַז געגען דעם ווייבּ'ס בּעפעהל קען מען ניט געהן. איהם אַליין האָט זי דאָך נישקשה אויך גוּט מכבּד געווען היינט. ער האָט נעבאַך געליטען, געדאַרבּט, פערבּראַכט אַ טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

זיטצט זיך כּרפּס איינער אַליין טרויעריג, פערטראַכט און אַראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ. פלוצלונג הויבּט ער זיך אויף פוּנ'ם אָרט און קומט צוּ צוּ דער שאַפע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט אַ פריינד פאַר'ן אַוועקפאָהרען. ער עפענט די שאַפע, נעהמט אַרוים פון צווישען פאַרשטויבּטע, פאַרשימעלטע, איינג־אָנגעשטעלטע ספרים דאָרט, אַ גרויסען האַלבּענבּויגענדיגען, דיק־גראָבּען ספר, טאָוולען פון בּרעטלעך מיט לעדער איבּערגעצויגענע, צונויפשפּילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בּעטראַכט דעם ספר, שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, געהט און לייגט איהם אַנידער אויף'ן טיש. ווי בּאַלד אָבער ער האָט זיך געזעצט, אויפגעעפענט דעם ספר און אַריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האָט זיך אַ חאַפּ געטאָהן געשווינד פוּנ'ם בּיינקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ בּיס געטאָהן, און זיך געלאָזט געהן הין און הער איבּער דעם צימער שטאַרק צודולט, אַזוי אַז ער האָט נישט בּעמערקט ווער ס'איז גראָד בּשעת מעשה אַריינגעקומען אַהין.

— כּרפּס! — טהוּט אַ זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז אַ ווײַלע געשטאַנען בּיי דער טהיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

כּרפּס דרעהט זיך אוים שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פנים צוּ יענעם, וואָס רופט איהם אָן בּיים נאָמען, קוקט איהם שאַרף און טהוּט זיך אַ לאָז צוּ איהם מיט אַ געשריי:

— אַ־אַ, זרחי!... אָט וואָס הייסט אַ גאַסט, אַ ליעבּער, טהייערער גאַסט!

— וואָס־זשע מאַכסט דוּ, כּרפּס מיינער, בּיזט־דוּ, האַ, רעכט געזונד?

— ווען בּיסט־דוּ געקומען און פון וואַנען געקומען? וואָס שטעהסט־דוּ בּיי דער טהיר, ליעבּער זרחי מיינער?

— געקומען בּין איך היינט... אַרומפאָהרענדיג וועגען מיינע געשעפטען בּין איך אין איינוועגס געקומען אַהער, אין דיין שטאָדט אַריין.

כּרפּס און זרחי בּיידע זיינען געבּירטיגע פון איין שטאָדט, חברים, גוטע בּרידער פון קליינערהייט; בּיידע האָבּען געשעפּט תּורה בּיי איינע מלמדים בּיז זיי זענען געוואָרען בּחורים; בּיידע זענען צוגלייך אַרוים פוּנ'ם חדר און געגאַנגען אין די שקאָלעס; בּיידע זענען פון די שקאָלעס אַרוים מיט דיפּלאָמען, געבּילדעטע, לייטישע מענשען, און בּיידע האָבּען פערגעסען דאָס יודישקייט האַק־און־פּאַק מיט דער תּורה, וואָס זיי האָבּען געלערנט יונגעלוויז, און זיך אָבּגעגעבּען מיט זייערע געשעפטען. איטליכער אין זיין אָרט, וואו ער האָט זיך בּעזעצט, האָבּען גענומען ווייבּער, געהאַט קינדער און געלעבּט גאַנץ בּרייט. אַ טאַטען האָט כּרפּס געהאַט זעהר אַ פיינעם. ער איז געווען, עליו השלום, אַ יוּד מיט'ן פוּללען מויל, אַ יוּד אַ הייסער, אַ גוּטער, אַ פרומער און אַ וואויל לערנער. ער האָט גבריאל'ן, דעם זוהן זיינעם איבּערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כּלי־בּית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפע ספרים, דעם אָרון־קודש — דאָס הייליגסטע, טהייערסטע אין זיין לעבּען. די כּלי־בּית זענען געווען זעהר אָנגעלייגט, מען האָט זיי געבּרויכט בּיי גבריאל'ן אין הויז צוּ יעדער צייט, און דאָס אָרון־קודש'ל — אָט די שאַפע מיט הייליגע ספרים, איז געווען אַיין איבּעריגע זאַך, אָהן אַ שום נוּטצען. מען האָט זיך דערמיט געוואָרפען אַהין־אַהער און פערשטופּט לסוף אין אַ ווינקעל, נישט האָבּענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבּען האָט כּרפּס געלעבּט גאַנץ פריי. די גאַנצע פיהרונג בּיי איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שניט, פער'גוי'עשט הייסט עס. פוּנ'ם יודישקייט איז איהם איבּערגעבּליבּען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוח, גרינג זיך צושפּילענדיגע געבּליטען און צאַפּלענדיגע נערוועו.

אַצינד אַז כּרפּס האָט דאָ געחאַפּט עפּעס אַ ציטער און איז געווען שטאַרק צוקאָכט, איז בּיי איהם זעהר אָנגעלייגט געווען, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געטאָהן, ליעבּער פריינד, וואָס דוּ בּיזט געקומען! —

זאָגט כּרפּס, אַרומנעהמענדיג דעם חבר זיינעם — זעטץ זיך, איך בּעט דיך, אָט אויף דעם וויכּגעבּעטען שטוהל, די פיס דיינע „לעהן־אונטער“ אויף דעם בּיינקעלע, אָט אַזוי, אַזוי... אַצונד דערצעהל מיר, וואָס מאַכסט־דו? ווי געהט עס דיר?

— האַ, וואָס איז דאָס?! — מאַכט זרחי פערוואונדערט, צוקוקענדיג זיך צו דעם ספר, וואָס ליגט אָפען אויף'ן טיש — דעם „שלחן ערוך“ האָלסט דו! די דינים פון פּסח לערענסט דו?

כּרפּס בּלייבּט צומישט און ווייסט נישט וואָס צו ענטפערען.

— מיר זיינען דאָ אייגענע מענשען — זאָגט זרחי מיט אַ פריינדליכען שמייכעל — פאַר מיר, נישקשה, האָסט דו זיך נישט צו שעהמען. פון ווען אָן, זאָג נאָר, בּיזט־דו עס געוואָרען אַ בּעל־תּשובה?

— פון ווען אָן? פרעגסט־דו, פון היינט, פון היינטיגען אָבענד! און אָט דאָס, דאָס, וואָס מיך האָט געבּראַכט דערצו! — האָט כּרפּס זיך געמאַכט האַרץ און געזאָגט, טייטלענדיג מיט אַ פינגער אין דעם ספר — קוק נאָר אַהער, זעה וואָס ליגט אַזוינס דאָ?

— אַ צוריבּענע וואַנץ, — רופט זיך אָן זרחי — פונ'ם אַלטען דוד'ס חאַנצען, האָט אַ וואַנץ דאָ די קבורה געהאַט און ליגט זיך רוהיג אַזוי דאָ, אין דעם קבר, שוין אַ צייט מיט יאָהרען.

— און דאָס, האַ, וואָס איז?

— דאָס? אַ האָר איז עס. אַ גרויע האָר!

— דאָס איז מיין פאָטערס, עליו השלום, פון זיין בּאָרד אַ האָר! — זאָגט כּרפּס שטאַרק גערידהרט — אָט דאָס דאָזיגע האָר איז אַרויסגעפאַלען איהם פון דער בּאָרד בּשעת ער האָט מיט מיר, אין מיין יוגענד, געלערענט „הלכות פּסח“ אָט אין דעם ספר, און איז געבּליבּען דאָ ליגען בּיז היינט, שוין אַ דרייסיג יאָהר! דאָס גרויע האָר איז מיר צו די אויגען געקומען אַצונד, ווען דער לעצטער פונק יודישקייט מיינער שטעהט אין סכּנה, אין גאַנצען אויסגעלאָשען צו ווערען, אַז קיין זכר אַפילו זאָל דערפון בּיי מיר אין הויז נישט בּלייבּען. איך זאָג עס אַקעגען די הייליגע ספרים, זאָג איך עס, אַקעגען דעם יודישען שאַטץ אָט אין דעם אָרון קודש, וואָס דער טאַטע האָט מיר איבּערגעלאָזט בּירושה. דער טאַטע מיינער, ווי דו ווייסט, איז נישט בּעזעסען קיין גרויס רייכקייט, קיין גיטער, דאָס גאַנצע פערמעגען זיינס אויף דער וועלט איז בּעשטאַנען אָט אין דעם שאַפעלע, אין דעם אָרון, וואָס

עס איז איהם טהייערער פון בּריללייאַנטען, בּעסער פון גינגאָלד, און דאָס האָט ער איבּערגעלאָזט ירושה מיר, זיין קינד, זיין געבּירטה נאָך איהם! וואָס־זשע לאָזט זיך אויס אַצונד? אָט דער דאָזיגער אָרון, די שאַפע הייסט עס, וואָס זעהט אויס אַלטפּעטעריש, נישט מיט דעם פּוטץ, היינטמאָדיש, וואָס שטעהט אָבּגעזונדערט, אָהן אַ שום געבּרויך אַזאַ צייט מיט יאָהרען, און האָט דעריבּער בּעקומען אַזאַ געשטאַלט, אַזאַ פינסטער פּנים. — אַצונד, הער נאָר אַ מעשה, אַצונד איז אויף איהם אַרויס אַ פּסק, ער זאָל בּעגראָבּען ווערען אויף אייבּיג! דאָס ווייבּ מיינס זאָגט: פע! אַז אַזאַ שברי כּלי מיט'ן בּיסעל אָרעמקייט, וואָס דרינען, זאָל פערנעהמען אַ פּלאַטץ אין אַ לייטישער דירה, צווישען שעהנעם מעבּעל און אָנגעמאָהלטע גולם'ס, זיין אָרט איז אין אַ לאָך ערגעץ אין קעלער, און עס האָט מיר נישט געהאָלפען די רייד, נישט מיט גוטען, נישט מיט בּייזען אויסצומאַכען די דאָזיגע גזרה און האָבּ היינט דערפון געהאַט גרויס עגמת נפש דעם גאַנצען טאָג. אמת טאַקי, שוין אַ פופצעהן און אפשר טאַקי אַ צוואַנציג יאָהר, אַז די דאָזיגע שאַפע מיט די ספרים זענען מיר אַרויס פונ'ם זינען, אָבּער אַצונד אַז מען וויל דערפון מאַכען אַ תּל, רייסט מיר דאָס האַרץ, דערמאָהנענדיג זיך, אַז דאָס איז מיר איבּערגעגעבּען געוואָרען אַ ירושה פון עלטערען, דערמאָהנענדיג זיך אויך אָן מיין טאַטען, אין מיין יוגענד, אין מיין געבּורטסאָרט, וואָס זענען מיר איינגעבּאַקען טיעף אין האַרצען, און דערמאָהנענדיג זיך דאָס אַלסדינג, בּין איך געגאַנגען, כּמעט אַליין נישט צו וויסען אַז איך געה, האָבּ אַרויסגענומען אָט דעם ספר, וואָס ליגט פאַר דיינע אויגען, און אויפעפענדיג איהם טהוט זיך מיר אַ ווייז דעם טאַטענס גרויע האָר דאָרט, בּלייבּ איך צומישט, טוידט מיט אַלע אברים...

יאָ, ס'איז מיר בּעפאַלען אַ שרעק. אַזוינס אָבּער, וואָס מיט מיר איז געשעהן דערנאָך, אין אַ ווײַלע אַרום, איז נאָך פיעל שרעקליכער, גאָר קיין פערגלייך. נאָר לאָז זיין געננג — האַקט כּרפּס איבּער אין דערמיט זיין שמועס — זיי מיר מוחל, איך בּעט דיך, בּרודער, וואָס איך האָבּ מיך דאָ צורעדט, אויסגיסענדיג מיין האַרץ, עפּעס גאָר טאַקי ווי אַ יודענע, נישט וויסענדיג קיין דרך־ארץ און פאַרגעסענדיג זיך ווי אויפצונעהמען אַ גאַסט. סטייטש, אַזאַ טהייערער גאַסט, ווי דו, קומסט צו מיר אין הויז, אינטערעסי־סטייטש איך מיר נישט מיט איהם, נאָר איך רייד אַלץ פון מיר. איך בּעט דיך, ליעבּער פריינד, דערצעהל מיר דו וואָס דו מאַכסט, וואָס דו טהוסט!

— איך וועל דיר דערצעהלען, כּרפּס מיינער, אַלסדינג דערצעהלען, אָבּער מיט דעם תּנאי, אַז דו זאָלסט פריהער אָבּדערצעהלען מיר די מעשה

דיינע אין גאַנצען, נישט צו פערפעהלען איין וואָרט, וואָרום דו קאָנסט מיר נישט מאַכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואָס איך האָב פון דיין איטליכס וואָרט. דערצעהל־זשע, איך בעט דיך, און איך וועל הערען און שווייגען. דו ביזט געבליבען שטעהן דערביי: אַזוינס, וואָס מיט דיר איז געשעהן אין אַ ווײלע שפּעטער איז נאָך פיעל שרעקליכער.

— אַזוי טאַקי, אַזוי — הויבט כרפס אָן ווידער צו דערצעהלען — דער שרעק מיינער איז געוועזן אַזוי גרויס, אַז מיר איז פערגליווערט געוואָרען דאָס בלוט און בין אַרויס פון די כלים. אַ מענש אַפילו אַזעלכער, וואָס האַלט נאָר דערפון, וואָס עס זאָגט דער שכל, וואָס ער טאַפּט עס אָן און פיהלט מיט זיינע חושים, ווייטער איז גאָר נישט — מיט איהם קאָן זיך אַמאָל טרעפען, אַז אומשטענדען אַזוינע זאָלען איהם אַראָפּפיהרען פון'ם זינען, ער זאָל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אַזוינס, וואס לאָזט זיך נישט אָננעהמען. אָט דאָס האָר, באַלד ווי איך האָב עס דערזעהן, האָט אָנגעהויבען פאַר מיינע אויגען אַליין וואַקסען מעהר און מעהר — און אָט איז אַ באָרד, אָט איז אַ פנים, און אָט איז דער טאַטע אין גאַנצען, שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט אַקעגען דער שאַפע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפּעס מיט אַזאַ בליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פאַרדראָס, אי שטראָפרייד, אי אַ קלאָגען זיך אויף בעליידיגונג, אי אומעט און זאָרג; אַזאַ בליק, וואָס דרינען איז דאָ פאַר דיר געבראָטענע לייד, צופּעניש, שטעכעניש אין לייב און אין דער נשמה. אָ, רבונו של עולם, דונערען און בליטצען, שפּיזען און פיילען איידער אַזאַ מורא'דיג שרעקליכען בליק!... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר'ט מיך, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט ביז איצט שטעלען זיך מיר לעבעדיג פאָר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז ביי מיינע עלטערען, אין די חדרים ביי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בתי מדרשים, אַלע מיינע גענג, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים־טובים און שבתים שטעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסדינג און זעה מיך אַליין טאַקי אויך. די אַלע יענע זאַכען קומען מיר נישט פאָר איינע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפּעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענטקייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כח המדמה. אויב איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאַכען, וואָס מיר האָט זיך געדאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאַכען, אַלע בילדער יענע זענען עפּעס צום האַרצען, גוט־מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרויס ליעבע צו גאָט, כבוד און שעהנקייט

צום פאָלק ישראל, הייסע געפיהלען פון עפּעס אַ ביינקעניש, וואָס ציהען, ציהען ביי דער נשמה... ווי שעהן, אַ שטייגער איז דאָס בילד:

אַוועק איז דער ווינטער, דער שנעע איז צוגאַנגען, פּסח־צייט איז געקומען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען ביי אונז אין שטעדטעל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע זיטצען מיר אין חדר אַרום טיש, דער רבי אין דערמיט, מיר שאָקלען זיך און לערנען „שיר השירים" מיט אַלע אויסריידענישען פון רש"י, זינגענדיג הויך אויף אַ קול אַלע אינאיינעם שטאַרק פאַרפלאַמט, אַזוי: „ישקני מנשיקות פיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כנסת ישראל, די וויסטע אַלמנה, אין גלות, וואָס טהוט טהון גלוסטען צו איהר געליעבטען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זיינער, איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָהנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטהון מיט איהר אַמאָל אין דער יוגענד. אָ, זאָגט זי, ווער וואָלט געבען ער זאָל מיך טהון ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל!... שחורה אַני, שוואַרץ מיאוס בין איך מיט מיינע זינדיגע מעשים ונאוה אָבער שעהן מיט די מעשים פון מיינע עלטערען, די הייליגע אָבות... אַל תראוני, זאָגט זי, קוקט מיך ניט אָן מיט געשפּעט שאני שחרחרת וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, ניט אַזוי בין איך געבוירען געוואָרען, ששזפתני השמש, מיך האָט אָפּגעברענט די זון; בני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערב־רב פון'ם לאַנד, צווישען וועלכע איך בין אויפגעוואַקסען, נחרו־בי, האָבען געצאָרענט, געפייערט אויף מיר, שמוני נוטרה את־הכרמים מיך געמאַכט פאַר אַ היטערין זייערע וויינגערטנער, כרמי שלי, מיין וויינגאָרטען, וואָס איז מיר בירושה פון מיינע עלטערען, לא נטרתי האָב איך ניט געהיט... ענטפערט דער געליעבטער איהר: אם לא תדעי לך, אויב דו ווייסט ניט ווי צו ראַטעווען זיך פון בעצווינגער, אַז דיינע קינדער זאָלען ניט אויסמישען זיך, פאַרלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, געה־זשע דיר בעקבי הצאן אין די טריט פון דיינע אָבות, וואָס האָבען מקבל געוועזן מיין תורה, ורעי את־גדיותיך, און פיטער דיינע ציגעלעך על משכנות הרועים, ביי די געצעלטען פון די פאַסטוכער ישראל'ס.

אַך, וויפיעל זיסע הייליגע געפיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויסגעדריקט! דו כנסת־ישראל, דו ביזט עס די ליעבע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עס צאן קדשים, דיינע ציגעלעך, ליעבע האַרצדיגע קינדערלעך, און די פאַסטוכער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינען יענע געוויסע ליעדעל דער מאַמעס, ווי זי פאַרוויגט מיך, זינגענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אונטער גבריאל׳ונוס וויגעלע
שטעהט א קלאר־ווייס ציגעלע
. . . .
תורה וועט ער לערנען
ספרים וועט ער שרייבען
א גוטער פרומער יוד וועט ער בלייבען.

און ווי איך בין דא אזוי פארטיעפט אין די כנסת־ישראל גנה פשוט אויס פאר מתיקות, ווארפט זיך מיר די וויסטע שאפע פאר די אויגען. גראבע געזונדע הענד שלעפען זי אהין אין איהר בעגרעבעניש, אין קעלער, און זי סקריפעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און איטליכער סקריפ איהרער לעכערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפעט און די פערשימעלטע מיט שטויב בעדעקטע ספרים שרייען פון איהר ארויס מיט א קלאג: הוי, וועה־געשריען אויף די ציגעלעך אז זיי ווערען צאפעס, אז זיי אנטלויפען פון זייערע פאסטוכער און שפרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער טאטע ברעכט די הענד, פליקט די בארד, רייסט אויף זיך די האר, שאקלענדיג אויף מיר מיט דעם קאפ, טהוט א גלאץ מיט די אויגען און — פערשווינדעט...

איך בין זיך מודה — לאזט כרפס אויס זיין שמועס — אז דאס אלסדינג, וואס איך האב אצונד איבערגעלעבט, האט אויף מיר אזוי גע־ווירקט, אז איך בין איצט אין הארצען טאקי א שטיקעל בעל־תשובה, און עס וועט מיר ניט ארען טאמער וועסט דו אויס מיר לאכען און זאגען: אז־אך־און־וועה צו דיין בילדונג, צו דער חכמה דיינער, מ׳שטיינס געזאגט, אז א האר קאן זי אומווארפען.

— זיי רוהיג ברודער! — ענטפערט זרחי — איך בין נאך פריהער פון דיר געווארען א בעל־תשובה, אויך איבער א מעשה ווי ביי דיר, מיט דעם חלוק נאר, דאס וואס דיר איז פארגעקומען עפעס ווי אין חלום, האט האט זיך עס מיר געמאכט טאקי אויף׳ן וואהר, און דאס וואס מיט דיר האט זיך געמאכט דורך דיין פאטער, דאס אייגענע טאקי האט זיך מיר געמאכט דורך מיין זוהן. ס׳איז עפעס בעשיינפערליך גאר א נס.

כרפס שטעלט אויס א פאר אויגען און פאדערט אויף שוויינענדיג דעם פריינד זיינעם מיט דעם בליק ער זאל איהם די ווערטער זיינע דערקלעה־רען. זרחי מאכט ניט לאנג שהיות און הויבט אן צו דערצעהלען.

— פאדיי, דאס ערשטע קינד מיינס, דער בכור, ווי באלד ער איז גע־בוירען געווארען האב איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויסצובילדען דעם „מענשען״ וואס אין איהם. דאס הייסט אויסבילדען איהם אזוי, אז ער זאל טויגען צום לעבען פון א וועלט מענשען, ווי איינער פון זיי, ניט נאר צו א בעגרענעצט לעבען אין איינגשאפט צווישען יודען, און אויף אזוי וויט וויפיעל דאס יודישקייט דערלאזט. יודען ניט יודען זאל איהם כלל ניט אויסמאכען. אנלאדען אויף זיך א משא יודישקייט און אראפווארפען עס דער־נאך פון זיך — איז דען ניט פיעל גלייכער גאר פון לכתחלה דערפון ניט צו וויסען? צו וואס, איך בעט דיר, דאס איינשפאנען און דאס אויסשפאנען זיך — אזא אומזיסטע ארבייט, אויף וועלכער איך, זיין טאטע, האב אוועק־געהארעוועט א צייט ביז איך בין פון איהר פטור געווארען. וויפיעל א שטיי־נער קאסט אפ א יודען פייבוש, נעביך, דער גע׳מלאכה׳טער נאמען זיינער פ א ו ו נ ו ט י א, ניט אזוי ווי ער שטעהט פערשריבען? דאס פלאנ־טעניש אין די נעמען מאכט דאך אן א פלאנטעניש אין זיינע עסקים, אין נויטהיגע פאפירען, און ברייננט איהם אמאל אויך פיעל שאדען. פע, חלע־בען! אז מעהר נעהם טאטע און זאג: ויקרא שמו בישראל פאוונוטיא... דעריבער טאקי איז פאדיי מיינער אויסגעוואקסען אהן תורה, אהן יודיש־קייט, דאס לערנען זיינס און זיין לשון אין גאנצען איז געווען ווי ביי ניט קיין יודישע קינדער.

פאדיי איז געוועזן זעהר א גוט יונגעל, א פרעהליכס, א לעבעדיגס, געלערענט האט ער אין דער היים ביי גובערנאנטקעס, לעהרער, ביז ער האט אויסגעהאלטען עקזאמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אריין אין גימנאזיע. יענער טאג פון דעם אריינטרעטען זיינס אהין איז ביי מיר געווען א יום־טוב, פארגעסענדיג מיך אין גאנצען וויפיעל דאס האט מיך אפגעקאסט געלד, מיה, לויפעניש, געבעט און אומ׳כבוד, איך האב מוחל געווען דאס אלסדינג און זיך געפרעהט, אפי ער איז אריין. נאר אבער מיין ווייב, זאל זיך איהר גרינג שלוקערצען, זי האט, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער אויסצוווייגען זיך אין פריידען, יענעם טאג געגאסען טרעהרען, דערמאהנענדיג זיך, וויפיעל געזונד און יסורים האט איהר געקאסט די דאזיגע שמחה.

עס געהט אוועק א צייט, זעה איך, פאדיי מיינער איז עפעס אראפ פונ׳ם פנים, אומעטיג, פערטראכט, גאר ניט דער וואס פריהער. אזוי איז ער, דאכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואס־זשע דען? האב איך גערעכענט צו דעם איבערגאנג פון די יונגעלשע יאהרען אין די יאהרען פון א בחור, פארשטעהסט דו? — און מיך בערוהיגט. שפעטער אביסעל

מיט אַ צייט, הויבט מיין זוהן אָן מיר צו פערגעבען שאלות, ווי אַ שטייגער: טאַטע, פון וואָס פאַר אַ נאַציע ביזט דו? טאַטע, וואָס, אַ יוד בין איך? טאַטע, האַ, וואָס איז אַ יוד אַזוינס? טאַטע זאָג, עסען איבערהויפּט יודען קנאָבעל און ציבעלעס? טאַטע דאָס, טאַטע יענעס, גאָר אָהן אַיין עק. איך האָב אַרויסגעזעהען, אַז אונזער ברודער עשו שטעקט דאָ אין דערמיטען. ער האָט דאָס יעקב׳ס קינד דערקלעהרט דאָס, וואָס דער טאַטע האָט עס געמאַכט פאַר איהם אַ שווייג; ער האָט עס אָנגעהויבען איהם פאַרזוכען צו געבען די ביטערע גלות=טראָפּענס, צו בעטריבען זיין געמיטה, זיין לעבען. איך האָב מיין זוהן תמיד געענטפערט אויף זיינע שאלות מיט אַ האַלבען מויל, אַבי אויסצודרעהען זיך, און בכלל האָב איך איהם געראַטהען ער זאָל אָנבויגען דעם קאָפּ און זיך ניט צוהערען צו יענעמס נאַרישקייטען, געבענדיג עס איהם צו פערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל „דער עלעפאַנט און דאָס הינטעל“ און אַרויסנעהמענדיג דערפון אַ מוסר=השכל גאַנץ חכמה׳דיג, אַז אַ מענש, אַ קלוגער, בעדאַרף, ווי דער עלעפאַנט דאָרט, אַראָפּשלינגען אַלע בעליידיגונגען פון יענע ביללערס און זיך דאַרוים גאָר ניט מאַכען. דער זוהן אַ פנים איז ניט צופרידען געוועזען פון׳ם טאַטענס עצה, וואָרום ער איז אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער מעהר אומעטיגער געוואָרען, זיך דערווייטערט פון מענשען, בעזאָנדערס פון מיר, עפּעס ווי ברוגז אויף מיר, און געזעסען איינער אַליין פערשפּאַרט ביי זיך אין חדר.

איינמאָל קומט פאַדיי פון׳ם קלאַס זעהר שטאַרק צוקאָכט און לויפט אַריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די מאַמע, מיין ווייב הייסט עס, אַ שוואַכע, אַ קריינקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט ביי זיך אין צימער און האָט עס ניט בעמערקט, ווי באַלד מען האָט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פאַדיי איז ניט אַריין צום טיש. בין איך אַריין צו איהם. איך טרעף איהם ליגען אויפ׳ן בעט, מיט דעם פנים אַראָפּ, אַיינגעהילט אין קישען. עס קומט מיר באַלד אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, ער האָט זיכער היינט געהאַט אַ שלעכטע בעגעגנעניש, און האָב איהם נעביך שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם — און ער ענטפערט ניט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסען אָנקוקענדיג איהם נעביך אין אַזאַ לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאָל, מיט אַ ריהרענדיגער שטימע — און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פנים זיינס. אַך, ווי שרעקליך ער האָט אויסגעזעהן דענסטמאָל! דאָס פנים האָט איהם געפלאַמט און די אויגען זענען איהם פערלאָפען פון טרעהרען.

— וואָס איז דיר מיין זוהן? — פרעג איך איהם שטאַרק געריהרט.

און ער זיפצט און זאָגט עפּעס מיט פאַרדראָס:

— וואָס פרעגסט דו מיך? ווייסט דען ניט אַליין, אַז איך געפין מיך דאָרט צווישען פיינד? גענוג האָבען זיי מיר געטאָהן אין דער גאַל ביז אַצונד, און היינט האָבען זיי מיך געפייניגט נאָך מעהר, אויסוואַרפענדיג מיר עפּעס אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, אין דעם יום=טוב פסח, וואָס לויט זיי זאָגען איז דער דאָזיגער יום=טוב ביי יודען טאַקי היינט...

ווי אַ דונער האָט מיך געטראָפען, אַזוי בין איך געוועזען צומישט הערענדיג אַזוינס, און ניט געקענט אַרויסבריינגען פון׳ם מויל קיין וואָרט. געפיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען ווי דער ים געשטורעמט אין מיר, און די נשמה מיינע האָט עס געוואָרפען פון איין חוואַליע צו דער אַנדערער נאָר אומצוקומען פאַר גרוים לייד!

איך פיהל די צרות פון מיין זוהן, פיהל זיין ביטער געמיטה און דאָס האַרץ מיינס פלאַגט מיך און זאָגט: דיין זוהן׳ס דאָזיגע צרות האָסט דו דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האָט ער דאָך זיי צו פערדאַנקען! דו האָסט אַוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאָל זיך דערמיט ניט אָנגעהערען, נאָר מיט דער מענשהייט אַליין, ניט צו בערעכענען זיך אַז מענשהייט איז אייגענטליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זיינען באמת דאָ נאָר נאַציעס, פעלקער, און דער סך=הכל פון זיי, פון די אַלע פעלקער אינאיינעם רופט מען מענשהייט. עס קומט אַזוי פיעל אוים קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאָל זאָגען, בוימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס געהט מיך אָן אַ בוים? דער עקר איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האָסט דו דיר איינס, און צווייטענס, לאָז שוין זיין אַפילו אַזוי, מענשהייט — איז דאָך די קשיא. פאַר וואָס איז ביי דיר אויסגעקומען, אַז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אָט דורך דער נאַציע, וועלכע דו האָסט פאַר דעם זוהן דיינעם אויסגעקליבען, און דורך ד י י נ ע ר, חלילה=וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריכען קיין בויבעריק?... זעה נאָר, דיין זוהן. פאַר וועלכען דו האָסט געזוכט דאָס גליק ניט אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצונד געוואָרען! וואו איז זיין גליק, וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָפּגעריסען און פון׳ם פרעמדען פאָלק ניט אויפגענומען, הענגט ער דאָך נעביך אין דער לופטען — און פאַרפינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יוגענד! יודישע קינדער פון קליינערהייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין דעם גוטען יודישקייט. זיי ליגט גוט אין טעם יענע מנהגים, צערעמאָניעס און פיעל אַנדערע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען לעבען און אין דעם כלל יודישען לעבען, וואָס פאַרזיסען זייער יוגענד און פאַרווירצען זייערע

טעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָהן זיך, אין דיין יוגענד, דערמאָהן זיך, אַ שטייגער, אין דעם סדר פסח, ביי דיינע עלטערען אין הויז! די שכינה פשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף איטליכער זאַך דאָרט — אויף דעם שעהן־געגרייטען טיש מיט די כּוסות, אויף דעם טאַטען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום טיש, און דו אַליין האָסט דאָך געשיינט, געלויכטען, זיך געשמאָלצען פאַר גרויס פרייד. דערמאָהן זיך, ווי דאָס הארץ פלעגט זיך דיר פרעהען בשעת די ימים־טובים, וויפיעל נחת, וויפיעל פערגעניגען איטליכער יום־טוב האָט דיר פערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום־טוב ביי דיר גאָר ניט, וואָכעדיג, און דיין זוהן איז געוואָהר געוואָרען, אַז ביי יודען איז היינט פסח פון „ז י י"... אומגליקליך איז דיין זוהן, וואָס ביי פרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס ביי יודען איז ער אַ פרעמדער!!

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער און זויער איז מיר געוועזען צו יענער צייט! מיין זוהן ליגט אויפ'ן בעטעל, דער'הרג'עט, דערשלאָגען צוליעב מיינע זינד, און איך שטעה בבושה וחרפה, שלאָגענדיג מיך אָשמנו, ביים דאָזיגען קרבן — און דאָס הארץ, אוי, טהוט מיר וועה!...

היינט אַז איך דערמאָהן מיך דערינען, וואונדערט מיך אויף זיך אַליין, ווי אַזוי האָב איך מיך איינגעהאַלטען, טאַקע באַלד ניט צו פאַררייכטען דעם פעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מיין זוהן'ס ערציהונג, אויס רחמנות אויף איהם און אויף מיין כבוד טאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפרנסה, וואָס פיקט אין מוח, פאַרשלאָגט די געפיהלען פונ'ם האַרץ, און אַלסדינג ביי מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער. נאָר דאָס, וואָס איך האָב ניט געטאָהן, האָט געטאָהן די צייט.

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אַז דער לעהרער פון היסטאָריע, אַ המן איז זיך געזעסען איינמאָל אויף דער קאַפעדרע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תלמידים, פלוצים טראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמאַרע, צו טאָהן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָבעל! אַלע אויגען, וויפיעל עס זיינען געוועזען אין קלאַס, ווענדען זיך צו מיין זוהן, אָנקוקענדיג איהם מיט שפּאָט, און דאָס פנים זיינס מינעט זיך איהם נעביך פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפּעס אַ וואָרט אַקעגען דעם לעהרער. קורץ, עס ווערט איהם ניט געשיינקט — מען שטופּט איהם אַרויס פון גימנאַזיע.

איך האָב זיך מישב געווען, ווי באַלד אַרויסגעשטופּט זאָל זיין אַרויס־

געשטופּט, מעהר וויל איך שוין ניט שוואַרצען דאָס פנים פאַר די לעהרער, פאַר דעם גאַנצען פעקעל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זוהן זאָל ווידער אין גימנאַזיע אַריינטרעטען, לאָז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דאָ אויסלערנען די תורה, וואָס איז נויטיג אויף אַריינצוגעהן אין אוניווערסיטעט. איך האָב איהם אָפּגעגעבען אַ בעזונדער שטיבעל, אין גאַנצען פאַר זיך, כדי ער זאָל דאָרט קענען לערנען, אַרבייטען פריי, אומגעשטערט.

צו מיין זוהן אין שטיבעל האָבען אָנגעהויבען אַריינצוקומען עפּעס נייע חברים זיינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאַלטען בשעת אַ פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאָהל זייערע געוועזען וויינּיג, דערנאָך איז די צאָהל פון די חברים געוואַקסען אַלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפּטערס, פלעגען זיי מאַכען צווישען זיך עפּעס אַ שמועס, האַמפּערענדיג, שפּאַרענדיג זיך מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי. צווישען די דאָזיגע חברים האָבען זיך געפונען שילער פון אַלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה־בחורים און גלאַט אַזוי זיך בחורים — קאַפּאָטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפּלעך, קאַשקעטלעך, קאַטערוכעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אַלע חברה־לייט ניט געווען צום האַרצען. איך האָב איבערגעטראַכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואָס ווילען פאַרבעסערען די וועלט, קען דאָך, חס־ושלום, מיך טרעפען איין אונגליק דורך זיי. איך געדיינק דאָך נאָך די אַמאָליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס פון זיי נעביך איז געוואָרען. אַ טהייל זענען געזעסען, אָפּגעקומען אין תפיסה, אַ טהייל זענען פערשיקט געוואָרען אַזש וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און אַ טהייל האָבען הונגעריג, עלענד זיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדיינקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אַמאָל מיט דער דאָזיגער קאָמפּאַניע און שיער זענען מיר אויך ניט אַריין אין אַזאַ צרה. פאַר אַ געשלאָגענעם הונד — איז דאָ אַ ווערטעל — טאָהר מען קיין שטעקען ניט ווייזען. דעריבער, אַז איך האָב דאָ געזעהן די חברה יונגע לייט קומען אָפּט צו מיין זוהן, האָט אויף מיר תמיד געציטערט די הויט. אַ מינדסטער שאָרך האָט זיך מיר גערעכט ווי טריט — האַ־האַ, מען געהט!... די מלאכי־חבלה קומען בדקעווען ביי מיר אין הויז.

זאָגען־זשע מיין זוהן, אַז איך וויל ניט ליידען, די דאָזיגע חברים זיינע זאָלען קומען צו איהם, דאָס האָב איך ניט געוואָלט. גאַנץ פשוט, ווייל מיין זוהן איז שוין אַרויס פון די קינדערשע שיכלעך און האָט שוין זיין דעה, היינט אַז איך וועל מיט איהם אָנהויבען מיט בייזען וועט ער מיך ניט הערען.

בפרט נאָך, ווי מיר האָט זיך אויסגעוויזן, איז ער שוין פון לאַנג ביי זיך אין האַרצען געווען אויף מיר עפּעס אַביסעל אָנגעדרודעלט. אַ חוץ דעם האָב איך מיך בעטראַכט, פיעל בעסער איז פאַר מיר מיט מיין זוהן, אַז די חברים זאָלען געהן צו איהם איידער ער זאָל געהן צו זיי. מען בעדאַרף נאָר שטילערהייט גוט אַכטונג געבען אויף איהם אַזוי אַז ער זאָל עס ניט בעמערקען.

אונ אַזוי טאַקע האָב איך עס געטאָהן.

אַז מיין זוהן איז איינמאָל געגאַנגען מיט חברה שפּאַצירען, האָב איך מיך אַריינגעחאַפּט צו איהם אין שטיבעל, איבערגעקוקט דאָרט דאָס שאַפּקעלע מיט די ספרים און אַלע האָבען זיך דערוויזען כשר. טהו איך דערנאָך אַ בליק אויף׳ן טיש און דערזעה אויף איהם דריי ספרים און איינס אַיין אָפען ביכעל. איך קוק מיר צו בלייב איך פאַרגאַפּט — איך געפין אַזוינס וואָס מיר האָט קיינמאָל ניט געקאָנט גאָר איינפאַלען! צוויי ספרים, הערט אַ מעשה, זענען פון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עפּעס אַ מעטהאָדע, אַלע אויף לשון קודש, און אין דעם ביכעל שטעהען פאַרשריבען לשון קודש׳דיגע ווערטער, פאַרטייטשט אויף רוסיש — און די האַנדשריפט איז מיין זוהן׳ס!... הייסט דאָס אַ פנים, אַז פאַדיי האָט זיך גענומען צו תנ״ך, צו לשון קודש. נאָר פון וואַנען קומט צו איהם אַזוינס און ווער איז דאָס דער רבי זיינער? טאַ! מאַך איך, ס׳איז ניט צו פערשטעהן, מען בעדאַרף עס איבערלאָזען דער צייט.

עס האָט ניט געדויערט לאַנג, קומט מיין זוהן צו מיר מיט אַ בקשה, איך זאָל איהם ניט אָפּזאָגען, פאַרבעטען צו מיר אין הויז, מאָרגען אין אָבענד אַיין עולם מענשען פון זיינע בעקאַנטע, דענסטמאָל איז געווען חנכה. אָך, האָב איך געזאָגט, מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! איך וועל נאָך מאַכען פאַר דעם עולם אַ קערמישעל אויך, טראַכטענדיג ביי זיך, אָט לאָזען יודישע קינדער זיך שפּילען חנכה אין קאָרטען, ווי דער שטייגער איז. און אַגב טאַקי וועל איך אָנשמעקען, וואָס פאַר אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייב מיינס איז צופריעדען געווען דערמיט און צוגעגרייט אַ מאָהל־צייט פון דער פולער האַנד. וואָס זאָל איך דיר זאָגען, מיין ליעבער, ביי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאָל אַזאַ שמחה ניט געווען ווי אין יענעם אָבענד. דער גרעסטער טהייל עולם איז בעשטאַנען פון יונגע לייט: בחורים און מיידלעך, גימנאַזיסטען, סטודענטען און קלויזניקעס, אָרעם און רייך אַלע גלייך. אַלע צווישען זיך פריינדליך, ליעבליך, לעבעדיג, פרעהליך טאַקי פונ׳ם האַרצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פנים.

אין זינען האָבענדיג מינע געסט האָב איך מוחל געווען אויף מיין כבוד, אַנידערצוזעטצען זיך אויבענאָן אויף אַ שטוהל, נאָר וואָס דען, איך האָב מיך אַרומגעדרעהט, אַרויס, אַריין, זעהען, ווי אַ בעל הבית, אַז אַלסדינג זאָל געטאָהן ווערען ווי געהעריג. דעריבער בין איך ביים אַריינקומען אין שטוב געבליבען פערוואונדערט, זעהענדיג ווי דער עולם רעש׳ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פּאַטשט מיט די הענד. איך שטעה, בעטראַכט מיך אַ ווייל און פערוואונדער מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשה, פאַדיי שטעהט און דרשה׳ט פאַר׳ן עולם, און אַלע שרייען איהם בראַוואָ!

דער סוף פון דער דרשה זיינער, וואָס איך האָב זוכה געווען צו הערען, איז אַזוי:

„משיח — זאָגט פאַדיי פאַרפלאַמט און דאָס קול זיינס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פאָלק שטעלט זיך פאָר, דער תכלית זיינער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם ביי דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח׳ן זעהט דאָס פאָלק אַ קוואַל פון לעבען און ליכט, פון גערעכטיגקייט און יושר, פון פריעדען און גליק. און די אייגענע מעשה, וואָס מיט דער זון איז און דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח׳ן און דעם פאָלק. די ערד, ווי מיר ווייסען, שטעהט דאָך ניט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען, זי געהט, און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פנים צו דער זון וואָס שטעהט, בעקומט זי פון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שעהנעם גוט מאָרגען, אַ גוטען טאָג! אַי וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פאַרגעהט, דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. באמת אָבער איז גאָר פאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אָט דאָס טאַקי איז אויף משיח׳ן מיט׳ן פאָלק אויך געזאָגט געוואָרען. אַ פאָלק, וואָס שטעהט גאָר נישט צו טאָהן, און וואַרט, האָפט אויף משיח׳ן ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר טאַקי דיענען איהם, דעם פאָלק הייסט עס, פאַר אַ בעוויז, אַז ס׳איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבען. אָבער מ׳שטיינס געזאָגט אַזאַ לעבען! אמת לעבען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך ניט פוילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כבוד געהן צו משיח׳ן. וואָס מעהר אַ פאָלק פלייסט זיך צו פאַרבעסערען זיין שטאַנד, צו פאַרגרעסערען זיין קאַפּיטאַל פון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם געגעבען געוואָרען אַ מתנה פון זיין ליעבען נאָמען; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ כח בייצוקומען אַלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויף׳ן וועג און עס געהט, געהט אַלץ העכער — מעהר נעהענטער קומט אַזאַ

פאָלק צום ציעל און עס הײסט, משיח, דער דערלעזער זיינער איז איהם געקומען!...

ראיות דאַרויף איז אין דער וועלט־היסטאָרי דאָ איבערגענוג. איז נאָהענט צו איהר ציעל אַ נאַציע צוגעקומען, ווערט זי אויפגעקומען. צו זיין אַ נאַציע איז נאָר יענע ווערטה, וואָס קען, ווייסט איהר ווערטה. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז יודען. דאָס דערצעהלט אונז היינט גאַנץ קלאָהר אונזער יום־טוב חנוכה, וואָס מיר מאַכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים אין וועלכען די ליעבע צום פאָלק, די ליעבע צום יודישקייט האָט ווי אַ פייער...

נאָר איידער נאָך פאַדיי האָט אויסגעפיהרט אין גאַנצען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען, איז די שטוב פול געוואָרען מיט אַ רעש, אַ געפּליעסקעריי, אַזוי אַז עס האָבען געציטערט די ווענד. מיין ווייב זאָל געזונד זיין, שמעלצט זיך פאַר פרייד, ווערט ברייטער ווי לענגער. הערענדיג ווי מען לויבט אין טאָג אַריין איהר זוהן. איך האָב אויך גענאָסען כבוד אין זיין זכות. דער עולם גיט מיר די הענד מיט אַ ווינשעניש, ווי ביים אָפּגעבען אַ מזל־טוב, זאָגענדיג: הלואי ווי ער אַ סך אַזוינע ביי יודען! און איך שטעה, ווי אַ תם, חאַטש נעהם מעלק מיך אויס, שטעה און מאַך מיט די אַקסלען, טראַכטענדיג ביי זיך: „וואָס פיר אַ גרויסער גאָט דו ביזט, רבונו של עולם! און ווי גרויס זענען די וואונדער דיינע. וואָס דו טהוסט אין דיין וועלט!" ווער וואָלט זיך עס געריכט אַז פאַדיי, ער — אַ געבוירענער „אַסימילאַטאָר", פרעגט איהם בחרם וואָס יודען, וואָס יודישקייט, אַ יודיש אות האָט ער קיינמאָהל אַפילו אין די אויגען ניט געזעהען, ער זאָל שטעהן אַזוי פאַר זיין נאַציע, פאַר כלל ישראל; זאָל זיין אַזוי פאַרקאָכט פאַר'ן יודישקייט און זאָל דרשה'נען אַזוי ווי אַ למדן!

נאָך פיעל אַנדערע האָבען געהאַלטען רעדעס אין יענעם אָבענד. דאָס אויפלעבען אויף דאָס נייע פונ'ם יודישען פאָלק — דאָס איז איטליכען געלעגען אין מויל, דערינען זיינען אַלע געווען איינס, נאָר אין די וועגען, ווי אַרום צוקומען דערצו, האָבען די מיינונגען זיך געטהיילט, איטליכער איז זיך געגאַנגען מיט זיין דרך, מאַכענדיג צונישט דעם אַנדערען, איז דערפון אַרויסגעקומען אַ שפּאַרעניש, אַלע האָבען זיך געהיצט, געווען פלאַם פייער.

איינער, עפּעס אַ צוטראָגענער, וואָס דער ישיבה־בחור ליגט איהם אויפ'ן פנים, אין אַלע זיינע גענג; רעדט אויף אַ קוויטש, אויפשטעלענדיג דעם גראָבען פינגער, און אויסברייענדיג משל לעמעשקע ווי אַ חריף, אַ בעל־

מוח — חאַפּט זיך אַרויף אויף מיין זוהן מיט אַ געדראַנג און גמרא ניגון:

— ווייל זרחי, זאָגט ער, לאָזט מיך הערען אַלץ פאָלק, יודישקייט וכדומה, איז דאָך די משמעות, אַז ער האַלט ווי יענער מאַן־דאמר, וואָס דער עיקר איז ביי איהם דאָס... קולטורע, חכמת ישראל, מיין איך, און ציון איז לאו דוקא. משיח איז גאָר דאָס... און דאָס קען דאָך קומען אומעטום דאָס... איז דאָך געדרונגען אַז ער איז ניט קיין ציוניסט, ניט דאָס, נאָר אַ דאָס, אַ לאומי, אַ נאַציאָנאַליסט מיין איך!

פּלוצים קומט אונטער נאָך איינער, עפּעס ווי פון דער זייט, און פריש, געזונד און משוגע טהוט ער זיך אַ זאָג:

כדי צו ראַטעווען דאָס יודישקייט, דאָס שריפטליכע ווי דאָס מינדליכע, האַק־און־פּאַק מיט די אַלע הייליגע ספרים, וואָס דערפון אייגענטליך האָט זיך גענומען דער יודישער פאָלקס־גייסט, אָדער, ווי הייסט מען עס, נאַציאָנאַליטעט, פּראָסט גערעדט, דער יוד מיט די ביינער — איז אויב נאָר עס איז געמאָהלט אַ בעזונדערע יודישע מדינה קען זי געמאָהלט זיין וואו מען וויל, נאָר נישט אין ארץ־ישראל. אַ מדינה אַ לייטעשע, ווי עס בעדאַרף צו זיין, איז אונמעגליך היינט צו גרינדען אויף יענע געזעץ און מצוות, וועלכע זיינען געווען צוגעפּאַסט צו יענעם שטייגער לעבען פאַרצייטענס, וואָס איז משונה ווייט, ווי הימעל פון דער ערד, פונ'ם שטייגער לעבען אין היינטיגער צייט. דעריבער איז, גרינדען אַ לאַנד אין ארץ־ישראל און נישט האַלטען אַ סך זאַכען. אויך די מצוות, וואָס געהערען זיך אָן על־פּי־דין מיט דעם לאַנד, הייסט דאָך אַזוי פּיעל, ווי פאַרבוינגען די תורה'לע, אָפּזאָגען זיך דערפון. פּיעל זאַכען אַזוינע, ווי תפלות ובקשות און מנהגים אין דעם לעבען, סיי אין שוהל, סיי אין דער פאַמיליע, וואָס האָבען אַריינגעזעצט אין דעם פאָלק אַ יודישע נשמה, אַ יודיש האַרץ מיט בעזונדערע יודישע געפיהלען, וועלען דאָך מוזען אין דעם לאַנד אויפהערען, ניט צו קענען גאָר פאַר'ן מויל געבראַכט צו ווערען. קומט דאָך אויס, אַז דאָס אויפלעבונג פונ'ם לאַנד איז אַ טוידט פאַר ישראל. אָנגענומען אַפילו, אַז ישראל וועט דאָרט אויפשטעהן תחית־המתים, נאָר עס וועט דאָך אָבער זיין גאָר איין אַנדערער, אַ נייער ישראל, ניט די תורות, ניט דער פאָלקס־גייסט, ניט די געפיהלען, עפּעס גאָר איין אַנדער מין בריה, ניט דער אייגענער וואָס פריהער, און מיט אַזאַ תחית־המתים איז אַ מענש ניט צופריעדען. איטליכער וויל, ער זאָל בלייבען דער אייגענער, אַזוי ווי ער איז, אויף תמיד. אינו־דומה אין חוץ־לאָרץ קען דער יוד זיך גרינדען אַ לאַנד אויף דעם שטייגער פון היינטיגער צייט,

ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די געזעטצע פֿון זיינע תורות. ער בעדאַרף זיך דערפֿון ניט אָ פּ ז אָ ג ע ן נאָר עס ז אָ ג ע ן ווי אַ יהי רצון, אַזוי ווי מיר זאָגען היינט: „יהי רצון, עס זאָל זיין דער ווילען פֿאַר דיר גאָט אונזער גאָט פֿון אונזערע עלטערען דאָס עס זאָל זיין אונזערע רייד פֿון די לעפּצען בּאַווילינגט צו פֿאַר דיר גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געווען דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געווען פֿאַר דיר די געווירצען... גלייך ווי מיר וואָלטען, וואָלטען און וואָלטען... דעריבער...

— דעריבער שאַ, שאַ! — איז אויף איהם אַרויף דער עולם פֿון אַלע זייטען מיט אַ געשריי אין מיטען די רייד, און ער האָט זיך ווי אַ קעצעלע אַרויסגערוקט, שאַ, שטיל.

מילא אין קאָרטען, ווי דו זעהסט, האָט מען ניט געשפּילט, מען האָט פֿערבּראַכט דעם אָבענד זעהר גוט, ריידענדיג אַלץ וועגען כלל ישראל. ווער פֿון זיי איז גערעכט, האָט געזאָגט גלייך, דרינען געה איך ניט אַריין, מיר זענען איטליכענם רייד געפֿעלען, וויל זיי זענען הערצליך, אויס ליעבּע צום פֿאָלק.

אַצונד וויים איך שוין וואָס פֿאַדיי איז און ווער זיינע חברים זענען אַזעלכע. אומזיסט האָב איך זיי חושד געווען פֿריהער. ניט די וועלט פֿאַרבּעסערען ווילען זיי נאָר דאָס פֿאָלק זייערס. זיי ווילען מיטהעלפֿען אַיינצוגעבּען דעם פֿאָלק אַ פֿרישען גייסט — ער זאָל אָנהויבּען זיך צו קענען, צו פֿיהלען זיין כבוד, זיין אייגענעם ווערטה און ניט צו פֿאַרלירען די האָפֿנונג זיינע אויף שפּעטער. ווילען אויך אויפֿרישען, אויפֿלעבּען דעם פֿאָלקס אַלטע שפּראַך, די שפּראַך פֿון דער תורה, פֿון זיינע הייליגע נביאים. ניט אומצוּוואַרפֿען זענען זיי אויסען, אדרבה נאָר צובּויען, צו דערלעבּען זעהן יודישע קינדער, זיטצענדיג ווי בּעלי־בּתים בּיי זיך אין לאַנד. דאָס זענען פֿונ'ם נייעם שניט מענשען, פֿון וועלכע מי האָט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען, צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך אָפּגעריסענע פֿון דעם יודישען בּוים, און בּעהעפֿטען זיי בּרידערליך צוריק צו זייער פֿאָלק דורך ליטעראַטור, שפּראַכע און יודישע געשיכטע. די וואָס קענען יודיש, נעהמען זיך אונטער בּיי זיי צו לערנען יענע, וואָס קענען ניט, איבּערגעבּענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אָט די דאָזיגע לייט, זיי האָבּען עס געיודישט פֿאַדייען און נאָך אַזוינע נפשות ווי ער, געבּענדיג זיי שטונדען אין דעם יודישקייט. און מיין זוהן'ס שטיבּעל האָט זיי געדיענט פֿאַר אַ וואויל אָרט, אויף צונויפֿקומען זיך דאָרט, איבּער'שמועס'ען און בּעראָטהען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

היינט בּעטראַכט זיך נאָר — לאָזט אויס זרחי זיין דערצעהלונג — די גבורות פֿון מיין זוהן, אַז ער האָט געקענט צושטעהן אַזוי צו זיין פֿאָלק! אַזעלכע, וואָס פֿון קליינווייז אויף זענען זיי אַיינגעטונקט געווען אין יודישקייט און עלטערווערענדיג האָבּען זיי זיך דערפֿון אויסגעטאָהן — אַזעלכע, זאָג, איך, איז נאָך דאָ אַ האָפֿנונג, אַז אפשר אין דעם זכות פֿון זייערע עלטערען, כשרה יודען, און אין דעם זכות פֿון דער תורה זייערער, מיט וועלכער זיי האָבּען זיך אָנגעזאַפּט אין דער יוגענד וועלען זיי זיך צוריקחאַפּען צום יודישקייט. אָבּער וואָס איז דאָ צו האָפֿען פֿון קינדער, וואָס די טאַטעס זייערע אַליין זענען אַראָפּ פֿונ'ם וועג און פֿאַרפֿיהרט מיט זיך זיי, זייערע קינדער, ניט צו געבּען זיי פֿאַרזוכען פֿונ'ם יודישקייט אַ לעק? אַזעלכע אַז קעהרען זיך אום צו זייער פֿאָלק איז ווירקליך טאַקי אַ גרויסער נס, וואָס טרעפֿט זיך זעהר זעלטען. בּיי פֿאַדייען איז נאָך גרעסער דער נס, וואָס ניט גענוג ער אַליין האָט זיך צוריקגעקעהרט האָט ער נאָך צוגעצויגען אויך מיך, דעם טאַטען זיינעם!

אויך דאָס מוז איך דיר זאָגען, אַזוי ווי דער תשובה טהאָן פֿאַדיי'ס וואָס איז ניט ערצויגען געוואָרען יודישלעך ווי איך, איז חשוב'ער פֿון מיינס, פֿונקט אַזוי חשוב'ער פֿון מיינס איז אויך דיין תשובה טהאָן: איך אַליין בּין דאָך ניט געוואָרען אַ בּעל־תשובה ערשט נאָך דעם אַז איך בּין געקומען צו אַזוי פֿיעל חרפות־בּזיונות, גענוג האָבּען שונאים משונה ווילד נעבּיך געאַרבּייט, אַריינגעלעגט אין מיר אַזוי פֿיעל מיהע בּיז זיי האָבּען מיר געמאַכט פֿאַר אַ יודען, און דו האָסט אַ גרויע האָר דערזעהען, אָט דאָס האָר פֿון דיין פֿאָטער, בּיזט דו בּאַלד איבּערגעבּיטען געוואָרען. דאָס וואָס אַזאַ האָר האָט געווירקט אויף דיר אין אַ רגע, האָבּען שונאים געווירקט אויף מיר ערשט נאָך אַ צייט מיט יאָהרען. — כבוד, גרויס כבוד דיר, ליעבּער פֿריינד! כבוד, גרויס כבוד דעם טאַטען דיינעמס גרויע האָר!...

— כבוד, גרויס כבוד דעם זוהן דיינעם! — האָט כּרפּס אָפּגעענטפֿערט שטאַרק גערירהט — כבוד, גרויס כבוד אויך די חברים זיינע, יונגע לייט, די שוועלבּעלעך, וואָס בּריינגען די בּשורה פֿון אַ ווערסנע, די בּנייאונג, די אויפֿלעבּונג פֿון אונזער פֿאָלק! — — —

אַ געשמאַק דערקוויקענדיג ווינטעל האָט זיך שטיל שוועבּענדיג אַריינגע'גנבֿ'עט אין צימער דורך דעם אָפֿענעם פֿענסטער צום גאָרטען צו. די בּיידע פֿריינד האַקען איבּער דאָס געשפּרעך, קעהרען זיך אויס מיט דעם פּנים צום גאָרטען, אַיינעהמענדיג גרויס פֿערגעניגען פֿונ'ם ערשטען סמן לעבּזן, וואָס די וועלט ווייזט אַרויס, פֿונ'ם ערשטען ריהרען זיך איהרם בּיים

אָנהויב ווענסע נאָך אַזאַ לאַנגען, שטאַרקען ווינטער־שלאָף. קוים קוקען אַרויס פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קוים פוקען זיך די בוימער, נאָך נאַקעט, אָהן אַ מלבוש פון גרינע בלעטער — קלינגט שוין דאָס לעבענס־ליעד אין דער גאַנצער וועלט! אָט דאָס ליעד האָבען געזונגען היינט לעבעדיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צווייגען; זשאַבעס אין קאַליוזשעס, טייכען; פליגען, בינען ביים אַרויסקריכען פון לעכער, שפּאַלטען. די זון איז היינט אַרויס פון איהר פוטער־פּאַס פרעהליך, אָנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פּנים, זי געקושט ליעבליך, וואַרעם, ווי אַחתן אַ כלה — האָט זי, די ערד, זיך גאָר מחיה געווען, זיך גענומען אָפּרייניגען פון׳ם גאַנצען שמוץ, פון די אַלטע פערפוילטע געוועקס איהרע און צוגרייטען זיך נייע, גוטע, שעהנע זאַכען צו דער חתונה איהרער למזל־טוב. אָבענד האָט זי זיך אַיינגעהילט אין אַ טונקעלען דעקטוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פון׳ם שיין פון דער לבנה און אַיינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האָפנונגען אויף מאָרגענדיגען טאָג.

ווענסע אין אַ גוטע מזל׳דיגע שעה!

זרחי הויבט זיך אויף פון׳ם אָרט און קלייבט זיך געהן צו זיך אין אַיינפאָהרהויז.

— צו מיר מאָרגען אויף וועטשערע — בעט כרפס דעם חבר זיינעם, געבענדיג איהם די האַנד.

— „אויף וועטשערע” זאָגסט דו, און ניט צום סדר?!

— יאָ, ליעבער זרחי, טאַקע אַזוי, און עס טהוט מיר זעהר באַנק וואָס איז אַזוי. פון׳ם גאַנצען האַרצען וויל איך מאַכען אַ סדר צוליעב מיר און מיינע קינדער, וואָרום קיין זאַך פאַרזיסט ניט אַזוי דאָס הויזליכע לעבען, זעצט ניט אַריין אַזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים־טובים. נאָר וואָס זאָל איך טהאָן אַז דאָס הויז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינס, דו קענסט דאָך זי, איז ניט פון יענע ווייבער, וואָס לייענען תחינות, זי האַלט עפּעס ניט פון׳ם יודישקייט.

— נאָר ניט געזאָרגט, כרפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דיין ווייב און גיב איהר אַ שטונדע אין יודישקייט. מעגסט זיך, נישקשה, אויף מיר פאַרלאָזען, אַז איך וועל זי יודישען, און מיר וועלען אם־ירצה־השם עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אַלע יודישע מאַכלים. צו דיר ליעבער כרפס, מאָרגען צום סדר בעט איך דיר, צו דיר אין הויז,

* *

*

און אַ סדר האָט מען אָפּגעריכט ביי כרפס׳ן אין הויז זעהר אַ שעהנעם, אַ כשר׳ן טאַקי ווי זרחי האָט געזאָגט. דער טיש איז געווען געגרייט מיט אַלע צערעמאָניעס ווי געהעריג. כרפס דער מלך איז געזעסען אויף דער עסבעט גאַנץ געהויבען, דאָס ווייב, די מלכה איהם צו דער רעכטער זייט. זרחי ווי אַ משנה־למלך — צו דער לינקער זייט, און אין שטוב איז געווען ליכטיג, פרעהליך, דאָס קליינוואַרג וואונדערט זיך, אויינס דעם אַנדערען פרעגען: מה נשתנה, פאַר וואָס איז די נאַכט געוואָרען עפּעס פערענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תמיד זאָל זיין אַזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה ווי מען איז דערלעזט געוואָרען פון׳ם גלות־מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי, רבונו של עולם, דערלעזט צו ווערען פון׳ם היינטיגען גלות — און לשנה הבאָה בירושלים.

ספר הגלגולים

וואו דער מחבר בעשרייבט באריכות די אלע גלגולים, אין וועלכע ער האט בעדארפט, כמנהג יוד, מגולגל ווערען ביים לעבען פון איינעם אין דעם אנדערען.

דער מחבר פונ'ם „ספר הגלגולים" הויבט אָן צו דערצעהלען אָט מיט די ווערטער:

ויהי בימי אכילת קעסט, שימת בנים וישיבת בית־מדרש — און עס איז געווען, נישט־דאָ־געדאַכט, אין דער צייט ווען בעלי־בית'ליך האָבען געגעסען קעסט, געקינדעלט און געזעסען פערלעגט די הענד אין בית מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, נישט־דאָ־געדאַכט דעריבער, ווייל וואו ויהי, זאָגען די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אונזערע איז, וואָס בעלי־בית'ליך אין יענער צייט זענען, חוץ אין זייער זאַך, נישט אַזוי קלוג געווען ווי די דאָזיגע אין היינטיגער צייט. זייער אייגענעם תכלית צו פערזאָרגען קענען אמת די היינטיגע ווי די אַמאָליגע נישט, און טויגען טאַקע נישט; גאַנץ פשוט, ווייל דערצו זענען נויטהיג אַזעלכע זאַכען, וואָס ביי בטלנים זענען זיי, בעוונותינו־הרבים, נישטאָ, פריהעריגע אָדער שפּעטערדיגע אלץ איינס, און בעשולדיגען זיי דערפאַר עפּענט זיך קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרום עס וואָלט געווען ווי אַ לועג לרש, שפּעטען פון אַ קבצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפּעס אַ גרויס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געלעהמטען פאַר וואָס טאַנצט ער נישט, און פון אַ געבויגטען פאַר וואָס הויבט ער נישט אויף דעם קאָפּ. אָבער נישט צו טויגען פאַר זיך — אַזוי טענה'ן די היינטיגע — האָבען י ע נ ע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאַץ אַנ'עק צובינדען, דאָס מיינט מען די כנסת ישראל, פאַר איהר אין גאַנצען זיך אַוועקלעגען. נישט צו קענען פער־

זאָרגען דעם אייגענעם תכלית, האָבען י ע נ ע, אַז אָך־און־וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען, נישט געטראַכט, נישט אַיינגעלעגט אַ וועלט צו פערזאָרגען כל־ישראל'ס תכלית!... זיי האָבען געפוילט, געשימעלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כנופיות; נישט געפרובט צונויפקומען זיך אויף אַסיפות, אויפ'ן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופאָהרען זיך אָפּטערם, עס פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין אַהער. פיס האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מויל, מ'שטיינס־געזאָגט, האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו ריידען, צו האַלטען דרשות. אַזוי פוילען זאָלען אַלע אונזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבען זיי פערשטאַנען, וואָס האָבען זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פאָנדען? — ניין! קולטוריאָ? — מכות! וואָס־זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַווענט, געבעבעט, אָפּגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, מ'שטיינס־געזאָגט אַריינגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלערענט זיין צובראָכענע גלות־יודען מיט זייער שעהנעם, קנאַקענדיגען „מה־יפית". — ומפני חטאינו, אָט פאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף י ע נ ע נעביך אַזוי אויסגעגאָסען געוואָרען. ראשית חכמה און סוף חכמה היינט ביי קינדער איז אַ פּאַטש די טאַטעס, י ע נ ע פון די פריהערדיגע צייטען. פע, הייסט עס, פע אַלטע, אַמאָלדיגע צייטען! אָט דערינען בעשטעהט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יודישלעך, אויף דעם שטייגער טאַקע פון אַיין עם חכם ונבון, אַ קלוג, פערשטענדיג פאָלק ווי מיר יודען זענען — און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבר, בין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם טאַקע גלויבען, וואָרום דער גאַנצער מיין זיינער דאָ באמת, ווי עס ווייזט זיך אַרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפּעס אַנדערש.

איך בין דאָ אויסען, זאָגט ער, צו דערצעהלען, וואָס מיט מיר איז פאָרגעגאַנגען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בין, ווי דער שטייגער איז פון איידעמס, געזעסען ביי שוועהר און שוויגער אויף קעסט. דער שוועהר מיינער, אַ פּראָסטער מענש, אַ שעהנער, יוסטער בעל־הבית האָט מיך, ווי אַ קאַרפּירער אתרוג'ל, אַ חשוב־בחור'ל, אַ וואויל־לערנער, גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציגער געליעבטער טאָכטער, איין אויג אין קאָפּ. וויפיעל איך בין אַלט געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגען, ווייל אין דעם חשבון פון מיינע יאָהרען איז איבערהויפּט געווען אַ פּלאָנטעניש, ניט אַרויסצוקריכען. די מאַמע מיינע האָט גערע־

כּענט נאָך עפּעס אַ גרויסער שרפה, אָט דענסטמאָל איז זי מיט מיר געלעגען געוואָרען. די בּאָבּע אָבּער האָט עס גערעכענט נאָך עפּעס אַ בּהלה, און די מוהמעס מיינע האָבּען וועגען דעם געהאַט גאָר אַנדערע חשבּונות. נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, איך ווייס נישט מעהר, אַז צו דער חתונה איז בּיי מיר געווען אַ גלאַט בּערדיל, אָהן אַ חתימת-זקן, ווי בּיי אַ יונגעל.

די ערשטע פּאָר יאָהר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשה נישט... איך האָבּ געוואוסט נישט מעהר ווי דאַוונען, עסען קעסט און לערנען. נאַרישקייטען, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל בּיי אַ מענשען, איז מיר אין זינען נישט געלעגען — קיין קינד האָט מיין ווייבּ נאָך נישט געהאַט... די ערשטע צייט פלעג איך מיר אַזוי קומען אַהיים אָפּעסען, אָפּטרינקען און גאָרנישט, נישט צו הערען אַ קרום וואָרט, נישט צו בּעמערקען אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּעס אַ שטיקעל פערענדערונג, עס לאָזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגער'ס זייט עפּעס אַ קרימעניש, אַ בּלאָזעניש, איך זאָל עס אָנהויבּען צו פערשטעהן פאַר וואָס. און אַזוי ווי איך האָבּ עס נישט פערשטאַנען, אַזוי טאַקע האָט עס מיר נישט געשאַדט — איך האָבּ מיר געטהון דאָס מייניגע און געגעסען געשמאַק. בּיסלעכוויז, בּיסלעכוויז איז מיר דערקלעהרט געוואָרען דער טעם פון'ם בּלאָזעניש. פריהער על פּי ר מ ז, דאָס הייסט אויפ'ן וואונק, מיט אָנצוהערעניש, כּלומר, אַזוי מיינט זי — ק י נ ד ע ר! ווי האָט עס נישט אַ יוד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די שוויגער געלאָזט הערען בּפירוש, מיט דעם פּראָסטען פּ ש ט. סטייטש, טענה'ט זי מיט מיר, שטאַרק אויפגעבּראַכט, גלייך ווי איך וואָלט איהר געקוילעט די קאַפּאָטע — סטייטש, צוויי קאַלעכדיגע יאָהר נאָך דער חתונה, און גאָרנישט!... אוידעמס בּיי לייטען, וואָס האָבּען חתונה געהאַט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, ווער פון איינס, ווער פון צוויי קינדער; מענשען זענען זיי, האָבּען אין זינען דעם תּכלית... אַז וואויל איז זיי, אַז וואויל אויך זייערע עלטערען! און דו וואָס? אַ שעהן בּעל-הבּית'ל. מ'שטיינס געזאָגט! און נאָך שפּעטער האָט מען געאַרבּייט אַרום דער דאָזיגער זאַך בּ ס ו ד. איך פלעג טרעפען אָפט די שוויגער זיצענדיג מיט ווייבּער, שכנות, גבּאי'טעס, טוקערקעס, דאָס ווייבּ מיינס מיט אַראָפּגעלאָזטע, פערוויינטע אויגען אין דערמיט, און שושקענדיג זיך, איבּערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אַנדערער, אַיין אַלטע גוי'ע להבדיל האָבּ איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפען צווישען זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען צום סוף, איז מען דאָס געזעסען און געטראַכט וועגען דעם,

פאַר וואָס האָט עס די שוויגער פון דער טאָכטער איהרער, פון מיין ווייבּ הייסט עס, קיין אייניקעל נישט? און מען האָט געבּרויכט דערצו בּאַבּסקע מיטעל. די אַלטע גוי'ע מיט דעם היימישען שטאָדט-טאָטער האָבּען, עס פערשטעהט זיך, בּיידע געטאַנצט אין דעם קאָהן אינאיינעם מיט די געניטע אויסגעקינדערלטע ווייבּער.

מיר אָבּער איז נאַרישקייטען נים געלעגען אין זינען, איך האָבּ מיר געשמאַק געגעסען קעסט און געשמאַק געלערענט.

אַז עס האָט נישט געהאָלפען נישט קיין רמז, נישט קיין פּשט, נישט קיין סוד, איז די שוויגער אַרוים אַקעגען מיר מיט דרוש. דרשה'נען האָט זי געקענט זעהר וואויל, אַז זי האָט געעפענט אַ מויל, האָבּען זיך איהר געשאָטען, ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק — אַ מגיד, ניין מאָס רייד, אויסגעמישט אינאיינעם גראַם-שטראַם, קובּעבּע-לאַקריצע, גוי'עשע ווערטליך מיט להבדיל שטיקלעך גמרא, משל-לעמעשקע, פערווירצט מיט זיסזויער תּחינה-לשון, עס זאָל האָבּען דעם רעכטען יודישען טעם. דער ש ט ע ל איהרער אין די דרשות איבּער מיר איז געווען אויך דעם געוויסען פּסוק: „מיינס, מ'שטיינס-געזאָגט, איז נישט לייטעש". — און זי האָט זיך גענומען גאַנץ בּרייטליך אויפווייזען, אַז נישט לייטעש איז, וואָס איך בּין דאָס, יענעס... נישט לייטעש, וואָס טאַקע ווי דעם פּויער'ס אַ ווערטיל: ני ראַק, ני ריבּאַ, דאָס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואָס דען-זשע? אַ לעקיש בּין איך. נישט לייטעש איז אויך דאָס: בּיי אַנדערע אַ שטייגער נעהמט אַ שוועהר דעם איידעם און פאָהרט זיך מיט איהם דורך צום חאַנדריקעווער, זאָל געזונד זיין, אָדער ווען נישט ער אַליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים, מאַכען זיי פון איהם אַ לייט. פיהרען זיי איהם אַהין... און דעריבּער טאַקע איז מזל און בּרכה — זרענו וכספּנו, קינדער און געלד, ווי אין „ויתּן לך" שטעהט. און בּיי מיר — פלעגט זי אויסלאָזען, אַ קוק געבּענדיג בּייז אויף דעם שוועהר נעבּיך, וואָס ער האָט געהאַט פון איהר קאַלט און וואַרעם — בּיי מיר, אוי רבּונו של עולם, הלואי אויף שונאי-ציון געזאָגט געוואָר'ען, אָמן, אָמן!...

פון מגידים די דרשות אַז איך הער היינט, שטעהען זיי אַזוי צו מיר צו ווי אַיין אַרבּעס צו דער וואַנד. איך קוק זיי נאָר אָן מיט רחמנות, ווי מענשען נעבּיך חכמה'נען זיך, ווייסענדיג זיכער זעהר גוט בּיי זיך, אַזוי גוט ווי איך ווייס, אַז די חכמניות זייערע איז געמלאכה'ט, לויטער שווינדעל, דראָט-אַרבּייט. נאָר די דרשה אָבּער פון

דער שווינגער מײַנער דענסטמאָל, איז מיר צו געשטאַנען ווי אַ פּיאַווקע צום האַרץ און געזויגען מײַן בלוט. געגעסן האָב איך מיר קעסט אַלץ טאַקע געשמאַק, געלערנט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפּעס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפּעס געגענוזעלט, געפּיקט מיר עפּעס אין קאָפּ, און פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עטליכע מינוט פערטראַכטען מיט אויסגעשטעלטע אויגען, גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַרײַן, פונדעסטוועגן נישקשה, אָהן סַכּנות! איך וואָלט מיר געקענט גאָר קיין מעשה ניט אַזוי זיך אָבשטערכען דאָס ביסעל יונגע יאָהרען ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ צײַט, אויסזוכען זיך איינע פון די יודישע פרנסות: אַ קנעלונג, אַ קלייטעל, אָדער אַ שיינקעל אַ שטייגער, און זײַן אַליין פאַר זיך אַ בעל־הבית. בעדאַרף זיך אָן מיר אָנטשעפּען עפּעס אַ דבוק, דער יצר־הרע אַליין, אין דעם געשטאַלט פון אַ חסיד, און מיך אָנריידען דער שוואַרץ־יאָהר ווייסט וואָס, מיך וועלען פערפיהרען, דער רוח ווייסט וואוהין...

מײַן יצר־הרע, דער חסיד, איז געווען אַ מנוול מיט אַלע פּאָסטעמפּקעס, מיט דעם גאַנצען חן, ווי אַזעלכען שטעהט־אָן. אַ דבור'ל האָט ער געהאַט גאָר אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאָפּ. אויף מעשיות צו דערצעהלען, איז אַזאַ בריה ווי ער נישט געווען, נישטאָ און וועט נישט זײַן אין דער גאַנצער וועלט. פאַר איהם איז אָפען געווען דער הימעל, געמעגט דאָרט טהון וואָס ער וויל, איהם איז געשטאַנען פרײַ דער גיהנם און דער גן־עדן, מלאָכים, רוחות זענען בײַ איהם געווען משרתים, ווי אַ שפּילכעל איז איהם געווען פייער און וואַסער... ער האָט געקענט מיט זײַנע מעשיות נעהמען אַ מענשען בײַ דער נשמה. האָט ער געוואָלט — איז פון זײַ אָנגעפאַלען אויף אַ מענשען עפּעס אַ זיס דרעמיל, אַ וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּעס גאָר מחיה. האָט ער זיך בעלעקט, צמאָקענדיג מיט די ליפּען — איז אָנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פּשוט טהון אַ טרונק בראַנפען...

אָט אַזוי איז דער יצר־הרע מײַנער, וואָס האָט זיך, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, צו מיר געגומען!

— זאָג מיר שמייגער! — הויבט אָן דער יצר־הרע מיך צו שטראָפען — ביז וואַנען וועסט דו עס זײַן אַ שמייגער? וואָס פאָרט קען אַרויסקומען פון'ם תנו־רבנן, וואָס דו תנו־רבנן'סט מיר טאָג און נאַכט? פון'ם זיצען ווי אַ קוואָצקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט

אויסזיצען — און וואָס פאָרט וועט דער תכלית זײַן דערפון? ביסט דאָך עפּעס אַ יוד, דו שמייגער איינער!... איין עברה, כ'לעבען, אַזאַ יונגער־מאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראָטענער ליטוואַק, אַ מתנגד, שוין אין די יאָהרען, אַ פּרוש — אַ באַנק־קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער־ערד אַרײַן, צלם־קאָפּ! זיץ דיר, שאָקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין, ביסט אַרײַן אין די מ"ט שערי־טומאָה און פערפאַלען, וועסט אייביג שוין נישט אַרויס! דו שמייגער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צײַט אַרויסצוטרייבען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ כלי־שלמה. געהם זיך בײַ־צײַטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאָלג מיך, שטעה נישט אָפּ פון אַנדערע יונגע בעלי־הבית'ליך, טאַטען'ס קינדער, שטעה נישט אָפּ, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין חאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יהופּיץ, צום יהופּיצער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס'איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאַכט זיך פון איין שניט, קיינעם פון זיי געהט, ברוך־השם, נישט אָפּ אין דעם גוטען יודישקייט, געזונד און שטאַרק זאָלען זיי זײַן! נאָר זיי אַלע איגאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכטס פון קנאָבעל אַקעגען דעם בויבעריקער, זאָל לעבען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק. דאָרט וועסט דו געהאָלפען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז טאַקע ער, דער בויבעריקער. אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגען, אָנקוקענדיג זײַן ליכטיג פּנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַקעגען זײַן ליכט", דו פערפרוירענער ישיבה'ניק, קאַלטער מתנגד. וועסט, ווי די אַצילי בני ישראל, זעהן די שכינה רוהט אויף זײַן פּנים און פאַר גרויס התלהבות ווי זיי עסען בײַ איהם און טרינקען... אַצונד האָסט דו דערצו די מעגליכקייט, זיצסט דיר אויף קעסט, דער נדן דײַנער איז נאָך נישט גערירט; שפּעטער, אַזוי פערהאָף איך, וועסט דו אַ משכון פערזעצען, דאָס לעצטע ביסעל ציהרונג בײַם ווײַב אַרויס'גנב'ענען — און פאָהרען, אָדער געהן צו־פוס קיין בויבעריק!...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך אײַנגערעדט דער יצר־הרע. און אַז ער האָט געזעהן, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיג, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפּרובט ווירקען אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אָהן ווערטער צמאָקען מיט די ליפּעליך אַזוי. אַז מיר האָט זיך פערגלוסט נעהמען אַ קאָפּעלע בראַנפען. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון יאָהר־צײַט אָדער תיקון־בראַנפען, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנג, סיום־בראַנפען, אַלע מיני מציה־בראַנפען, ווי אַ שטייגער ראש־חודש־בראַנפען, קידוש־לבנה־בראַנפען, ל"ג־בעומר־בראַנפען, שהי־פּהי־בראַנפען. ביז עס

האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פראָסט, גלאַט אַזוי זיך בראַנפען. דער פועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז איבערחאַפּענדיג איינמאָל די מאָס בין איך אַרויס פון די כלים, דאָס הייסט — התפשטות הגשמיות, אַרויסגעשפּרונגען פון דער הויט, און געווען בגילופין, אויף דעם זיבעטען הימעל!

דאָס וואָס איך האָב, אָדער גלייכער צו זאָגען די נשמה מיינע האָט געהערט, געזעהן כביכול אויפ'ן הימעל, לאָזט זיך קוים־קוים איבערגעבען אויף דעם מענשליכען לשון. איך טהו עס פונדעסטוועגען, ווי ווייט מעגליך איז, נאָר טאַקע דעם עולם צוליעב, ווייל דער עולם איז שטאַרק ציקאַווע, חלש'ט צו וויסען, וואָס טהוט זיך אויפ'ן הימעל, דאָרט אויף יענער וועלט.

גאָר צום ערשטען האָט מיך מקבל־פנים געווען דאָרט אַ משונה־לאַנגע נאָז, אַ דיקע־געשוואָלענע ווי אַ באַרג, פייער־רויט, אַ ביסעל פערבליווט, ווי אַ פלאַם פון ברענענדיגען ספּירט, און אָנגעזעצט פול־און־פול מיט וויינפּערליך, בעפייכטעטע פון קוואַלען שוויים. נאָך דער נאָז האָט זיך געוויזען איהר בעל־הבית, שוועבענדיג, קוים האַלטענדיג זיך אויף די פיס, עפּעס נאָר... לוט — דאָס איז געווען דער שר־המשקים פונ'ם יין־המשומר פאַר די צדיקים, ער מיט זיין כבוד אַליין. און באַלד לאָזט זיך הערען אַ בת־קול ווי פון אַ משונה־גרויסע פוסטע פאַס: פנו־מקום — מאַכט אַ וואַרע דעם גאַסט, פלוני בן סאָסיע!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעחאַפּט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינערין. דער שר־המשקים האָט מיך אַ שמיר געגעבען איבער די לעפצען, אַריינגעגאָסען מיר אין מויל אַ הונדערט־גראַדוסנעם ביטערען טראָפּען, בין איך ווי ניי געבוירען געוואָרען. — איך וויים, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליעב וואָס דו ביסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שוויגער, בעטענדיג פאַר איהר טאָכטער, דיין ווייב די עקרה, שפּאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכען פונ'ם טאָטער לעגט איין וועלטען. מיר האָט מען עס בעפעהלען, געהן דיר אויף קבלת־פנים אַקעגען, שטאַרקען דיך מיט אַ ביסעל משקה און אָפּפיהרען דיך ביז צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אָדער ווי עס הייסט ביי אייך דאָרט, ביז דער ערשטער קרעצמע. און אַזוי ווי דו ביסט פון די באַנק־קוועטשער, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פונ'ם שר־התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און ער וועט שוין דער בקשה דיינער געבען אַ גאַנג, וואוהין מען בעדאַרף... נאַ, נעהם נאָך אַביסעל „שהכל" און קום!

און באַלד טאַקע טהוט ער מיך אַ נעהם און עס טראָגט מיך ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך־געשווינד אַזוי, אַז עס פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצלים טהוט עס מיך אַ וואָרף, האָפּ! און בלייב שטעהן אויף די פיס איינער אַליין און עס ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיג אין אַלע רמ"ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה פאַר מיר אַ פּאַלאַץ ת"ק מייל די הויך, אינגאַנצען פון מירמעל־שטיין און גינגאָלד. און טויערען האָט דער פּאַלאַץ ת"ק גרויסע, און איטליכער גרויסער טויער ת"ק קליינע טויערען. צווישען זיי איז דאָ שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פונ'ם פּאַלאַץ, זעה איך, געהען אַרויס ווי צוויי שרעקליך לאַנגע בליצען און אַ געשטאַלט פון אַ האַנד נעהמט אָן אַ הויפען שוואַרצען פייער און מאַכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קנעכעל פאַר שרעק און איך פאַל אַנידער אויפ'ן פנים. און איך פיהל, אַ האַנד ריהרט מיך אָן, און איך האָרך אַ קול רופענדיג צו מיר: שטעה, זיי מוחל, אויף, בן־אָדם, יפהפיה שר התורה האָט געהערט דיין שוויגער'ס בקשה! און איך פיהל — אַ פראָסט געהט מיר איבער דעם גאַנצען לייב, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן קלאַפּט מיר פאַר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פיס דערזעה איך פאַר מיר אַ קאַלטען מלאָך, אַ שטיק אייז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאָך, למדן מיינער, דער מלאָך פון לומדים־מתנגדים און ישיבה־בחורים, דער אויבער־שווייצאַר פון שערי־תלמוד. קום, איך וועל דיר אָפּפיהרען, ווי איך בין געבאָטען געוואָרען, אַהין, צו לילה'ן דעם שר פון החיון, דאָס הייסט פון מעברת מאַכען.

און ער טהוט מיך אַ נעהם, דער קאַלטער מלאָך, און טראָגט מיך געשווינד ווי אַ רוח אַ מלמד, עס עסט מיך די קעלט און איך בין אויס מענש. פּלוצים — האָפּ־האָפּ! און איך בלייב שטעהן אויף מיינע פיס, און אַ ליעבע וואַרימקייט צעגיסט זיך מיר מיט אַמאָל אין אַלע רמ"ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה אַקעגען מיר אַ ת"ק־גאָרענדיגען פּאַלאַץ פון אַלע מיני איידעלשטיינער שטעהט אין אַ וואונדער־שעהנעם גאָרטען, מיט אַלערליי שפּראָצונג: רויזען, בלומען און בוימער — אַ גלוסטונג פאַר די אויגען. און איבער זיי אינגאַנצען איז אויסגעשפּרייט אַ טונקעל־בלויער פאָרהאַנג מיט אַ גילדענער לבנה אין דערמיט און ברייליאַנטענע שטערען, וואָס נעהמט זיך אויס אויפ'ן אָנבליק ווי אַ שעהנע זומער־נאַכט. אין דעם גאָרטען ציהען זיך אין אַלע זייטען טויזענדער אַלייען, אָפענע און פערבאָרגענע, וואו עס שפּאַצירען און קושען זיך פּאָרליך מלאָכים, צוגיסענדיג זיך אין אַ זיסער ליעבער שירה, אַמוריעל

המלאך, דער שר אַהבה, געוויאָפענט מיט אַ פייל-און-בויגען, שיסט, שפּיעלט זיך מיט כּרובים ווי קינדער. וואָס ליעגען בּעהאַלטען צווישען געדיכטע צווייגען, און די פייל זיינע טרעפט, פון איטליכען שאָס שפּרינגט פונ'ם בּעהעלטערניש אַרויס אַ כּרוב'ל... אַ מחיה געווען צו שטעהן און קוקען, עס האָט מיך עפּעס געמאָנטעט, עפּעס נור טאַקע ווי בּיים זאָגען שיר-השירים. און בּאַלד האָרך איך אַמוריעל'ס קול, רופענדיג מיך בּיים נאָמען: פּלוני בּן-סאָסיע! — הנני, זאָג איך, איך בּין אָנגעבּרייט! — אַבּי דו בּיסט אָנגעבּרייט איז גוט. איך שטעה שוין און קוק אויף דיר אַרויס צו דערפיהלען דיין בּקשה. אָבּזאָגענדיג מיר די דאָזיגע ווערטער, ווענדעט ער זיך צו עפּעס אַ מלאָך און זאָגט: געה, עפען דעם אוצר הנשמות און בּרייננ מיר פאַר דעם בּן-אָדם אַ נשמה'לע אַ טשאַקענדיקע. דער מלאָך געהט גיך אַוועק אין זיינע שליחות און בּאַלד קומט ער מיט ליידיגע הענד צוריק. וואָס איז? מען קען נישט עפענען — נישטאָ דער שליסעל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאָכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגעהט זיך — אַך, בּיים בּויבּעריקער איז דער שליסעל!... עפענט מען די לאָך אין הימעל, דורך וועלכע עס קומען אָן פון בּויבּעריק די תּפלות. מען בּעט רחמים דעם בּויבּעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר איין עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רייד, ער האַלט זיך בּיי זיינס — ניין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אַמוריעל ווערט שטאַרק אין כּעס אויף דעם בּויבּעריקער, און לאָזט אויס דעם כּעס צו מיר און צו אַלע יודען נעבּיך. — נישט אויסצוהאַלטען, זאָגט ער, פון אײַך יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פערנעהמט איהר אײַך אין די הענד אַריין, אויך אונז, שרים, מיינט איהר צו מאַכען פאַר אײַערע משרתים. אומעטום זענט איהר פול, און קיין יריד אויפ'ן הימעל איז נישטאָ אָהן אײַך... וואוהין קריכסט דו?! טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דיין אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאַס. וואָס טהוט אַ יודעל דאָ צווישען אונז? טרייבּט איהם אַרויס...

און איך בּעקום אין האַלז-און-נאַקען איין שטויס נאָכ'ן אַנדערען בּיז איך פערליר די געדאַנקען. און אַז איך עפען דערנאָך די אויגען, זעה איך מיך ליעגענדיג אין בּעט, בּיי מיר אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין איין קול: אַ געפונענער! פון טויטע לעבּעדיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי טעג בּין איך געלעגען אין הינהער-פּלעט!

אַ מענש אין הינהער-פּלעט, ווי ס'איז בּעקאַנט, זעהט אויס אינגאַנצען ווי טויטע, דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבּט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אַהין, אָדער אַהער, דאָס הייסט בּלייבּען אַ דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונ'ם פּלעטען, שפּאַצירט זיך דערווייל דעם מענשענ'ס נשמה פריי אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדערשעהנע זאַכען דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צייטען נאָך געהען אַרום צווישען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער-פּלעט אויפ'ן הימעל, האָבּען דערצעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבּי יהושע בּן-לוי — דערצעהלט די גמרא — איז שטאַרק פערשלאָפט געוואָרען און געבּליבּען ליעגען ווי טויטע אין הינהער-פּלעט. אַז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערצעהלט איהם, עפּעס האָט ער דאָרט געזעהן גאָר קאַפּויר — געהויבּענע דאָ זענען דאָרט דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבּען... און אויף דעם פאָטער'ס פרעג, ווי שטעהען מיר, חכמים, געלערנטע, מיר ווי זעהען אויס דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס אייגענע (מ'שטיינס געזאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאַכען אַזוינע האָט ער איהם דערצעהלט.

דעריבּער, אויבּ דער ענין פון הינהער-פּלעט איז יאָ אַזוי גרויס, וועט קיינעם קיין וואונדער ניט זיין, וואָס מענשען, גרויס און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די היישרעקען בּעפאַלען, אַז איך בּין צו מיינע קרעפטען געקומען, און גע'חלש'ט הערען פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערצעהלען, וואָס אויפ'ן הימעל פערלויפט זיך, וואָס פאָרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרויס חשק איז די סמאַהע זיי איבּער די ליפּען איבּערגעגאַנגען, קוקענדיג אויף מיר מיט גרויס דרך-ארץ. איך זאָל געוועזען דענסטמאָל שכל האָבּען און וויסען אַ צורת מטבּע, וואָס פאַר אַ ווערטה די מטבּע האָט, וואָלט איך, ווי פיעלע אַנדערע הימעל-מענשען בּיי אונז, געמאַכט פון מיין הינהער-פּלעט אַ געשעפט, איך וואָלט ווי יענע, דערצעהלט מעשיות, גוזמא-גוזמאות, לאָזען די בּהמות הערען, זיי וואָלטען הנאָה געהאַט, און איך וואָלט געגאַנגען אין גאָלד. איך אָבּער בּין דענסטמאָל געוועזען אַ יונגעל, געזעסען אויף קעסט, האָבּ חוץ דער גמרא נישט געוואוסט דעם טעם פון דער שווערער בּיטערער פּרנסה. דעריבּער האָבּ איך, שוטה, מיך געהאַלטען אָן דעם אמת, דערצעהלט נאָר

דאָס, וואָס איך ווייס. דאָס אייגענע טאַקע האָב איך אויך דערצעהלט אונזער רב. זאָל געזונד זיין. און אַז ער האָט מיך ו ו י אַ ל מ ד ן אַ פרעג געטהון: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם געענטפערט ווי דער אמת איז: שפל — מען טרייבט!...

ס'איז געווען אַ גאָט'ס רחמנות איהם אָנצוקוקען, וואָס פאַר אַ מינע ער, נעבּיך, האָט געמאַכט, אַ זיפץ געבּענדיג טיעף פונ'ם האַרצען.

ואַחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין יצר־הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט זיינע גנבה'שע תנועות, לאמר, אַזוי צו זאָגען:

— היינט זעהסט דו שוין, שמייגער איינער, ווי גערימהט און געאַכפּערט „ער", זאָל געזונד זיין, איז אויבּען דאָרט. אַדרבּה זאָג, זאָג...

— אַזוי געאַכפּערט זאָלען אונזערע אַלע שונאים זיין! — ענטפער איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָהנענדיג זיך אָן די זלזולים, וואָס מיר איז געקומען צו די אויערען פון יענע דאָרט.

— עט! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאַכט עס וועמען אויס, אַז יענע דאָרט ריידען צווישען זיך? אָבּער אַ תקיף איז „ער", איין אוחז בּיד איז „ער", און פון די אוצרות דעם שליסעל האָט „ער", און די בּרירה צו געבּען האָט „ער"!... נעה־זשע קיין בּויבּעריק! איך פערשטעה אָסור נישט וואָס דיך קוועטשש?

אוי, האָט מיך געקוועטשט! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט בּויבּעריק אַליין. וואָס איז מיר און איטליכען אין מיין ווינקעל, אויסגעקומען עפּעס משונה־ווילד. עס האָט מיר אויך געקוועטשט גלאַט סתם דאָס יודישע עקשנות, וּבפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס אַוועקלעגען אַ בּיסעל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בּין פון קליינווייז אַזוי געוועהנט געווען. — פון דער אַנדערער זייט אָבּער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בּויבּעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך געצוואונגען זיין דאָרטען וועגען מיין עסק, בּיסלעכווייז אַריין טאַקע אין טעם און אָנגעהויבּען צו געפעלען. ווי ווילד, דאַכט זיך, די בּויבּעריקער זעהען אויס, דאָך גוט צוקוקענדיג זיך, געפינט מען אין זיי פיעל שעהנע מעלות. זיי זענען גרויסע בּעלי־בּטחון'ס. זאָרג, אומעטיגקייט איז איין עבירה, פע! דער בּויבּעריקער האָט געהייסען פרעהליך זיין. זיי

האַלטען זיך אינאיינעם, יונג, אַלט, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע צווישען זיך אויף חברה־לשון. זיי זענען נישט אַזוי טרוקען, נישט אַזוי קאַלט מיט פינסטערע צורות, ווי יודען פון מיין ווינקעל, זיי קענען אַמאָל נעהמען אַ בּיסעל משקה און געהן אַ טענציל נישט דוקא פּורים און שמחת־תורה, נאָר פּראָסט אין אַ וואָכענטאָג. איך האָב שוין בּיי מיר גע'פּועל'ט פאָלגען דעם יצר הרע, בּעדאַרף זיך פלוצלים טרעפען אָט וואָס...

בּעדאַרף פלוצלים מיין ווייבּ, הערט אַ מעשה! — מעוּבּרת ווערען, גאָר אָהן דעם בּויבּעריקער'ס לאָסקע, און האָבּען — צוויי יונגליך מיט אַמאָל!

דאָס האָט שוין אַ בּיסעל אָפּגעשוואַכט מיין יצר־הרע. בּויבּעריק איז דערווייל בּיי מיר אַ בּיסעל אַראָפּ אין דער זייט, און איך בּין געבּליבּען שטעהן ווי שבת אַ יוד, מיט איין פוס אין דעם תחום, מיט דעם אַנדערען אויף יענער זייט תחום — נישט אַהער און נישט אַהין!...

ספר הבהמות

מעשיות פון בהמות, אלערליי מיני בעשעפניש און אלסדינג, וואָס פאַרלויפט זיך אין זייער עולם.

ליעבהאַרצעדיגער רב מענדעלי!

איך קען מיר פאָרשטעלען מיט וואָס פאַר אַ קרום פנים איהר וועט בעגעגענען דעם דאָזיגען ספר מיינעם, וועלכען איך ברייננ אייך במתנה. „סטייטש, וואָס הייסט — וועט איהר מאַכען פערוואונדערט. בטלנ׳דיג צו מיר, צו מיין קאָפּ חלומות — אַ בעל-לשון, וואָס אַרבייט כל-ימיו אין דעם „וויינגאָרטען פון דער יודישער ליטעראַטור“, שטענדיג געהאַט צו טהון מיט יודען, געהאַט מיט זיי צו זינגען און צו זאָגען, — אַזעלכער זאָל פלוצים אַוועקוואַרפען אַלסדינג, וואו וויינגאָרטען, וואו פאָלק ישראל — נאַט אייך גאָר בהמות!... און גאָר חוץ אַלע זאַכען, ווי געשיקט זיך עס גלאַט מעשיות פון בהמות, פונ׳ם בהמה׳שען עולם?! מעשיות פון גלגולים, אַ שטייגער ווי מענשען, אַזוינע און אַזוינע, ווערען, רחמנא-לצלן, בהמות: פערד, אייזלען, חזירים, נישט פאַר אייך גערעכט, מילא דאָס איז חאָטש על-פי דרך-הטבע. מען קען עס פערשטעהן. עס האָט זיך שוין אַזוינס געטראָפען און טרעפט זיך נאָך עד-היום אין אונזערע יודישע שטעדט. אָבער מלכתחלה אמת׳ע עכטע בהמות זאָלען פיהלען, ווייסען פון זייער חיות — אַזוינס נעהמט דאָך נישט דער שכל. ס׳איז דאָך נאָר אַ געלעכטער. נישט אַנדערש טאַקי ער איז משוגע!“

לאָז זיין אַזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיך נישט שפּאַרען; די שאלה איז אָבער, וואָס פאַר אַ מין משוגע׳נער איך בין. אַ מענש קען הייסען משוגע, פערשטעהט איהר מיך, איינס פון צוויי:

אָדער פונ׳ם זינען געהט אַראָפּ ער, און דער עולם איז קלאָהר, אָדער פערקעהרט — דער עולם געהט פונ׳ם זינען אַראָפּ, און ער איינער איז קלאָהר. דען דער שגעון פון אַ וועלט הייסט סדר-העולם. יענעס, וואָס אין דער מאָדע, עס מעג זיך זיין קרום, איז גלייך. משוגע איז דער יחיד טאַקי סיי-ווי-סיי, אין ביידע פעלע, דער חילוק איז נישט מעהר אָט אין דעם: אין ערשטען פאַל איז ער אַיין עכטער משוגע׳נער, וואָס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פאַל אַקעגען איז ער נאָר אַ ג ע מ אַ כ ט ע ר. און דאָס, פערשטעהט איהר מיך, מאַכט זעהר פיעל אויס. מיין שגעון איז — אַזוי וויל איך מיר גלויבען — וואָס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אַנדערע. דאָס הייסט, וואָס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רייד, איינע ווערטער, נישט קוקענדיג אויף דער מאָדע. אַוודאי איז דאָס אַ נאַרעשקייט. אַ מענש — זאָגען די פילוסופין — איז בטבע אַ חברה-מאַן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס׳איז דאָ אי כבוד, אי צוליעבזאַכען: דו מיר... פערשטעהסט דו מיך, און איך דיר... פערשטעהסט דו מיך. הכלל, דערלייגען דערלייגט מען נישט. — יאָ, זעהר גוט. נאָר וואָס טהוט מען אָבער, אַז מען וויל אונטערבאַמקען און עס געהט נישט? אַז אינוועניג אין דיר זיצט עפּעס ווי אַ שומר, וואָס אַפי עס דאַכט זיך איהם ביי דיר עפּעס אַ חכמה׳לע, מאַכט ער: שאַ! עפּעס אַ תנועה׳לע — לאָזט ער דיך נישט פון דאַנען אַהין...

דערקלעהרען זיך דאָ פאַר אייך — אָך! נאָר ציהט מיך נישט, רב מענדעלי, פאַר דער צונג, צו דערקלעהרען אַלסדינג ריין, שאַרף ביז איטליכס פּיצעלע, נישט פערשטעלט. איבעריג חלעבין! מיר יודען פערשטעהען זיך אויפ׳ן ווינק. איין וואָרט, אַמאָל, נישט דעררעדט, נישט געענדיגט, אַ סמאַרע מיט דער נאָז, אַ דרעה מיט׳ן פינגער, זאָגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם אַ גאַנצער ספר. ביי וועמען פון זיי איז דאָ אַזוי פיעל ראָשי-תיבות, וואָס ברעכען דעם מוח, אַזוי פיעל ווערטער מיט פינטליך אויף שטאַרקע אָנצוהערעניש צו געבען, ווי ביי אונז? אויף איין אות, וואָס דעם, יענעם דאַכט זיך איבעריג, שטעהען אָנגעבויעט גאַנצע בערג יודישקייט. איהר פערשטעהט? בערג הייגען אין דער לופטען אויף אַ האָר, יודען אין דער לופטען אויף זיי, באָמבלען זיך מיט אויבער-הסברות אהין אַהער, אַ שרעק!... אָט אַזוי איז דער שטייגער ריידען ביי אונז: דרינגעניש, אָנשט-יסעניש, עפּעס גלאַט אָהן ווערטער — אי... בע... עט... אָנגעהויבען עפּעס און וגו׳ אַ האַלב וואָרט און וכו׳, ענדיגען ענדיג דיר, זיי מוחל, דו מיט דיין כבוד אַליין, וד״ל — דו ביסט נישט קליין צו טרעפען נישקשה, וואָס מען מיינט,

טילאָ, הערט־זשע רב מענדעלי!

יאָ, אַקעגען דעם וואָס מעלתו זאָגט — „וויינגאָרטען“, אוי, טהוט זיך עס דאָרט היינט אַביסעל, אַי־אַי־אַי! גאָר ניט דער וואָס פריהערי־מילא ריינקייט, שעהנקייט... בין איך מוחל — נאַרעשקייטען! אָבער וואו איז דאָס רוהיגקייט, דער געקליבענער עולם דאָרט וואָס אמאָל? היינט איז כל־דכפין — אַריין! צוגלייך מיט די געהויבענע, פאָרנעהמסטע לייט דאָרט, אויך קינד און קייט, אָהן עין־הרע. עס הילכט, עס שווישטשעט פון איטליכס ווינקעלע. נייע פייגעליך — נייע ניגונים; נייע גרילען — נייע גרילצעניש. עפּעס רעדט מען מיני דבורים, עפּעס וויל מען, וויל מען... וואָס? שווער צו זאָגען. בע! עפּעס האַרבליך אַביסעל זייער לשון. ווי עס זעהט אויס זענען זיי עפּעס אָנגעדרודעלט. פאַר וואָס? קיין יודישע נשמה קען מען נישט שאַצען. מסתמא ווייסען זיי פאַר וואָס. נאָר אויף וויפיעל ס'איז מעגליך צו פערשטעהן דאכט זיך, אַז זיי זענען גאָר ניט אַזעלכע בייזע... ווי זיי זעהען אויס. די אַלע דבורים זענען נישט פון זייער קאָפּ, חלילה. דאָס האָבען זיי גענאַשט ביי יענע להבדיל דאָרט, וואָס היינט אין דער מאָדע. די גאַנצע זאַך נישט מעהר איז, וואָס ביי יענע איז דאָס נאָך עט... צו דערליידען. ביי אונזערע אָבער האָט עס, מ'שטיינס געזאָגט, אַ פּנים ווי אַ פאַריזער מאָדע וועדט פערטראָגען, אַז אָח־און־וועה צו איהר, צו יודישע מיידליך, דינסטמיידליך ערגעץ אין אַ יהופּעץ. הכּלל, ס'איז ליהודים.

דאָך בין איך מיר געגאַנגען מיין וועג — שאַ, גאָר נישט, גלייך ווי מיר איז פערלייגט די אויערען. אדרבה, נאָך אָפּשטעלען זיך גאָר אמאָל אין דער זייט דאָרט און האָרכען אויף ציקאַוועשטש, בשעת אַ גרויס דולעניש צווישען עלטערע, געלערענטע איבער היינטיגע משיח'ס צייטען, אַ שטייגער, חאָטש ס'איז אַביסעל פערשטעלט, ארץ־ישראל הייסט עס, עפּעס נישט דערזאָגט, האַלבע ווערטער, ראָשי־תיבות: א״י, א״י מיט פינטעלעך, וואָס ווערט געטייטשט מיט ל״ב פירושים. איינער, אַ שטייגער איז אויסען נישט אַזוי א״י, גלאַט פשוט מגושם ארץ־ישראל, ווי דאָס פינטעלע דרינען. דער שפּיטץ אינגאַנצען, וואָס שטעקט און מוז שטעקען דרינען, איז אָט־אָ דאָס — דאָס פינטעלע יודישקייט, די גאַנצע חכמה, ווי הייסט מען עס, פערשטעהט איהר מיך. א״י, הייסט עס, האָט דעם יודישען טעם. מען בעדאַרף עס פיהלען ווי עפּעס אַ רוחניות. עס האָט אין זיך אַזוינס, עפּעס אַזוינס, אַזוינס... וואָס כמעט נאָר פאַר דער נשמה, אַנדערש לאָזט זיך עס נישט טייטשען... קומט נאָך איינער און

זאָגט אויך פינטעלע טאַקי, נאָר א״י איז בע... לאו דוקא, פערשטעהט איהר מיך, וואָס לאו דוקא הייסט. אַי איז דאָך די קשיא, אַז נישטאָ קיין אָרט, אויף וואָס־זשע שטעלען דאָס פינטעלע? — די וועלט נישקשה איז גרויס, ס'איז גענוג פלאַץ דאָרט פאַר איהם אויך. מען בעדאַרף נאָר האַלטען זיך בּמעלה און זיך מאַכען הארץ. אַי וואָס — וואָס, וואָס? מען בעדאַרף מורא האָבען... נישקשה, נישקשה! נאַרעשע מענשען! זאָגען אַ טהייל. יאָ א״י, טאַקי א״י, נאָר דערצו בעדאַרף מען פריהער גוט טאַקי זיך קוועטשען. וואָס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען די באַנק, געהן אין חדר אַריין!... דאָס מיינט מען עפּעס קולטורע, ווי הייסט עס ביי זיי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פערשטעהט איהר מיך. — נאָך אַ טהייל מענשען, נאָר אָהן חכמות, אָהן מלאכות, מאַכען: עט! נאַט אייך אַ גראָשען, אַ פערציגער הייסט עס, און אַי, חלעבּין! וואָס נאָך? — אַ תנועה אַביסעל פון יודען, אַ האַרטען פערציגער דערפאַר אינגאַנצען, איהר פערשטעהט? — נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, וואָס קען עס מיך אַזאַ געשריי, אַזאַ איקערריי אַרען? לאָז זיך מיר דאַכטען אַ קלייזעל...

איך שפּאַציר מיר אַזוי איינמאָל אין „וויינגאָרטען“, ווי דער שטייגער מיינער איז, בּיחידות, אויף וועגעליך, וואו נישט אַלע געהען, צוקוקענדיג מיך פון דערווייטענס צום עולם, בעטראַכטענדיג דאָס, יענעס, פאַמעליך, פאַמעליך, זיך נישט געיאָגט, געחאַפּט, און פערטיעפענדיג זיך אמאָל אויך אין די געדאַנקען. פלוצלים קומט מיר צו די אויערען אַ האַמפּעריי, קולות פון אַ סך מיילער, דער געזאָגט, יענער געזאָגט, אַלע אינאיינעם עפּעס אַזוי:

— משכילים!... אַסימיליאַטאָרעם!

— זעכציגער, זיבציגער יאָהרען!

— געמיינט השכלה, האָבען זיי, אַ סגולה צו די צרות.

— וואָס געטהון די משכילים פריהער?

— פאַר'ן פאָלק וואָס געטהון?

איך שטויס מיך שוין אָן וואָס דאָס בעדייט. — דאָס רעכנען זיך דאָ אָפּ קינדער מיט טאַטעס, דער נייער דור מיט דעם אַלטען. עס פערדריסט מיך שוין טאַקי אויף זיי, אויף די היינטיגע הייסט עס. העהע, וידלערייען! נישט צו פערשטעהן פון טאָג צו נאַכט — אַז דענסטמאָל

האָט ערשט אָנגעהויבען צו טאָגען, נאָך אַזאַ לאַנגער פינסטערער נאַכט צו טאָגען! נישט וויסענדיג זיך צו מאַכען פונ׳ם חילוק פון היינט ביז אַמאָל — אַז אַנדערע צייטען — אַנדערע וועהטאָגען, אַנדערע וועהטאָגען — אַנדערע סגולות. אַז צו מענשליכע צרות איבערהויפּט איז בילדונג פערערבענט געווען דענסטמאָל פאַר דאָס איינציגע מיטעל ביי דער גאַנצער וועלט בכלל. נישט צו בעטראַכטען די ביטערע לאַגע, אין וועלכער די בידנע משכילים נעביך האָבען דענסטמאָל זיך געפונען צווישען איין עולם, וואָס איז בערייט געווען פאַר אַ מינדסטע זאַך, עפּעס נישט אַזוי ווי ביי איהם איז איינגערעדט, זיי צערייסען אויף שטיקער. אוי, האָבען זיי דענסטמאָל נעביך געליטען! און נאָך פאַר וואָס? פאַר׳ן תנ״ך, דקדוק, לשון געליטען!... אויף בוידעמס, אין קעלערס, לעבער, חורבות האָבען זיי געלערנט. די שנאה פון אַלע זייטען איז גרויס, סכנות, נויטה, אָרעמקייט — אַ שרעק, און זיי פונדעסטוועגען טהוען זייערס, דערגרייכען אַ סך. דעם פונדאַמענט צו אונזער איצטיגען צושטאַנד געלייגט האָט ווער? — זיי! גאַזעטען, שפּראַכע, השכלה-ספרים האָבען מיט זייער אָנהויב צו פערדאַנקען וועמען? — זיי, זיי! שאַ, און איהר, קינדערליך, פון וואַנען האָט איהר זיך גענומען? פון וואַנען די אַלע היינטיגע חכמים, גרויסע קעפּ, בריות-מענשען, ווען די טאַטעס, די משכילים פאַר זיי, וואָלטען זיך נישט געווען מיהען?... אַי-וואָס, יענע מיני פאַרשוינען דענסטמאָל, קריכער, אַסימילאַטאָרען הייסט עס? קראָפּיווע זייעט מען נישט, עס וואַקסט אַליין. אַזעלכע וואַקסען אומעטום אין אַלע צייטען. קאַרג אַ שטייגער זענען זיי דאָ צווישען אייך, היינט טאַקי?...

נאָך מעהר פערדראָס איז אָבער, וואָס דער גאַנצער „הכצעקתה" איז גאָר איין איבעריגע זאַך. איהר ווילט עפּעס טהון פאַר׳ן פאָלק? — אָך קינדערליך, מהיכא-תיתי! צו וואָס-זשע איז אַזוי דאָס פייער, דאָס זידלען זיך, דאָס קלאָגען זיך אויף די טאַטעס, מאַכען זיי אויסצודרעהען? שוין נישט זאָגען פאַר וואָס קומט עס זיי אַזוינס, פרעג איך נישט מעהר: צו-וואָס, טאָמיר ווייסט איהר, בעדאַרף מען עס? אפשר אויף אויסצופיינען זיך דערמיט פאַר׳ן עולם: גאָט זעהט, הייסט עס, ווי מען טהוט תשובה, מען שלאָגט זיך „אָשמנו" פאַר דעם חטא פון השכלה, פאַר די זינד פון טאַטעס, אַלטע משכילים? — אַט, חלעבין! לאָ-די וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אויגען זענען איהם נאָך נישט אַרויסגעקראָכען נישקשה, צו זעהן די אַלטע זינד פון די פאָטערס אויך ביי די קינדער, וועט ער נאָך, צומאַכענדיג מחילה די נאָז, זאָגען: פּע! אויף דעם אָרט וואו די בעלי-תשובות שטעהען קענען אמת׳ע-

צדיקים טאַקי נישט איינשטעהן... אלא וואָס דען-זשע בעדאַרף מען עס? — גאָר נישט!

גלאַט אַזוי זיך, פּיערען, פּילדערען. מה נאמר ומה נדבר, ס׳איז טאַקי מעשה יוד. צוהיטצט זיך אַ יוד, דענסטמאָל — אָ, אַזאַ׳ס! רעדט ער און רעדט אַפילו אויף „ננתקה" אויך. לעכצט אַ יוד נאָך כבוד, מוז ער דערווייל מאַכען צו נישט אַנדערע. ביי איהם איז ישר והפוך — אי גערעדט אַזוי, אי דאָס אייגענע פערקעהרט; אי אַ הויב אַרויף, אי אַ וואָרף אַראָפּ; אי מאַכען זיך אויס זיין יחוס, זכות אָבות, אַ גאַנצען צימעס, אי אויסמאַכען עס צו גלייכער צייט. און ווי עס דאַכט זיך פיהלט ער עפּעס גאָר אַ בעזונדער מין משונה פערגעניגען אין מבטל זיין די זייניגע און דאָס זייניגע, אין דעם שנייצען, ווי זאָגט מען עפּעס, די נאָז און שמירען דאָס פנים. איינגעהמען תענוג פון מבטל-זיך-זיין, פון קיין פנים-נישט-האָבען — אַזוינ׳ס קענען נאָר טאַקי מיר יודען!...

עס צושפּילען זיך אין מיר פאַר גרויס פערדראָס, די געבליטען. עס רייסען זיך מיר אויף דער צונג טיעף פונ׳ם האַרצען ווערטער, ריידען ווילט זיך מיר, ריידען — און דאַכט זיך טאַקי: אָט שטעה איך פאַר׳ן עולם, זאָג און שריי ווי אַ נביא מיט דעם בעקאַנטען טרויערדיגען ניגון: הוי, וועה-געשריגען אויף די, וואָס קענען אַנדערש ניט גילטען פאַר גוט און פרום, פאַר חכמים און פיינע-בריות, ביז זיי מאַכען נישט אַ תל פון יענע! הוי, וועה-געשריגען אויף בריה׳שאַפט זיך צוהיטצען, צופלאַקערען; אויף גיכע אָנצינדעניש און אויף גיכע אָפּקיהלעניש!... הוי, וועה-געשריגען אויף... נאָר באַלד טהו איך מיר אַ חאַפּ — אוי, חלומות! איך איינער אַליין געה דאָ אויף דעם וועגעלע. וואו עולם? נישטאָ קיין עולם!...

שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם „וויינ־נאָרטען" קולות, געשרייען נאָך שטאַרקערע ווי פריהער, מיינסטענס איבער לאומיות — אַ שפּאָגעל-ניי וואָרט אַזוינס, נישט דערהערט געוואָרען אַמאָל ביי אָבות-אבותינו. הייסען זאָל עס אייגענטליך הייסען לאומיות כמו אַזוי ווי גויית (לאום און גוי האָבען דאָך איין טייטש: פאָלק, נאַציע), דאָס הייסט, פערשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָגען? — עפּעס אַזוי: פאָלק איז פאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. צוויי בעזונדערע זאַכען, ווי ביי זיי להבדיל, וואָס ביי יודען גאָר ניט צו פערשטעהן! מסביר צו זיין עס אַביסעל, מוז איך געברויכען עטליכע ווערטער חקירה, זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאַר די זינד. שרעקט זיך

ניט, רבי מענדעלי, טאַקי נאָר עטליכע ווערטער, נישט מעהר, ווי איך בין אַ יוד! — דת ביי אונז יודישע קינדער, פערשטעהט איהר מיך, איז נישט דאָס, וואָס ביי אַנדערע פעלקער אמונה, גלויבען, רעליגיע — הימעלזאַכען, יענע וועלט; נאָר וואָס דען? גוטע, קלוגע, גערעכטע געזעטצען, אין לעבען אַריין נויטהיגע זאַכען, טאַקי דאָ אויף דער וועלט, און אויך געבאָט, וואָס זענען געשטעלט אויף היסטאָרישע, געשעהענע זאַכען, פון אַ זכר וועגען. אַזעלכע געזעטצען, אַזעלכע געבאָט דריקען אויס און דערהאַלטען דאָס לעבען אי דעם גייסט פון'ם פאָלק. דת און לאומיות זענען דעריבער ביי אונז איינס. איטליכער אין דעם גוטען יודישקייט איז, וויסענדיג נישט וויסענדיג, ווילענדיג נישט ווילענדיג אַ יוד, אַ לאומי, „קודשא־בריך־הוא, ישראל און די תורה, זענען איינס" — אַזוי זאָגען אויך אונזערע הייליגע חכמים. — קורץ און שאַרף!

נאָר גאַנץ פשוט, גאָר אָהן אַלע חקירות לאָזט זיך נישט פערגלייכען דאָס, וואָס ביי יודען, מיט דעם, וואָס ביי אַנדערע פעלקער. פעלקער ביי זיך אין לאַנד, פערזאָרגט מיט אַלע נויטהיגע זאַכען צום לעבען, זיי מעגען אמונה און לאומיות טהיילען און קענען עס טאַקי טהיילען. זיי האָבען וואָס צו טהיילען — ס'איז דאָ אי וואָס צו גאָט, אי וואָס צו לייט; אָבער יודען... זיי טאָרען נישט און קענען נישט טהיילען, דען וואָס האָבען יודען, מ'שטיינס־געזאָגט, אין גלות? אין וואָס זאָל עס בעשטעהן פאַר זיך אַליין, גלאַט יודישקייט, לאומיות, ווי הייסט מען עס ביי זיי היינט, אַז נישט דאָס, נישט יענעס, אַז קיין זאַך נישט ווי ביי לייטען? איהר פערשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... גלאַט לאומיות דאָ אין גלות, אָפּגעטהיילט פאַר זיך בעזונדער פון'ם דת, איז דאָך עפּעס אַ וואָרט נישט צו פערשטעהן. פאָרט וואָס זאָל עס אַזוינס זיין, און וואָס זאָל עס בעשטעהן?

— לאומיות בעשטעהט — אַזוי שרייט מען היינט ביי אונז אין איין קול — אין לשון. היסטאָריע!

אָוואַ, אין לשון! פקוד, פקדתי, הייסט עס. הערט אַ מעשה, אין לייענען היסטאָריע!... אָט דאָס נאָר? אָט דרינען בעשטעהט עס אינגאַנצען דאָס פייער, דער ברען? אַ נס, חלעבין, וואָס די היינטיגע האָבען זיך מחילה פאַרשפּעטיגט, זיי זאָלען זיך געוועזן אונטערריקען מיט זייער חקירה אין יענע פריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זיי געוועזן, חלילה, הערען, וואָלט פון יודען שוין לאַנג קיין זכר נישט איבערגעבליבען. פאַר

דעם לשון און היסטאָריע, מ'שטיינס־געזאָגט, וואָלט קיינער פון יודישע קינדער, זיי אַוודאי ניט, זיך נישט מוסר נפש געוועזן. — לשון, מהיכא־תיתי! אַ טהייערע זאַך. נאָר גוט מיט עפּעס דערצו, פערשטעהט איהר מיך, מיט אַ שטיקעל אייגענס מאַיאָנטעק, אַ שטייגער, וואו דו ביסט אַ פּריץ און דיין וואָרט דאָרטען גילט. אַז דאָס אָבער נישט, נישטאָ פאַר איהם, פאַר דעם לשון דיינעם הייסט עס, קיין אָרט, קיין געברויך — נישט אין מאַרק, אין קלייט, אין קאַנטאָר, אין דער פרנסה, בעוונותינו הרבים, און ערגיץ נישט אין דעם לעבען, וואו־זשע? בלייבט דאָך איהם איבער דאָס איינציגע נאָר די שוהל. איז דאָס איינציגע אָנשפּאַרעניש זיינס היינגט נעביך אין דעם חומש'ל, תנ"ד'ל, אין דעם סדור'ל, מחזור'ל און אַנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אין גאַנצען מיט די ביינער, מיט לייב און לעבען און זיינע אַלע געדאַנקען, אין וועלכע ער געפינט פאַר זיך טרייסט, פול זאַכען, געבאָט אַזוינע אויף־צו־וועקען און קרעפטיגען אין איהם זיינע נאַציאָנאַלע געפיהלען. טאַקי אין גאַנצען וואָס דיין לשון נעביך האָט זיך דערהאַלטען און האַלט זיך נאָך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פערדאַנקען נאָר זיי, אָט די אַלע זאַכען — דאָס לעבען, די נשמה פון'ם יודישקייט. נעהמט מען צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זיי אָפּ אַביסעלע אין דער זייט, מען גיט דערפון, ווי אויף אַ רפואה, אַ קאַווע־לעפעלע אַ שעה — נעהמט מען ביי איהם צו, ביים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אַזאַ אָנשפּאַרעניש דאָ, אין גלות, נאָר גלאַט פאַך זיך אַליין, וועט עס, פריהער אָדער שפּעטער אַביסעל, זיכער פאַלען.

אוי, די מעטאָדעס, די מעטאָדעס! דאָס איז פאַר דעם לשון סם, דאָס אייגענע וואָס פאַר דעם פיש די יבשה. אוי, די יבשה — די טרוקענע אָהן גייסט, די וואָכעדיגע אָהן הייליגקייט, מעטאָדעס!... אָנגענומען, זיי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפּראַכע, אָבער אַקעגען דעם דינען זיי אויך, נאָך גרינגער זי צופערגעסען. ראשית חכמה מוז מען דאָס הארץ באַלד טאַקי אין אָנהויב, לאָזען פיהלען דעם הייליגען געטליכען גייסט. אָט דאָס ערשט קען דינען פאַר אַ גרונט פאַר'ן לשון, עס זאָל שפּראָצען, וואַקסען און געבען פירות; אָהן דעם אָבער וועט זיך עס ווי גראָז נישט לאַנג האַלטען. בפרט היינט, אַז פון אַרום און אַרום בלאָזען שטאַרקע ווינטען און רייסען אויס אין דעם יודישקייט פיעל זאַכען, וואָס נישט פעסט דאָרט איינגעוואָרצעלט... לאָז נור אַוועקגעהן אַ שטיקעל צייט וועט זיך אַרויסווייזען, צו עס איז פאַר איהם אַ לעבען, ווי די היינטיגע זאָגען, אָדער, הלואי איך זאָל ליגען זאָגען, גאָר אַ טויטס.

— למאַי אונגאַריש, פּויליש, צעכיש און דאָסגלייכן! — שרייען דאָרט יענע לייט, נעהמענדיג זיך געשמאַק קודם־כל צואַרביטען, מאַכען אַ לשון.

עס ווילט זיך מיר שטאַרק זיי עפּעס זאָגען, נאָר בּיי מיר איז אָבער געווען אָפּגעמאַכט, איינהאַלטען זיך ווי ווייט מעגליך, נישט אָנ־רופען זיך מיר אַ וואָרט. און צוקיהלען מיר דאָס האַרץ נעהם איך מיך אויס־טענה'ן מיט זיי אין די געדאַנקען, ריידענדיג פאַר מיר און פאַר זיי. ווי דער שטייגער איז פון אַ מענשען אַמאָל נאָך אַ שלעכטע בּעגעגעניש מיט עמיצען.

— רבּותי! — מאַך איך טראַכטענדיג בּיי מיר — וואָס איז דאָס פאַר אַ פערגלייך? מען בּעדאַרף זיין בּלינד, נישט צוזעהען דעם ווייטען חילוק פון אונז צו יענע. אם־ירצה־השם אויף זייער אָרט, אין זייער שטאַנד, וועט עס בּיי אונז זיין אויך אַזוי, אפשר פיעל מאָל בּעסער נאָך ווי בּיי זיי.

— דאָס איז דאָך אָבער אַ סגולה, לשון, מעטאָדעס, הייסט עס פאַר אונזערע קנעכט, פאַר אונזערע קריכער און זייערע קינדער! — לאָז איך זיי טענה'ן, ריידען אַקעגען מיר.

— חכמים! — טהו איך זיי אונטער די אויגען אַ פּיק — דאָס איז אַזאַ מיטעל ווי אָנשיטען זאַלץ אַ פייגעלע אי־פ'ן ווידעלע כּדי עס צוחאַפּען. משוגע וועלען יענע זיין, קריכען אַייך אין די הענד אַריין איהר זאָלט מיט אַזוינע מיטעל מתקן זיין זייער נשמה, מאַכען זיי פאַר יודען, בּפרט אַז די מיטעל אַליין טויגען נאָך דערצו אויך נישט. מעטאָ־דעס און גלאַט לשון, אָהן דעם הייליגען יודישען גייסט, דערצו נאָך אָהן אַ שום געבּרויך אין דעם לעבּען, אין דער פּרנסה, זענען דאָס אייגענע וואָס אַ טוידטען בּאַנקעס... איתר הערט? איהר מעגט נישקשה, צורעכ־נען דערצו אויך היסטאָריע.

— אַי, אַי, יודישע קינדער! — לאָז איך זיי שרייען, אָנחאַפּענדיג זיך בּיים קאָפּ — ס'איז דאָך עפּעס אַ שרעק! אוים היסטאָריע, אוים זכּרון, אַ מענש זאָל נישט געדענקען וואָס מיט איהם אַמאָל! היסטאָריע, דאָס איז דאָך דער זכּרון פון אַ פאָלק. דאָס איז אַ קול פון עלטערען, וואָהרנונגען און לעהרנונגען; אַ פערצייכעניש פון זאַכען, געשעהענישען, איינפיהרונגען פאַרצייטען.

— דאָס אַלסדינג הערפּט אָבער אַזוי ווי אַיין אַרבּעס צו דער

וואַנד! — ענטפער איך אָפּ צוריק בּיי זיך טאַקי אין די געדאַנקען — מען הערט און מען טהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען טהוט און מען הערט נישט. יענעמס נסיונות זענען נישט קיין תּורה פאַר אַנדערע, נעכטיגע — טויגען נישט מאָרגען. קינדער האַלטען זיך קליגער פון די טאַטעס. שאַ, איהר אַליין טאַקי בּעריהמט זיך דאָך מיט אַייער יונגקייט דערמיט אַליין וואָס איהר זענט יונגע לייט, און רעכענט זיך אָפּ מיט עלטערע ווי מיט אַ טאַטען!... אַלטקייט איז אַיין עבירה שוין דערפאַר וואָס ס'איז אַלט. ווייסט איהר־זשע נישט, אַז יונגקייט איז נישט אייבּיג, אָט־אָט ווערט איהר אַלט און שפּעטערדיגע יונגע לייט וועלען אויס אַייך שפּאָטען? מעגליך איהר ווייסט, דער נסיון איז פאַר אַייערע אויגען, *עס ליגט אַייך אין זכּרון* און עס העלפט פאָרט נישט דער זכּרון. ס'איז נאָך בּאמת דאָ עפּעס אַ גאַנצע דרעהעניש: *געדיינ־קען און הערען* — הייסט דאָך בּלייבּען שטעהן, אויף איין שטאַנד נישט ריהרען זיך פונ'ם אָרט. פע! — אלא, וואָס דען, אַלץ ווייטער ווייטער געהן, דאָס הייסט, *געדיינקען און נישט הערען*, קומט דאָך אוים עפּעס אַזוי משונה ווי אַ שטעהן און אַ געהן בּיידע אינאיינעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער גאַנצער זכּרון, ער זאָל זיך נור בּאָמבּלען אונטער די פיס און שווער מאָכען דאָס געהן? שוין פיעל גלייכער אַזוי: *נישט געדיינקען און נישט הערען*. און געוועהנטליך קומען טאַקי פאָר אין דעם לעבּען אָט יענע מאַכערם, אַ שטייגער, וואָס ווייסען נישט, *הערען נישט* אַ וועלט און טהוען, *אַרבּייטען מעשים*...

— פילוסופיא! — לייג איך זיי אין מויל אַריין, אויף אָפּצוזידלען מיך בּלומר'שט, אַזאַ וואָרט, וואָס הייסט בּיי דער וועלט אַזוי פיעל ווי נאַרעשקייטען, מעשה מלמד, און דאָך האָט איטליכער, אויף וועמען עס איז געזאָגט געוואָרען, דערפון בּיי זיך אין האַרצען הנאה — גלאַט אין דער וועלט אַריין פילוסופיא, זייטיגע זאַכען. אהער בּעסער מיט אונזערם, מיט יודישע היסטאָריע! זי דערפרישט, היינט און בּעשעהנט, זי גיט צו אַ שטיק געזונד, כּח און לעבּען.

— מיט וואָס?

— פּטייטש מיט וואָס! מיט אַגאַנץ צעטיל פון תּנאים, אמוראים, גאונים, רבּנים, ראשי־ישיבות, מורי־הוראות, דיינים, פרומע כּשר'ע יודען און מחבּרים כּל־המינים.

— מהיכא־תיתי! אויב אָט דאָס־אַ הייסט און קען הייסען היס־

טאָריע, איז עס נאָך גוט פאַר אַזעלכע, פאַר וועלכע עס זענען אָפען די ספרים פון יענע אַלע לייט דאָ אין דעם צעטיל, הגם זיי קענען זעהר גוט זיין דאָס וואָס זיי זענען, אויך אָהן אַזאַ היסטאָריע; פאַר אַזעלכע, ביי וועלכע די דאָזיגע אַלע לייט מיט זייערע ספרים זענען שטאַרק בחשיבות און האָבען אַ גרויסע ווירקונג, אַ דעה אין זייער לעבען. ווען אָבער נישט דאָס, וואָס קען דען אַזאַ היסטאָריע, גלאַט אַ צעטיל נעמען אַליין עפעס געבען? — גאָר נישט! נישט איין זאַך פון די, וואָס איהר ווילט. מען קען זיך איבערקוקען דאָס גאַנצע צעטעל, אויב מען וויל, און בלייבען טאַקע קאַלט ווי אַייז. אויף דערויף אַליין האַלטען זיך איז דאָס יודישקייט אַ בלאָז! און באמת טאַקי, וואָס פאַר איין אינטערעס, וואָס פאַר געפיהלען פון ליעבשאַפט צו זיך קענען ביי יענע אין הארץ אויפוועקען אַזעלכע לייט, וואָס קומען זיי אויס אַביסעל משונה ווילדליך, עפעס גאָר ווי פון איין אַנדער וועלט? קדושים אפילו. די אַלע גרויסע צרות, רדיפות, דערנידערונגען, געברענטע געבראָטענע לייד, מיט וועלכע אונזער היסטאָריע איז אַזוי רייך, איז אויך אַ קנאַפער מיטעל צומאַכען דערמיט יענע קאַלטע פאַר הייסע יודען. דערפרישען, הויכען און בעשעהנען, מיינט איהר דערמיט — אַדרבה! עס קען נאָך אויף זיי ווירקען פונקט פערקעהרט. זיי קענען, לייענענדיג עס, גאָר פערדרעהען די נעז, טראַכטען: נו, אַ פאָלק!... אויף צרות, אויף אומגליק נאָר אַזאַ פאָלק, וואָס איז צו שאַנד, צו שפאָט אין אַלע ערטער און אַלע צייטען. גלייכער די חרפות־בזיונות, די אַלע צרות און דערנידערונגען צו פערדעקען, שאַ, לאָזען עס חאָטש אַנדערע היינט נישט הערען, לאָז מען נישט זאָגען: קנעכט, אַקעגען דעם וואָס פריהער זענט איהר היינט פריצים! אויך אונזערע קינדער לאָזען עס נישט וויסען. צו וואָס פערגיפטען דערמיט זייער לעבען, קרענקען, שוואַך מאַכען זיי מיט מעשיות פונ'ם ביטערען גלות, דערשטיקען אין זיי דעם מענשליכען שטאָלץ און צונעהמען ביי זיי דעם מוטה אין די יונגע יאָהרען?... יאָ, ס'איז גאָר אַ שאלה אויב אַ לעבען פון אַ פאָלק אין דעם לאַנגען גלות, וואו עס לעבט־זיך, טהוט זיך נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, נאָר מיט יענעמס, נישט ווי עס ווילט זיך, נאָר ווי עס לאָזט זיך; וואו די לאַגע זיינע ענדערט זיך תמיד ווי דאָס וועטער נאָך די ווינטען, וואָס בלאָזען פון פערשידענע זייטען; וואו באַלד גיט עס איהם אַ טראָג אין דער לופטען און באַלד אַ וואָרף אין דער ערד אַריין, היינט פערוואַרפט עס איהם ווי אַ בלעטיל אַהין און מאָרגען אַהער — אָט אַזאַ לעבען מ'שטעהנס־געזאָגט פון אַזאַ פאָלק איז די שאלה, אויב עס קען גאָר הייסען היסטאָריע... עס האָט

אַ פנים טאַקי נאָר ווי עפעס אַ שלעפער, אַ בעטלער רעכענט און פערשרייבט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרויסגעטריבען, די צאָהל משרתים, לאַקייען, וואָס האָבען איהם אַרויסבעגלייט, און די קלעפ, די הייסע פעטש, וועלכע ער האָט דערביי פון זיי געכאַפט, פינקטליך אַקוראַט, נישט צופערפעהלען נישט איינס פון זיי חלילה!... היסטאָריע און לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בעדאַרפען זיין, ערשט דענסטמאָל, ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבען אַ געברויך ביים פאָלק, ווען זיי געהען אין דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, בשעת ער, דאָס פאָלק הייסט עס, היינגט אָפ פון זיך, פון זיין ווילען, טהוט, אַרבייט, און ווייסט צוזאָגען פון זיין לעבען... דערווייל אין גלות, איז לשון — לשון־קודש (הייליג צוליעב די הייליגע ספרים) נישט פשוט, פאַר זיך אַליין לשון, און היסטאָריע — אוי, אויף שונא־ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסט דו, אָט דאָס טאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אויס'טענה'ן זיך אין די געדאַנקען איז מיר אַצונד קאַרג. וואָס העלפט דיין טראַכטען, דיין פערבאָרגענע חכמה אינווענינג אין זיך, בשעת די אומשטענדען פאָדערען, יענעם פריי טאַקי זיי אַרויסצוזאָגען? רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפעס אַ פערענדערונג. עס גיט מיך אַ טראָג — און פלוצים ווי פון דער העלער הויט וואַקס איך אויס פאַר דעם עולם עפעס מיט אַ גאַנצער דרשה.

— אַזוי! — זאָג איך הויך אויף אַ קול, אַלע זאָלען הערען — ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ־ישראל הייסט עס מיינט איהר! אָך, הלואי רבונו־של־עולם, מיט דעם גאַנצען האַרצען! אויב אַזוי למה רגשו, צו־וואָס־זשע דאָס שטורעמען ולאומים יהגו, מחילה, דולען זיך מיט חקירות נישט צו דער זאַך? מיט חקירות, וואָס האָבען אייגענטליך איין ווערטה מיט דעם „האַ", וואָס איינער אַ ליידיגגעהער מאַכט בשעת יענער האָרעוועט, האַקט האָלץ, און פערדולען דערווייל דעם עולם דעם מוח; מיט זאַבענישען, וואָס דערצאָרנען נאָר, וואָס זענען איבעריג, אי פאַר דער צייט. דאָס, וואָס אַיינצופיהרען עס דאַכט זיך דאָ אַצונד גוט, קען גאָר זיין שפעטער דאָרט שלעכט. דאָס, וואָס דאָ אַצונד איז שווער, וועט שפעטער דאָרט געשעהען גאַנץ נאַטירליך פון זיך אַליין און גרינג. כי האָדם — **דער מענש איז**, זאָגט דער פסוק, ווי אַ בוים. ווינטער איז דער בוים, דאַכט זיך, אָהן לעבען, נאָר אַ שטיין, רעדט, טהוט בל־המיטעל — אומזיסט, נישטאָ קיין גרין בלעטעל! לאָז נאָר אָבער אַ שיין

טהון די ליכטיגע זון, זומער — ווערט ער ווי ניי געבוירען, פריש, לעבעדיג. ער גרינט, ער בליהט און גיט אַרויס פון זיך פּירות אין דער געהעריגער צייט... לאָז נאָר זיין ציון, ניין! ארץ־ישראל מיין איך, פערשטעהט איהר מיר...

— האַ! וואָס איז דאָס פאַר אַ ניין, פאַר אַ חאַפּען זיך עס עפּעס צוריק? — וואונדערט איהר זיך שטאַרק אויף מיר — יאָ, רבותי, לאָז די זאַך האָבען איהר ריכטיגען נאָמען! אין אַ נאָמען איז אַמאָל זעהר פיעל געווענדעט. טאַקי ארץ־ישראל, אַזוי איז גלייכער און פאַר דער וועלט פערשטענדיגער. ווייל דרינען איז גאַנץ בולט אויסגעדריקט אייער פערלאַנגען. גאַנץ קלאָר: מען וויל ארץ־ישראל, און ציון, עס פערשטעהט זיך, אויך בכלל. ציון אָבער דריקט נישט אויס דייטליך וואָס מען וויל. עס האָט אַ סך פּירושים, אַזוינע, וואָס פאַר אייך נישט קיין משא־ומתן. ווייל אין ציון ל י ג ט אַזוינס, אין וואָס אייך איז אייגענטליך גאָר ניט ג ע ל ע ג ע ן — ווייל ציון, פערשטעהט איהר מיך, האָט נישט און קען טאַקי מעהר נישט האָבען דעם אַמאָלדיגען טעם פאַר וועלטליכע מענשען ב אַ נ ק י ר ע ן היינט; פאַר געשעפטמאַכער, וואָס ווילען גיך־געשווינד, מיט אייזענבאַהן, נישט אַרויסנעהמען זיך די אויגען קוקענדיג, מעשה קבצן, ר י י ט ע נ ד י ג א ו י פ'ן א י י ז ע ל. ווייל פריהערדיגער ציון, ביי יענע כלי־קודש דאָרט און ביי יענע אין די הענד, ווי אַמאָל נאָך אין די יונגעלשע יאָהרען, פאַסען מעהר נישט פאַר אַזעלכע קלוגעטשקע ווי איהר היינט, וואָס ווילען זיך נישט מעהר לאָזען פיהרען אין חדר אַריין, און וואָס קענען אַליין, ברוך־השם בעשטעהן זייער שטערטיל. ווייל, פערשטעהט איהר מיך... דאָס גאַנצע צאַצקעלע, ווי הייסט מען עס, וואָס איהר בינדט עס היינט אָן, ווי תפילין להבדיל, פאַר אַ צייכען אויף אייערע קליידער — איז אייגענטליך גאָר ניט צום פערשטעהן. פון וואַנען האָט עס צו אייך זיך גענומען? וואו שטעהט עס געשריבען אין דער תורה? אדרבה, פערקעהרט... לייענט דאָרט, לייענט נאָך ערגיץ וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאָריע אונזערע פאַרצייטען וואָס זאָגט? דאָס צורייסען זיך פונ'ם פאָלק ישראל אין צוויי בעזונדערע טהייל, איינער מיט דעם אַנדערען אויף מעסער־שטעך, גלייך פרעמדע; די צוואַנג, די פּיין, אויסגעלאַסענקייט, קריג, געשלעג און חורבנות, ווען הויבט זיך עס אָן און פון וואַנען איז עס גיך און באַלד געקומען? — זאָגט, זאָגט, רבותי!

אוי, רב מענדעלי, האָבען זיי עס געזאָגט אַביסעל, אָט די רבותים!

נישט זיי אַ פּנים האָבען פערשטאַנען מיך, נישט איך זיי. אפשר שפּעטער קען זיין וועלען מיר איינער דעם אַנדערען פערשטעהן, דערווייל גיב איך אַ מאַך מיט דער האַנד אויף דעם גאַנצען עולם, לאָז ער איבערגעהן צו אַנדערע שרייבער אין די הענד, בשם אלהי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואָס זאָל איך טהון — ווידער צו מיינע בהמות.

פערגעסט נישט, רב מענדעלי, אַז נאָך אין דער יוגענד האָב איך געשריבען און מיך אָפּגעגעבען מיט אַלערליי מיני בהמות. תחילת איז דאָס ביי מיר געווען פשוט עפּעס אַ מין שפּילכען. עס האָבען מיך פערינטערעסירט זייערע פערשידענע געשטאַלטען, זייערע גענג, זייערע העוויות, גלאַט אַזוי, ווייל ס'איז משונה, עפּעס אַנדערש ווי געוועהנטליך ביי מענשען. עס הירזשעט זיך, אַ שטייגער, אַ פערד פראָסט אויפ'ן מאַרק נעבען וואָגען, נישט געקוועטשט זיך ווי יענער להבדיל ביי אונז נעבען עמוד, אָדער דאָרט אויף דער סצענע. עס רעוועט זיך אַ קיה אויף דער געמבע, נישט מיט דער ברייטקייט, מיט דער פאָרסע ווי יענע לייטעשע געמבעס. עפּעס הפקר איז זיך אַ ציגען־בערדיל מען מעג עס נישקשה צופּען, רייסען, די ציג מעקעט — און גאָר נישט! וואָס דאָס הירזשען, דאָס רעווען, דאָס מעקען בעדייט, דאָס איז מיך קנאַפּ אַנגעגאַנגען. ערשט שפּעטער, אַז איך האָב מיינע בהמות דערקענט בעסער, איינגעזעהען אַז זיי זענען ווי מענשען פלייש און בלוט, ווי מענשען מיט אַלע חושים, מיט געפיהלען, און ערענסט בעטראַכט זייער לאַגע, זייער וויסט לעבען, ווי זיי זענען עס אין גלות נעביך, קומען עס אָפּ ביי די מענשליך אויף דער וועלט — האָט מיך שוין אָנגעהויבען ציהען צו זיי דאָס געפיהל פון רחמנות. איך הער אַמאָל קולות פון זיי און פערשטעה, דאָס איז אַ הירזשען, אַ רעווען, אַ מעקען נעביך פאַר וועטהאָג און ביטערע יסורים; דאָס איז אַ קייכען, אַ סאָפּען, אַ זיפצען אונטער צו אַ שווערער משא. — אַז די דאָזיגע בידנע גאָט'ס־בעשעפעניש האָבען געפיהל און פערשטאַנד זאָגען אויך פיעל חכמים אין זייערע ספרים, ס'איז דאָ דאַרויף טויזענדער בעווייזען. ס'איז ביי זיי אפשר אַנדערש, אָבער זיי פיהלען און פערשטעהען, זיי האָבען אויך ז י י ע ר ל ש ו ן... אויך זייער שטייגער חובות, בענעהמונגען איינער אַקעגען דעם אַנדערען און אויך אַקעגען אַיין א ו י ב ע ר ש ט ע ן — זיי האָבען דאָך ווי איטליכען אַיז בעקאַנט, זייער פרק־שירה!...

איבעריגענס, למאי זיך דאָ אַזוי צולאָזען אין שבחים איבער בהמות,

גלייך ווי אויף מיר ליגט די שולד צופערענטפערען זיך פאַר דער מחותנה'שאַפט מיינער מיט זיי? — אָט אַזוי וויל איך, אַזוי געפעלט מיר, און פטור! זיי געפעלען מיר פשוט אפשר נאָך בעסער אַמאָל פון אַנדערע ביי אונז, און דאָס לשון זייערס, ווי משונה דאַכט זיך עס איז, דאָך איז עס אָפּט פערשטענדליכער ווי דאָס געקליגעלטע, גע'מלאכה'טע ביכער־לשון, וואָס איז בכיוון נאָר געמאַכט געוואָרען אויף צופערדרעהען דעם מוח און די גרינגסטע זאַך מרחיק מן השכל זיין, דערווייטערען, הייסט עס, פונ'ם פשט אַזוי, אַז דו זאָלסט זיך אָנהערען, זיך אָנלייענען ווי אַ פויק און מכות טאַקי וויסען. חושד זיין־זשע מיך, אַז איך האָב דערביי עפּעס אַ שטיקעל אינטערעס, קען מען מיך אויף קיין פאַל נישט. וואָס אַ שטייגער? געלד, פון בהמות געלד? — אַזוינס איז דאָך נור אַ געלעכטער גאָר צודענקען! אפשר־זשע כבוד? קעלבליך זאָלען מיר נאָכלויפען, קיה זאָלען מיך טראָגען אויף די הערנער, פערד אויף די פלייצעס — אַזוינס איז נאָך נאַרעשער צודענקען!... עט, חלעבין. נישטאָ פון וואָס צורײדען. פאַר אַנדערע איז איין וואָרט אַפילו איין עברה. צו וואָס? דאָס ביסעל־זשע, וואָס איך האָב דאָ גערעדט איז טאַקי נאָר צוליעב אַייך, רב מענדעלי! ווייל איך האָב אַייך, פערשטעהט איהר מיך, ליעב, און געוואָלט בעשיינען אָט דעם דאָזיגען ספר מיינעם מיט אַייער ליעבען נאָמען דאַרויף. איך פערהאָף, אַז אַצונד פערשטעהט איהר מיך שוין זעהר גוט, אוים קשיות, און די דאָזיגע מתנה מיינע וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף ביי אַייך זיין שטאַרק אָנגעלייגט. און צוריק געשמועסט טאַקי פאַר וואָס נישט? וואָס קען עס אַייך אַרען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געוועזן דעם דאָזיגען כיבוד אָפּצוגעבען אַייער פערדיל, דעם לייב אַייערען, ווי הייסט עס ביי אַייך, אַזוי טאַקי, אַ לכבוד מיט דעם גאַנצען טיטעל. פאָרט, ווי זאָגט מען עס, אַזוי פיעל יאָהר אַוועקגעלייגט דאָס געזונד אין דער ליטעראַטור, געשוויצט, געאַרבייט איבער די כחות. אמת, אַ פערד איז ער טאַקי, אַ פראָסטער אַרבייטער; נאָר ווי זאָגען זיי עפּעס, אונזערע חכמים דאָרט: גאָט איז נישט מקפח שכר, נעהמט נישט אַוועק דאָס פערדינסט ביי קיין שום בריה. נאָר דערנאָך איז מכמה וכמה טעמים געבליבען: ניין! לאָז זיין מיט דעם לכבוד רב מענדעלי לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כהן, להבדיל, די אַלע אַנדערע בהמות, וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט זייערע מעשיות זענען דאָך באמת טאַקי אויך נאָר במקום'ס דאָס הייסט: במקום ישראל.

1.

דער לייב.

אַ טאָג אין צרות.

מיט דעם הינטען מחילה צום בית־המדרש און מיט דעם קאָפּ צום וואָגען, קנייטשענדיג דעם שטערען, אויפשטעלענדיג די אויערען און אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיטץ צינגעל, שטעהט ער ביחידות אויפ'ן שול־הויף, זומער נאָך האַלבען טאָג, פערזאומערט און פערשמאַכט פונ'ם לאַנגען, שווערען תענית. פאַסטען איז ער אַפילו שוין געוועהנט, זינט ער טראָגט אויף זיך דעם עול פונ'ם יודישקייט, דעם גאַנצען באַרג ספרים, איז איהם זעהר אָפּט נעביך אויסגעקומען צו פאַסטען, אַמאָל אַ תענית־יחיד, ער פאַר זיך אַליין און אַמאָל אַ תענית־ציבור, ער מיט דעם בעל־הבית און דעם הויז־געזינד אינאיינעם. זאָל ער נישט זוכה זיין איבער הונדערט יאָהר דאָרט אַיינגעשפּאַנט צו זיין אין דער מרכבה, דעם היילינגען רייטוואָגען, צווישען די שרפי־ברענענדיגע חיות־הקדש; צו עסען די סעודה פונ'ם היילינגען האָבער און פערטרינקען מיט פולע אַיימער גן־עדן וואַסער דאָרט אויף יענער וועלט, אויב ער האָט די גאַנצע צייט אין דער איצטיגער זיינער פרנסה געוואוסט דעם טעם פון אַ האָבער, פון אַלע גוטע זאַכען, ווי אַנדערע זיין גלייכען דאָ אויף דער וועלט. אַזוי פיעל מכות, רבונו־של־עולם, זיי, די ווילדע חיות־רעות, וויפיעל מאָל ער איז נעביך אויסגעשטאַנען נויטה, הונגער ביים אַרומשלעפּען זיך זיינעם שטענדיג מיט פעקליך יודישקייט — און פונדעסטוועגען שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבער האָט דער יצר־הרע פונ'ם עסען זיך אין איהם געשטאַרקט; איהם אונטערגעגעבען חשק צו וועלען דערהאַלטען זיין לעבען, ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש בעדאַרף וועלען נישט זיך מאַכען גע'פגר'ט, שונא־ציון, גלאַט עט־שמעט... דער טאָג איז געוועזן זעהר אַ הייסער, עס האָט געברענט — געבראָ־

טען. ער איז געקומען היינט פונ'ם וועג קוים אַ לעבעדיגער — צובּיסען, פערשוואָלען, אונטערהינקענדיג אויף נאָך איין פוס, מיעד, צובּראָכען, אַ שאַרבען, לא עליכם. געוואַלד, עסען! חאָטש עפּעס וואָס עס איז צודערהאַלטען די נשמה!...

אויפ'ן שול־הויף און ווייט אַרום־און־אַרום איז נישטאָ קיין לעבעדיג בעשעפעניש. מען ליגט פאַר היטץ בעהאַלטען, אָפּגעהענדיג מיט שוויים. די בהמות, קליין און גרויס, אַלע זענען אויפ'ן פעלד, טהוען זיך אָן וואוילטאָג אויף דעם גרינעם גראָז, ס'איז דאָרט אַ לעבען פראַנק און פריי — קיה מיט עקסעליך, צאַפּעס מיט ציגעליך, גאָר מחיה! און ער, — ער, שלים־מזל זיין אָרט איז, ווי געוועהנטליך, אוי־וועה, נעבען בית־המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט עפּעס אַ מרה־שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביימעלע, נאָר זאמד, מיסט, פערטראָגענע בלעטליך און פערשלעפּטע פּוילע־פערשימעלטע מיני סחורה.

ער שטעהט זיך אַזוי אָנגעדרודעלט צווישען די האָלאָבּלעס, אויסגעדרעהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערשטע ליפּ הייננט איהם אַראָפּ, עס קוקען אַרויס ציין, עפּעס ווי גערעדט: נאַ, חאָטש נעהם פערוואַרף זיי אויף דער פּאָלאָצע! דער יצר־הרע טאָרעט איהם, טאָרעט אין מאָגען, אָנמאַכענדיג אינוועניג אין איהם אַ גאַנצע מרידה, אַ דרעהעניש — ויתרוצצו, און עס בּורטשעט איהם אין בּויך, עס ציטערט, טרעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען אויף די פּעקליך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שטאַרק פערטראַכט.

ס'איז דאָ נישקשה פאַר וואָס צו זיין פערטראַכט. אונזער שלים־מזל האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכען אַלע בהמות מעגען אַ מוסר זיך אַראָפּנעהמען, נישט פון די יונגע יאָהרען נאָך האָט ער געהאַט אַזאַ פינסטער געשטאַלט, אַזאַ מיאוס פּנים. ניין! אַ לאָשאַקיל איז ער געווען אַ לעבעדיגס, אַ שעהנס, גאָר אַ חריפות. ער האָט געהאַט פאַר זיך אויך גוטע צייטען, איז געווען פעט מיט אַ בויך, מיט פּיס, געגאַנגען אַ גאַנג האָפערדיג, פעררייסענדיג דעם קאָפּ, און אַמאָל טאַקי אויך קוממיות, שטעלענדיג זיך דיבּאָם.

נאָר אַזוי ווי דער זכרון איז, לא עליכם, ביי איהם, דאַכט זיך, געשוואַכט; געדענקען אַלע מעשיות. געשעהענישען מיט איהם אין דעם לעבען. גאַנץ דייטליך, קלאָהר מיט פערשטאַנד, איז פאַר איהם

שווערליך, פּאָרט אַ בהמה, עפּעס אַ שטייגער, אַ תרח, מ'שטעהנס־געזאָגט — דעריבּער איז פיעל גלייכער צו זאָגען, עס חלומ'ט זיך איהם נאָר געשיכטע איידער זאָגען, ער טראַכט פון איהר, פון זיין לעבען אַמאָל.

יאָ, עס חלומ'ט זיך איהם! עס דאַכט זיך איהם אַלסדינג נאָר טאַקי ווי אין חלום. אָט ווי איהר קוקט אָן דעם דאָזיגען שלים־מזל אַצונד, איינגאַנצען מיט זיין געבּיין, איז באַלד אין איהם צודערקענען, ווי אין אַ געפאַלענעם, אָפּגעקומענעם נגיד, אַז ער איז נישט עפּעס פון די פּראָסטע, נישט אַ גראָבער ברודער ווי יענע, די פּויערשע. ער שטאַמט טאַקי פון אַ גוטער „פּאָראָדע", פון איידעל בלוט, און דערפאַר האָט מען איהם אין דער יוגענד איינגעהאַנדעלט ווי אַ גוט שטיקעל סחורה אויפ'ן מאַרק און איהם געהאַלטען בכבוד. אַ קאַטאָוועס עפּעס זיין שטאַל, אַזאַ שטאַל, וועלכע ער מיט נאָך אַקעגען אַ טוץ זיין־גלייכען האָבען אַמאָל געהאַט! משרתים זענען דאָרטען געווען גענוג, אויבער־משרתים אי אונטער־משרתים אויף רייניגען, שפּריצען, רייכערען, קראַצען און איינדעקען. אמת, זיי פלעגען ביי איהם נעביך אַראָפּ'לקח'ענען, ווי דער שטייגער פון אַזעלכע לייט איז, אַקעגען אַ צעהנט'חלק פון זיין פוטער, די אַביסעל, יענע אַביסעל, נאָר, נישקשה, מיט חסד. ער איז חלילה פאַר הונגער נישט גע'פגר'ט. מען קען נישט זאָגען, ער זאָל זיך געווען דענסטמאָל לעבען פריי, נישט זיין ביי יענעם אין דער אַרבּייט. סטייטש, ווי געשיקט זיך עס? וואו איז דאָס ערגיץ צווישען בהמות דערהערט געוואָרען צו־זיין גלאַט אַזוי אַ בהמה פאַר זיך? ביסט־דו אַ קיה — גיב מילך! ביסט־דו איין אָקס — געה אַקער די ערד! ביסט־דו אַ שאָף — לאָז זיך שערען! ביסט־דו אַ פערד — זאָל מען אויף דיר רייטען. אלא ניט, צו־וואָס זענט איהר גאָר געבּוירען געוואָרען אויף דער וועלט. עס פערשטעהט זיך, אַז ער איז אויך געווען אין דער אַרבּייט, האָט געהאַט זיינעם, וואָס זאָל איהם רייטען אויף דעם רוקען, איהם איינשפּאַנען אין דער קאַרעטע, אָנטהון איהם אַ צוים און האַלטען אין די לייצען. געהאַט זיין שמייסער מיט דער לאַנגער בייטש, וואָס פלעגט דערמיט טראַסקען און איהם מכבד זיין מיט אַ שמיטץ. צו־וואָס זאָל מען זיך נאַרען? עס האָט איהם טאַקי זעהר גוט וועה געטהון, פערגאַנגען אַזש אין דער זיבעטער ריפּ; דאָך האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָננעהמען פאַר ליעב. פּאָרט, ווי זאָגט מען עפּעס. אַ שמייסער הגדול, אַ היימישער, אַ נאָהענטער שמעל־קע. אַ יונג מיט שפּאָרע, מיט טרעסטען, מיט פליטערליך, און הינטע,

מחילה, דיק־גראָב, דער קאַפּטען, ווי הייסט מען עס, מיט פֿאַלדען. און די בייטש — זי איז דאָך עפּעס אויך אַ צאַצע, פֿערפֿוטצט גאַנץ פֿיין מיט געפֿלאָכטענע כּפול־שמונה'דיגע רצועות, כּשר־ויושר, טשאַקענדיג מיט אַלע דינים. דער שמיטץ נישט גלאַט גראָב ווי פֿון אַ פֿויערשער עס האָט אַ טעם ווי פֿון מלקות, מלא חן.

אַבי־ווער אַ געפֿאַלענער פֿערטיעפֿט זיך געוועהנטליך, בשעת גרויסע צרות, אין חלומות פֿון פֿריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פֿון זיין כּבוד אַמאָל. אונזער לייב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האָלאָבלעס דאָ, גיט עס איהם פֿלוצלים עפּעס אַ טראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ, פֿער־רייסט דאָס אויסגעדייווערטע העלזעלע, פֿון וואַנען עס סטאַרצעט אַרויס דאָס גערגעלע און אויף וועלכען עס באָמבלען זיך פֿערפֿלאָנטעטע צעפּ־ליך, אַ סימן פֿון האָר מ'שטעהנס־געזאָגט, עס טהוט איהם, אַ־פּנים, משונה הנאָה, גלייך ווי ער וואָלט געשפּירט דעם ריח פֿון פֿעלד, פֿון אַלע גוטע זאַכען דאָרט, גלייך ווי נישטאָ מעהר דאָ פֿאַר איהם קיין קינות, קיין תּחינות, די אַלע פּעקליך צרות'דיגע ספרים, נאָר הייא און האָבער, די שעהנע קאַרעטע, יענע פֿאַרשוינען מיט דער פּאָמפּע און די גאַנצע גדולה וואָס אַמאָל. בעדאַרף גראָד דער רוח אָנטראָגען אַ זליודנע, אַ פֿליג, וואָס זיין אָנגעריבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקוראַט ווי געוואונשען, און אָפּטאַנצענדיג פֿריהער פֿאַר פֿרייד, פֿאַר ליעבשאַפֿט דאָס בעקאַנטע פֿליגענטענציל זעצט זי זיך דאַרויף מיט גרויס חשק, שטרעקט אויס דאָס פּיסקעלע און טהוט — אַ ביס, אַ קוש הייסט עס. אונזער שלים־מזל שפּרינגט אַזש אונטער פֿונ'ם ליעבען קוש. פֿערגרייסט דעם ווידעל און וויל דער חצופֿה דערלאַנגען אַ שמיטץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראָכען און דערגרייכט נישט ביז צו איהר. ער מאַכט זיך, וואָס זאָל ער נעביך טהון, נישט וויסענדיג, בויגט זיך אָן און קראַצט זיך, ווי ס'איז, אין אַ האָלאָבלע מיט אַ געשמאַק זיפּצעלע פֿון אַ קבצן פֿאַר גרויס מתיקות דערפֿון.

ס'איז דאָ אַ שטיקעל סברא ביי איהם אַ פּריוו טהון, דורכגעהן זיך אַהין ווייטער אַביסעל. דאָס איז איהם צודערקענען אין דעם גענייץ זיינעם מיט דעם פֿוילען מויל, אין דעם ציהען זיך, אויסקנאַקען זיך די ביינער, אַ טרעסע געבענדיג דערביי מיט דער גאַנצער פֿעל פֿון אויבען ביז אַראָפּ, גלייך ווי גערעדט: הנני — איך בין בעריייט! און באמת טאַקי, וואָס איז פֿאַר אַ תּכלית דאָ אויפ'ן שול־הויף? וואָס מ'שטעהנס־

געזאָגט, איז דאָ צודערוואַרטען, אַז אַרום־און־אַרום איז טויט, וויסט, נישטאָ, איהר זאָלט זאָגען, חאָטש עפּעס אַ לעק?... הנני! מאַכט ער אויף פֿערדיש און איז פֿאַרטיג צוגעבען — אוי, טהוט איהם אַ ציה, ניט־דאָ־געדאַכט, דער פֿוס, יענער פֿוס, צוליעב וועלכען ער האָט פֿער־זינדיגט, פֿערשפּילט זיין וועלט און פֿערלוירען זיין ווערטה! דאָס אומ־גליק זיינס דענסטמאָל האָט מיט איהם איינגאַנצען געעקט: געה טראָג אויף זיך יענע לייט אַז ס'איז נישטאָ, נישט פֿיר בהמות געדאַכט, קיין פֿיס, אַז זיי זאָגען זיך דיר אָפּ צודינען, האָבען נישט מעהר דעם ריכ־טיגען גאַנג און גליטשען זיך אַמאָל מיאוס אויס. און ווי באַלד אַזוי — געה־זשע דיר צו אַלדע־שוואַרץ־יאָהר!... ער איז טאַקי געגאַנגען, איבערגעגאַנגען אין אַנדערע הענד, פֿון איין האַנד צו דער אַנדערער, אַלץ וואָס ווייטער נידעריגער, נידעריגער געפֿאַלען, נישטאָ ביי איהם היינט אַזוי פֿיעל האָר אין ווידעל וויפֿיעל בעלי־הבּתּים ער האָט איבערגעהאַט. ביי וועמען ער איז געוועזען האָט ער קיין האָניג נישט גע־לעקט. ווען עפּעס אַ צרה איז ער שולדיג געוועזן, האָבען די חברים זיינע זיך פֿערפֿלאָנטעט, געשפּרונגען אויס די האָלאָבלעס, געפֿאַלען ווי שבורים פֿון די פֿיס און אַריין אין אַ גרוב, האָט פֿאַר זיי אַלע גע־חאַפּט אַ פּסק ער. עס האָט געהייסען: אָט דער שלאַק, די פּגירה, די נבלה! און דאָסגלייכען מיאוסע צונעמינעשען. זיין געשיכטע זינט דענסט־מאָל איז, אַז־אָך־און־וועה צו איהם, אַ געשיכטע פֿון שלעפּעניש, טריי־בעניש, מכּות, יסורים און בייטשען,

דער פֿוס שטאָך — שטאָך — און דער שטאָך פֿליעט, שליינג־לענדיג זיך דורך די גליעדער, פּיק־פּיק איהם אין דעם מוח. עס טהוט זיך אַ לאָז אַראָפּ דער קאָפּ, אַ זיפּטץ, אַ קרים, אַ שאָקעל די אונטערשטע ליפּ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זיי פֿון די ווינקעליך ציהען זיך איבער די באַקען שמוטציגע־פֿייכטע רינשטאָקליך ווי פֿון טרערען. אין קאָפּ איז אַ שוואַרץ־טונקעלע אויסמישעניש. עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פּעסליך וואַסער, בעל־עגלה'שע וואָגענס, בוידען, שטע־קענס, בייטשען, קולאַקעס... און פֿלוצלים טהוט עס מיט איהם אַ וואָרף ווי אַ קדחת — עס דאַכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אַלע אַנדערע יסורים און פּיין זיינע זענען נאָר אַ שפּילכעל געווען אַקעגען יענע, וואָס אַמאָל אין אַ מיהל עפּעס, ביים דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז ביי די בעלי־העגלות, ווי גריבערדיג דער וועג איז, דאָך איז נאָך צודערליידען — פֿאָרט אַ וועג. מען שלעפּט זיך, חאָטש פּאַמעליך, איינרייסענדיג זיך דאָס געזונד, דאָך פֿאָרט רוקט מען

זיך אַלץ ווייטער־ווייטער. מען זעהט עפּעס ניעס, עפּעס אַ פערענדערונג: אָט איז אַ בערגיל, אָט איז אַ טהאָל, אָט איז אַ בריקעל און אָט איז אַ קרעטשעס! נאָר דרעהען זיך, טופּענדיג זיך שטענדיג אויף איין אָרט, נישט זעהען פאַר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאַך חוץ אַ שטענדיגען מאָהלען, איבער'חזר'ן ווידער דאָס אייגענע, נאָך אַמאָל דאָס אייגענע — אַזוינס, בעהיט זאָל מען ווערען, איז אַ טוידט. עס פערדרעהט זיך דיר דער קאָפּ, דו ווייסט נישט פון דיין חיות — און פרעג דיר בחרם וואָס מיט דיר טהוט זיך אַזוינס.

און ווי ער שטעהט דאָ אַזוי אין איינע צרות עפּענט זיך איהם אויף אַביסעל איין אויג. ער קוקט מיט שרעק — גאָרנישט! עס עפּענט זיך דאָס צווייטע, בלינצעלט, קוקט, — און, געלויבט דער אויבערשטער, נישטאָ קיין ראָד! ער ווערט ביי זיך עפּעס שטאַרקער, מענשעלט זיך בלומר'שט, פערדעלט זיך, הייסט עס, הויבט אויף די מאָרדע און טהוט אַ לעק אַ פּעקיל ספרים, עס הייסט אַזוי פיעל ווי גערעדט: דאָס בעסטע פון די מכות איז פאָרט דאָס, ווי די מעשה איז, אַלץ בעסער ווי ביי זיי, ביי יענע בעלי־הבתים אַמאָל!

און אויב יאָ אַזוי, פאַר וואָס־זשע נישט צולאָזען זיך אַ שטיקעל עולם־הזה, ווי אַ נידערלייגען זיך, אַ שטייגער, אדער אפשר גאָר אויס־ציהען זיך טאַקי אַביסעל? ביז וואַנען איז דער שיעור אַריינקוקען, אַלץ אַריינקוקען? — און נישט לאַנג געטראַכט צעלייגט זיך מיינער אויף דער ערד, נעבין וואָגען, גאַנץ ברייט, ווי ביים טאַטען אין וויינהויז, קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען מחילה מיט די פיס אַרויף, קייקעלט זיך, קאָשקעט זיך, אונטערהערענדיג פאַר גרויס תענוג, גלייך ווי ער וואָלט געפיהלט אין זיך עפּעס אַ נייע יום־טוב'דיגע נשמה. עס דויערט אָבער נישט לאַנג, שפּרינגט ווי פון אונטער איהם אַרויס עפּעס אַ לעבעדיג בעשעפעניש מיט אַ משונה קוויטש, אַזוי אַז אונזער לייב גיט זיך אַ חאַפּ שטאַרק דערשראָקען און טהוט זיך אַ שטעל, נישט טוידט, נישט לעבעדיג אויף די פיס, אַרומקוקענדיג זיך פערוואונדערט מיט אַ פּאָר אויגען און אויפגעשטעלטע אויערען. וואָס לאָזט זיך אוים? — אַ הונד!

בשעת אונזערער האָט זיך דאָ געמאַכט יום־טוב, געטאַנצט, געדרייגעט הייסט עס מיט די פיס, האָט דערווייל זיך אַריינגעחאַפּט אויפ'ן שול־הויף אַ גוי'עשער הונד, זיך אונטערגע'גנבה'ט צום וואָגען, כדי צו דערטאַפּען דאָרט עפּעס, און געחאַפּט, אַ־פנים, גאָר אומגעריכט אַ זעטץ. ער שטעהט עס אַצינד מלא המן, פערריסען דעם וויידעל, אויסגעשטרעקט

דעם האַלז און בילט, פערגעהענדיג זיך אַזש פאַר כעס. ער בילט נישט אַזוי פאַר דעם זעטץ ווי דערפאַר, וואָס איהם איז נישט געראָטען; וואָס ער האָט זיך דאָ מיאוס אָפּגענאַרט. אָנשטאָט נאַשען, ווי דער שטייגער איז, חאַפּען אַ לעק, געפינט ער פאַר זיך אין וואָגען דאָ אַ מין סחורה אַזעלכע, וואָס האָט נישט אין זיינע אויגען קיין שום ווערטה. אומזיסט נאָר זיך געשמוצט, געבראָכען די פיס פון זיין געסיל אַהער. דאָס בילען זיינס האָט געהייכען אויף הינטעש אַזוי פיעל ווי געזאָגט: פערדאַק איינער, אַז־אַך־און־וועה צו דיר מיט דיין סחורה... האַוו־האַוו! טאַקי נור אַ פערדאַק ווי דו ביסט קען אַזוינס האָבען... האָרך־זשע, זאָג איך דיר, האַוו־האַוו! ווייזט דו זיך דערמיט צו אונז אין געסיל, צעררייס איך מיט מיינע חברים דיך אויף שטיקער, פערדאַק־דאַק־דאַק!... אונזער שלים־מזל נעביך פאָכט מיט די נעזליכער, שאָקלענדיג מיט דעם האַלז, מיט דעם קאָפּ אַרויף און אַראָפּ, שטשירעט אויס איין אויג — איז זיך מישב און קעהרט זיך אום צום הונד מיט דעם הינטען, ווי איינער רעדט: נאַ... וואָס וועל איך דאָ מיט דיר טענה'ן!

די זון, וואָס ווי באַלד זי ווייזט זיך מיט איהר ליכטיג פּנים אין שטעדטיל, שטעהט זי סטאַנציע דעם גאַנצען טאָג אויפ'ן שול־הויף, האָט מנחה־צייט, ווי דער שטייגער איהרער איז, זיך געקליבען פון דאָרט אַהין, אין איהר רוה אַריין. זי האָט אויסגעשטעלט אַ צורה, גאָר עפּעס נישט די וואָס פריהער, געקוקט, געקוקט אויף אונזער שלים־מזל, אויף דעם ביידעל ספרים, מינענדיג זיך אין משונה רויט ווערענדיג. גלייך ווי עס וואָלט איהר שטאַרק באַנק געטהון צושיידען זיך מיט אַזאַ פּאַרש'ין און מיט אַזאַ סחורה. און באמת טאַקי, וואָלט אונזער לייב דער שמייגער געמעגט שווערען, אַז איהר כיוון אינגאַנצען מיט דעם קומען איהרען איז טאַקי נאָר צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואָס געהט זי אָן אַ וועלט. ביי איהם פון דעסטוועגען איז דאָס קוקען איהרס אַזוי אויף איהם גאָר נישט אָנגעלייגט. נאַרעשקייטען! קוקעניש־שמוקעניש. וואָס קומט אַרויס דערפון? גאָרנישט! עס ווערט נאָר שטאַרק הייס, אומצוקומען. בעסער טאַקי אַזוי, אַזוי פון דערווייטענס. אַצונד פיהלט מען זיך עפּעס פרישער, מען אָטהעמט פרייער, מען ווערט, דאַכט זיך, ברייטער, ליינגער — אָט ווי ווייט עס ציהט זיך אוים דער שאָטען!...

פון אונזער שמייגער וואַקסט באמת טאַקי אויס פלוצלים אַ גאַנצער עוג מלך הבשן. דער קאָפּ פערקריכט איהם אויפ'ן דאַך פונ'ם בית־מדרש און מיט דעם וויידעל שפּאַרט ער אָן העט דאָרט אויף אַ שטיבעל

אינגאַנצען איז ער עפּעס אומגעלומפּערט, אַ מין חיה, אַ פּערזועהעניש, גאָר אַנטיק. לאָז דעריבּער קיין קשיא נישט זיין, פאַר וואָס האָט די ציג, לויפענדיג פאָראויס דער טשערעדע פאַרבּיי דעם שול־הויף, זיך דאָ אָפּגעשטעלט און געמאַכט אין איין קול מע — דאָס האָט זי געמעקעט צום גאַנצען עולם בּהמות: מע־ע־ע! אַהער בּהמה'ליך זעהען עפּעס שעהנס אויף חידושים.

פריהער פאַר אַלע טהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, אַ לאָז אַהער אויף קבּלת־פּנים אַקעגען אַ מנין ציגען מיט אַ ציגענעם שלום עליכם! דער קהל'שער צאַפּ, דער ציגענער פיינע־בּריה, זאָל געזונד זיין, האָט לעת־עתּה נישט געקענט קומען צום קבּלת־פּנים, ווייל ער איז געווען אַ טרוד, פערנומען אין עפּעס אַ וויכטיגען ענין מיט דעם פּעקעל שטאָדט־קונדסים, וואָס פאָהרען אויף איהם רייטענדיג, פּיהרענדיג איהם בּיי דער נאָז, און מאַכען מיט איהם, ווי געוועהנטליך, די קאָמעדיע, די שפּיל.

מע־ע־מע! מאַכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די וויידעליך, און שפּרינגען אַרויף פלינק אויף דעם וואָגען, נישט וואַרטענדיג אויף דרך־ארץ, בּיז מען וועט זיי בּעטען. זיי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפּעס נאַשערייען צו־וואַרפענדיג פעקליך ספרים. עס איז אַ שטופּעניש, אַ חאַפּעניש און אַ שפּאַרעניש. צוויי זייערע שטעהען איבּער אַ ספר, האַלטענדיג אָנגעבּויגען די קעפּ, טרעסענדיג מיט די בּערדליך, איינע אַקעגען דער אַנדערער און מאַכען בּאַראַן־בּוץ, עפּעס נאָר טאַקי ווי לומדים להבדיל בּוצקען זיך איבּער אַ האַרבּ שטיקעל אין דעם לערנען. דאָס זענען געווען אַ־פּנים ציגען־בּטלנים, וואָס האָבּען נישט אין זינען די פּרנסה, צופערזאָרגען די היים חאָטש מיט אַ קאָפּ מילך, נישטאָ פון זיי. מ'שטעהנס־געזאָגט, קיין שום נוטצען; דעריבּער קענען זיי זיך פערנעהמען מיט אַזוינע זאַכענישען, און האָבּען זיך דאָ טאַקי אַוועקגעבּוצקעט אַ היבּשע צייט.

אונזער לייבּ האָט אינגאַנצען ווי ער איז מיט זיין שעהנער צורה, אויפגעריהרט דאָס גאַנצע שטעדטיל בּהמות. עס האָט זיך פערבּרייטעט צווישען זיי וועגען איהם עפּעס גאַנצע מעשיות. יענער הונד האָט אָנגעהויבּען און די איבּעריגע האָבּען איהם אונטערגעהאַלטען, איטליכער הונד אויף זיין סמיטניק, איטליכער אויף זיין שטייגער בּילען. דאָס געבּילעריי האָט זיך פערטראָגען ווייט אין אַלע זייטען שטאָדט, זיך אָפּגערופען אין די הערצער פון אַלע מיני בּהמות, וואָס לאָזען זיך הערען

אויך אויף זייערע קולות, עפּעס גאָר אַ גוואַלד, אַליין נישט רעכט צו וויסען וואָס. און בּשעת עלטערע קיה שטעהען ערענסט איבּער די מעלקשעפליך, צוהערענדיג זיך צום גערויש, צום מומלען דאָרט, נישט מפסיק צו זיין אין דערמיט מעלקען זיך חלילה. לאָזט זיך אַ פאַרשייטע „טעלעצע", אַ יונגענד, אויף ציקאַוועשץ צום שול־הויף. אַ רויטער אַ געזונדער בּוהאַי פערדרייסט דעם עק, מעשה קאַוואַליר, און פוטץ נאָך איהר, לויפט, קומט צו לויפען סאָפּענדיג, פערקאָכט און נעהמט זיך דרעהען מיט דער יפהפה זיינער אַרום און אַרום, ווי אונטער דער חופּה דאָרט.

קליינשטעדטעלדיגע בּהמות, ווי איטליכער ווייסט, איז זייער לעבּען דער שול־הויף, צופערבּרייינגען דאָרט אַבּיסעל די צייט; נישט ווי יענע אין די גרויסע שטעדט, וואָס קוקען נישט אָן דעם שול־הויף נאָר זעלטען, אַמאָל אין יאָהר, אָדער אפשר גאָר קיינמאָל נישט אין זייער לעבּען. נאָר אַזאַ צונויפלויפעניש אַהין ווי דענסטמאָל, געדיינקען אויך די אַלט־געזעסענע בּהמות פון'ם שטעדטיל נישט.

אַז בּעטאָגטע קיה זענען געקומען, אויסגעמאָלקענע שוין, אויפ'ן שול־הויף, צונעכטיגען דאָרט, ווי געוועהנטליך, און דערזעהען, אַז די ערטער זייערע, אויף וועלכע זיי האָבּען פון גאַנץ לאַנג אַ חזקה, זענען פערנומען, בּלייבּען זיי פערגאַפט, נישט וויסענדיג וואָס צוטהון, געה לייג זיך מחילה אַז דאָ שטעהט גאָר אַ וואָגען און נאָך עפּעס אַ מין פאַרשוין. — פריקרע! געה רוה אין אַזאַ געטומעל, אַזאַ חתונה דאָ. פע אַ חרפּה, אַ בּושה! אָנרופען זיך מיט אַ מו? חס־וחלילה! מו קען גאָר הייסען אַזוינס, וואָס פאַסט נישט פאַר כּשר'ע בּהמות, צנועות. זאַטשעפּען זיך מיט ציגען — שפּרינגען זיי דיר אויפ'ן קאָפּ. מאַכען דער „טעלעצע" אַ קרומע מינע: פע, טאָכטער, ניט שעהן! — וועט דער בּוהאַי אָט־אָ דיך דורס זיין. אין־בּרירה, זיי שטעהען נעבּיך אויף די פיס שטיל, אויסשטעלענדיג די אויגען לעקישעוואַטע אויף אונזער לייבּ, שלינגען דאָס שפּייעכטס און מעלה־גרה'ן. דאָס איז בּיי בּהמות אַזאַ בּעשעפטיגונג ווי זאָקען אַרבּייטען בּיי ווייבּער.

נאָר אין־מיטען־דרינען פליהט אַריין עפּעס אַ מין ווילדע בּריאָה אַ צעטראָגענער, אַ מנוול מיט אַ פערוואַקסען פּנים און אַ צופּאַטעלטע בּאָרד. די צוגעפּלעטשטע נאָז, עפּעס ווי אויף שרויפען — קרימט זיך, קנייטשט זיך, שמעקט, בּלאָזט, פּירקעט ווי פון טאַבּאַקע. ער איז קליין געוואַקסען, בּרייטער ווי ליינגער, אַ קורצפיסיגער אין תּחתּונים פון האָר, אַראָפּהיינגענדיג ווי טריפּעלקעס בּיז איבּער די קניעס. און אַ ריח פון

שוויים מיט נאָך עפּעס אַזוינס, ווי הייסט מען עס, גיט זיך פון איהם מחילה שטאַרק נאָך — דאָס איז ער, זאָל געזונד זיין, דער צאַפּ מיט זיין כבוד אַליין! באַלד ביים אָנקומען, פון דערווייטענס נאָך, טהוט ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָפּ דעם קאָפּ, פּירקעט, בעבעט עפּעס אונטער דער נאָז, לויפט דער נאָך צו הענדום-פּענדום — און בעך-בעך אונזער שלים-מזל אונטער דער דעך.

אונזער לייב שפּרינגט אַזש אונטער פאַר גרוים וועהטאָג פון אַזאַ שלום-עליכם, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירזשע טיעף פונ'ם האַלז, ווי נערעדט מיט פערדראָס, שטאַרק פאַראיבעל האָבענדיג: אי, פּע, חלעבין!... וואָלט ער געקענט מעקען גוט צאַפּעש, אָדער חאָטש אַביסעל, צאַפּעש כלומר'שט הייסט עס, און אויך דאָס לשון פון יענע אַנדערע מיני ברואים דאָ, וואָלט ער זיכער מיט זיי זיך אויסגע'טענה'ט, פאַר וואָס בענעהמען זיי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראָבליך, וואָלט זיי געפרעגט גאַנץ ריין און שאַרף: בהמה'ליך! וואָס אַזוינס האָב איך אַייך געטהון? ער וואָלט זיי דערצעהלט פון דער שווערער מיה זיינער מיט דער דאָזיגער סחורה דאָ; פון די גרויסע פערדינסטען, מ'שטעהנס-געזאָגט, דערפון, אַז עס קלעקט אַפילו נישט אויף אַ בינטעל היי, זיך זאַט אָנצועסען. מען פאָהרט, מען שלעפּט זיך, מען האַנדעלט, האַנדעלט און וואָס? גאָר נישט! דאַכט זיך ער שטעהט, האַלט זיך אויף די פיס, נאָר וואָס ביי איהם אינווענינג, אין מאָגען, טהוט זיך, ווייסט קיינער נישט. חוץ אַביסעל סיטשקע היינט פריהמאָרגענס האָט ער דעם גאַנצען טאָג, אָסור-חזיר, אַפילו קיין לעק היי אין מויל נישט געהאַט. ס'איז אַוודאי נישט פאַר תענוג, מסתמא שטעהט עס מיט דעם פדיון שמאָל, ס'איז דאָ אַ מכה!...

נאָר דאָס וואָס אונזער שלים-מזל קען נישט אַרויסזאָגען מיט דער צונג, גיט ער עס צופערשטעהן אויף דעם ווינק, מיט דעם בליק און מיט אַלע זיינע אברים. זיין אויסדרעהען פריהער דעם קאָפּ און בעטראַכטען זיך אַליין, זאָל אַזויפיעל הייסען: האַ! דאַכט זיך, אַלסדינג ביי מיר ווי עס בעדאַרף צו זיין? אַ בהמה ווי אַלע בהמות! און פאַרטיג ווערענדיג דערמיט ביי זיך שטרעקט ער אויס דעם ווייַדעל שוין צו זיי: נאַט זעהט, בהמות, הייסט עס, נישט צו פערזינדיגען. אַ בויך איז דאָ: הויט און ביין דאָ, בין אַ בשר ודם ווי איהר אַלע! וואָס-זשע ווילט איהר פון מיר האָבען?

דער צאַפּ אָבער ווייסט נישט קיין חכמות, פערשטעהט זיך נישט

אויפ'ן ווינק. ער גורט אָן זיינע לענדען, טהוט זיך אַ לאָז ראַפּטאָם צו אונזער שלים-מזל — און טראַך-טראַך ווי פריהער! אַלע בהמות שטעהען. קוקען, און עס זאָל זיי דאָס אָנהויבען צו אַרען... דער לייב נעביך לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ, מאַכט צו די אויגען, און טיעף פונ'ם בויך רייסען זיך איהם אַרוים שטילע זיפצען. אַצונד טהוט ער שוין אַפילו קיין קליין הירזשעלע אויך נישט, ווייסענדיג, אַז עס וועט נישט העלפען.

יאָ, רב לייב, דו פערדיל איינער! עס וועט דיר נישט העלפען אַפילו ווען עס זאָל זיך דיר עפענען דאָס מויל צום ריידען ווי דיין עלטער-עלטער באָבע אַמאָל — בלעם'ס אייזעל, דיר צו לאַנגע יאָהר! ווידער דיר זאָל זיך עפענען אַ מויל, וואָלט פיעל בעסער געווירקט זיי דאָס מויל צו פערשטאָפּען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט ביכלעך ביי דיר אין וואָגען, וואָלט געווען דאָ פאַר זיי עפּעס אַזוינס, וואָס צו נאַשען.

ס'איז דאָ אַפילו אַ שטיקעל פערענטפערונג דעם צאַפּ, אַז ער איז גאָר נים אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אַז צו זיין אַ קהל'שער צאַפּ איז עפּעס נישט אַזאַ גרינגע, גוטע שטעלע. פערגעסט נישט וויפיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט איטליכען שייגעץ אין שטאָדט מוז מען איבערהאָבען געשעפטען, מען מוז אַמאָל אָפּאַרבייטען עסקים אינאיינעם מיט ווייסע-חברה; צונויפקומען זיך, בוצקען זיך אַמאָל דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעטום בעדאַרף מען זיין, דאָ אין שול, דאָ אין מאַרק, צווישען די זיטצערענס מיט קוישלעך, מיט מולטערס, דאָ מוז מען זיך פון אַלע מלאכות אַראָפּחאַפּען צו דעם, צו יענעם אין גאָרטען אויף ברכה-מאַכען, און נאָך ווי? אומגעבעטען. מאַכט זיך אַמאָל, יענער איז נישט צופריעדען, בעקומסט דו אַ פסק, אַזוי אַז דאָס ברכה-מאַכען פאַלט דיר אוים באָקום. דו לערענסט אַמאָל דעם פשט דערפון, יענער אַ-פנים איז נישט געווען צופריעדען דערפאַר, וואָס דו האָסט זיך פערשפּעטיגט קומען אויף כיבוד צו איהם, בכן ווילסט דו דאָך יוצא זיין און חאַפּסט זיך אַריין מאָרגען טאַקי אַהין צו איהם שוין פריהער — הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! חאַפּסט דו נאָך איין ערגערען פסק ווי נעכטען. — יאָ, ס'איז דאָ אַ סברא, אַז ערשט היינט, זאָל איהם נישט זיין צו קיין בושה, האָט ער געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש. ער איז נעקומען שטאַרק צודרעהט. דאָס ווידעלע זיינס איז געווען פערקלעמט אין אַ שפּריי-העלצעל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט זיין שווער, ביטער האַרץ צו אונזער שלים-מזל.

שטעהענדיג אַזוי פּעראומערט דערפיהלט אונזער שלים־מזל פּלוצלים פון הינטען עפּעס אַ וואַרעמען גלעט. עס דאַכט זיך איהם: אַהאַ, בעל־הבית... היי... סיטשקע! ער טהוט אַ הויב דעם קאָפּ און אַ שטעל אויף די אויערען. וואָס לאָזט זיך אויס? בוידעם! איינע פון די כשר׳ע, בעטאָגטע קיה האָט איהם מיט דער מאָרדע גאַנץ דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, ער זאָל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אַביסעל, און באַלד טאַקי זיך אַנידערגעלייגט נעבען איהם אויף נאַכטלעגער, אין דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, אויפשטעהן כ ל ח ו ך ה ש ו ר, און היידאַ — צו דער אַכילה, אין פעלד אַריין!

די זון פערגעהט — אין דער ערד מיט׳ן קאָפּ! דער בוהאַי שטעלט זיך אין דערמיט שול־הויף, בלאָזט שופר אויף זיין צוריפּעט קול, גראָבענדיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד, פּעררייסט דעם ווידעל — זייט מיר געזונד! הייסט עס, און אַוועק, אַוועק. דער צאַפּ פערנעהמט זיינע ציגען און לאָזט זיך מיט זיי צו דער וויבערשער שוהל, אַהין — אין זיין רוה אַריין. די שוואַרץ־חן׳עווידיגע נאַכט, געציהרט, געפּוטצט אין דעם טהייערען שטערענטיכעל, ווייזט זיך מיט איהר כבוד אין שטעדטיל — און שאַ, ערגיץ נישט דאָרט קיין פּיפּס!

מען שלאָפט! — — —

פון דערווייטענס לאָזט זיך הערען טריט, אָט קומען צו נאָהענט צום וואָגען פיס, באַלד שטעקען זיך אויס הענד — און מזל־טוב, מזל־טוב! דער לייב אונזערער איז אַריינגעטהון מיט דעם קאָפּ אין דער אַלטער טאָרבע, חראָמקעט געשמאַק סיטשקע, עפּעס מיט אַ „יהי־רצון“, גלייך ווי ער וואָלט געגעסען האָבער.

אַבי די טאָרבע סיטשקע, אַבי עס דערגעהט איהם די קישקע פּערגעסט ער די פריהערדיגע צרות, חראָמקעט זיך רוהיג, און איז, אַז־אָך־און־וועה צו איהם, גאַנץ צופריעדען!...

2.

דאָס תוספות יום טוב קעלביל.

דאָס קעלביל האָט אַזוי געהייסען, עס פאַרשטעהט זיך, נישט פאַר דעם אַריינקוקען זיינס אין דעם משניות מיט דעם תוספות יום טוב אַזוי, אַ שטייגער, ווי מען זאָגט ביי אונז אַ היזַהן קוקט אַריין אין „בני־אָדם“,

אָדער אַ קעלבינגער מגיד קוועטשט זיך פאַר אַיין עולם. אַזוינע ווערטליך ווי די, וואָס נישט אויסגעטראַכט, נאָר שטאַמען אייגענטליך פון אונזער לעבען, זענען ביי אונז פאַר בהמות נישט געזאָגט געוואָרען. מעגליך אפשר ערגיץ אַנדערש יאָ, ארץ־ישראל — בהמות אַ שטייגער, אויף זיי שטעהט דאָך געשריבען: „ציון, בך כל־בהמה ועוף הכמו!“ ביי דיר, ציון, איז איטליכע בהמה קלוג. אַיין אייזעל דאָרט אַפילו איז אַ למדן, גוט און פרום — ווי פנחס בן־יאיר׳ס אַ שטייגער. אין אונזער ווינקעל אָבער זענען בהמות טאַקי בהמות און קעלבליך געהען אַרום פּוסט־און־פּאַס.

נאָר וואָס דען? דאָס קעלביל האָט אַזוי געהייסען איבער אַ מעשה, וואָס איז זיך פאַרלאָפען מיט זיין מאַמע באַלד נאָך דעם קעלבען זיך, און אָנגעמאַכט אַ רעש, אַ קאָכעניש אין דעם גאַנצען שטעדטיל.

די מאַמע זיינע, זאָל זיך דאָרט מיהען, איז געווען אַ שעהנע, כשר׳ע בהמה, שעהן מיינט מען נישט פשוט שעהן ווי יענע קיה, האָלענדערקעס, אַ שטייגער, מיט אַ שעהן פּנים׳ל, פעטע, דיקבייכיגע, מיט גרויסע אָנגעגאָסענע אייטער, די הויט אַ גלאַטע מיט דעם פּוטץ און אַ לאַנגען עק מחילה הינטען ווי אַ שלעפּע. אַדרבה, פאַרקעהרט, זי, די מאַמע הייסט עס, זאָל זיך איהר דאָרט גרינג שלוקערצען, זי איז געווען דוקא אַ מאָגערע, הויט און ביין, אייטערליך מחילה נישט מעהר אפשר ווי אַ כזית, עס האָט זיך עפּעס געבאָמבעלט אַ דאַר שטיקעל, עט גלאַט אַזוי זיך. די יִפּע, די פעל הייסט עס, דוקא פאַרשמירט, פאַרשמוצט, פאַרשלומפּערט תמיד, פון הינטען דוקא פאַרקריצט, כלומר׳שט אַיין עק משטעהנס־געזאָגט — און פונדעסטוועגען נישקשה, חלעבין, ווייט אין דער וועלט צו זוכען נישט געווען איהר גלייכען... דאָס שעהנקייט איהרס איז בעשטאַנען אין מעשים טובים — אין איהר גוטקייט, שטילקייט און עהרליכע אויפפיהרונג, דהיינו: זי פלעגט, ווי אַ יודישע קיה, אָפּריכטען גלות, נישט צו האָבען אַ מקום מנוחה; פלעגט נעכטיגען, וואַלגערען זיך אויף דער גאַס, זיך קייקלען, האָבען גלגול־שלג ווינטער אויפ׳ן שניי, סיידען אַמאָל אין די גרויסע ברענענדיגע פרעסט פלעגט מען זי פאַרבעטען אויף נאַכטלעגער אין דעם פינסטערען הויז, וואו עס האָט זיך געפונען דאָס פעסיל וואַסער, די גרויכע, פולע פאַמיירניצע, קלעצליך האָלץ, פוילע שמאַטעס, גאַנץ אַלטע אי פריש־שמעקענדיגע בלאָטע און מיסט. צום פאַסטען איז זי געווען איין בריה אין דער וועלט. זי האָט געקענט אָפּפאַסטען גאַנצע טעג און גאָרנישט! בכלל,

זיי תמיד דאס מויל, איהר פערשטעהט, מיט א שטיקעל ברויט; הינט, וואס יודען מיידען תמיד זיי אויס דעם וועג מיט אבשיי, וואס האבען פונדערוויטענס נאך פאר זיי גרויס דרך־ארץ! נישמעהר, גארנישט. אויף בילערס איז ניט שייך צו פרעגען קשיות.

מילא, בקיצור, האט מען דא א קלארען חשבון פון אונזער בהמה'ס שעהנקייט, עהרליכקייט. און דאס וואס איהר גוטקייט, שטילקייט אנבעטרעפט, דארויף קענען עדות זאגען אפשר א האלב שטעדטיל יודען. פיעל מאל פלעגט זיך מאכען, אין די שטאק־פינסטערע נעכט, א שטייגער, איז א יוד נעביך געשטרויכעלט געווארען און ארויפגעפאלען פונקט אויף איהר, אויף אונזער בהמה הייסט עס, וואס האט געהויערט אין גאס צווישען די געמארקען, איין אנדערע אויף איהר ארט וואלט עס זיכער אונטערגעטראגען: סטייטש, וואס איז דאס פאר א מאדע קריכען ביי־נאכט, און וואלט איהם דערלאנגט א ווארף פון זיך העט, ווייט, צו אלדע־שווארץ־יאהר. אונזערע אבער פלעגט זיך אויפהויבען שא שטיל, א שטעלגעבענדיג זיך אויף די פיס, און טראגען דעם פארשוין, רייטענדיג איהר אויף דעם רוקען, א שטרעקע וועג, ביז ער איז אראפגעפאלען אליין, ברעכענדיג זיך האלז און געניג.

אמת טאקי צו די דאזיגע אלע שעהנע, גוטע מעלות האט זי געהאט, צווישען אונז זאל עס בלייבען, אביסעל חסרונות אויך. נאר וואו איז דען דא א בהמה דורכאויס א כשר'ע אהן א ברעקיל סרכא? בעדארף מען א בעסערען ווי אונזער בוהאי, א שטייגער, א גדול, א גרויסער, א הדרת־פנים מיט א ברייטען שטערען און א דיק־קיילעכדיג בייכעל, אדער הצאפ שלנו, א קאטאוועס עפעס אונזער צאפ, אזא פארנעהם, דער גרעסטער צווישען א שטאדט ציגען — און פונדעסטוועגען, זאל זיי דער שור־הבר נישט שטראפען פאר די זינד, זענען ביידע דאס, וואס מען טאר נישט זאגען, נישט דעם, נישט יענעם טאר מען נישט לאזען אין שטאל אהן א שומר.

ווינטער אמאל, גאנץ פריה, אז איך בין געלעגען איינגענורעט אונטער דער קאלדרע, פארשלאפען, נאך נישט ברעה האבענדיג אויפשטעהן, געהן אין חדר, דערפיהל איך ווי מען וועקט מיך, טארעט מיך, אין איין געשריי: גיכער שטעה־אויף, גיכער, גיכער! איך טהו מיך, נישט טוידט נישט לעבעדיג, א חאפ־אויף און דערזעה פאר מיר מיין שוועסטעריל, א מיידעל פון א יאהר צוועלף. דאס פנים'ל שיינט איהר, די אויגעלעך פינקלען עפעס מיט א גלאנץ גאר משונה, דאס מיילכען

איז זי נישט געווען אזוי ארייגעטהון אין דער אכילה, ווי אנדערע, גוי'עשע א שטייגער, זי האט אין דעם גוטען יודישקייט ביסלעכוויז זיך אפגעוועהנט פונ'ם עסען, אזוי אז זי האט אנגענומען פאר ליעב חאטש וואס ס'איז און וויפיעל ס'איז אבי יוצא זיין, פארשטאפען דאס מויל. פיעל יודישע בהמות האבען דאך אזעלכע מעלות, נאר זי איז זיי אריבער אלע.

איינגעהאנדעלט האט מען זי לכתחילה פאר א מציאה, עס האט געהייסען פישש... עס גיסט זיך פון איהר — מילך. א בהמה, קיין עין־הרע, א וואוילע, נאר א חריפות. הלואי מיט מזל, יעלה ויצמח, עס זאל זיך גיסען, שפריצען, מען זאל לעקען דערפון די פינגער! שפעטער אבער האט זיך ארויסבעוויזען, אז ס'איז נישט אזוי די מעשה. דאס וואס מען האט פערלאנגט איז נישטא! דאך זי שולדיג מאכען דרינען אינגאנצען וואלט געווען א גרויס אומרעכט. וואס איז, זי האט דען געהאט און נישט געגעבען? אי וואס מען האט זי איינגעהאנדעלט אויף דעם תנאי, מען זאל האבען פון איהר פיעל גוטס און נחת — עט, נארעשקייטען, נארעשקייטען, למאי מען חאט אידהר אנגעפייפט אין די מזונות, אין דעם קעסט עסען כפי ההתחייבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אזוינע זאכען. ביידע צדדים, נארען איינער דעם אנדערען אפ, נישט אזוי ווי מען זאגט, ווי מען שטעלט זיך פיר — און גארנישט. אויך בעשולדיגען זי פאר דער פרנסה איהרער, פאר דעם ארומשלעפען זיך אין מארק צווישען די גוי'עשע פוהרליך, א שמעק דא, א מאפ דארט, א שטעק די מארדע אהין און חאפען א לעק — דאס וואלט געווים א גרויסע עולה געווען. ווארום אדרבה זאגט, וואס זאל א בהמה נעביך טהון ביים אראפגעהן פון קעסט, אז עס לאזט זיך איהר אויס די מזונות? לייגען זיך, שונא־ציון, אין דערמיט גאס און פגר'ן פאר הונגער? לאז מען זיך מטריח זיין אין א יודיש שטעדטיל ערגיץ, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהען, אז אלע בהמות ווי זיי זענען זיך מפרנס דארט אזוי. און גאר נאך אלע גליקען מ'שטעהנם־געזאגט, אז אונזערער פלעגט שוין געראטען א חאפ טהון עפעס פון אויבען, איינגאנצען א פעטרישקע, פלעגט עס איהר נעביך באקים אויספאלען. זי פלעגט חאפען ביטשען, קלעפ ווי האלץ, וויפיעל אין איהר איז אריין, געשפעט און לייטישע רייד פונ'ם גראבען עולם א צוגאב נאך דערצו. וואס הינט האבען צו איהר געהאט, פאר וואס הינט האבען געהאוועקעט, געבילט, זי אנגעחאפט, געביסען? — דאס איז כלל נישט צום פערשטעהן; סטייטש, הינט וואס לעקען אפ א ביינדיל, חאפען שיריים פון יודישע פאמיניצעס; הינט וואס יודען פערשטאפען

האַלב אָפען, אויף די ליפעלעך עפּעס אַ פאַרגליווערט מין שמייכעלע, זי וויל עפּעס זאָגען און קען נישט, אַזוי פאַרנעהמט איהר דער אָטהעם, נאָר וואָס זי שטרעקט אויס, ווערגענדיג זיך, דאָס הענטיל, טייטענדיג אויף עפּיס דאָרט אין דערמיט שטוב — אָ — אָ! איך גיב אַ קוק — אוי, געוואַלד, אַ קעלביל! און אַזוי ווי איך בין, באָרפעס, נאַקעט, אין איין העמדיל, האַלטענדיג איין האַנד אויפ׳ן קאָפּ, קיין צייט נישט האַבענדיג אויסזוכען דאָ און אָנטהון דאָס יאַרמולקעלע, טהו איך אַ שפרונג אַראָפּ פונ׳ם געלעגער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געווען אַזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אַלסדינג אין איהר, פיהלט מיין שמחה. עפּעס לייכט די זון גאָר אַנדערש, עפּעס איז דער פריהמאָרגען מילדער, פריינדליכער ווי תמיד, עפּעס פיהלט זיך אומעטום אין דער לופט יום־טוב׳דיג, פול־און־פול מיט קעלביל. אַלסדינג שמייכעלט, זאָגט: גוט יום־טוב, מזל־טוב דיר מיט׳ן קעלביל!...

איך זעטץ מיך אויף די קניעליך, אביסעל פונדערווייטענס, און בעטראַכט מיר דאָס קעלביל. אַ שעהנס, אַ רויטס מראה געלכען, אויף דעם שטערען אַ ווייסער פלעק ווי אַ זילבערנע קאָקאַרדע, גאָר אַ גאָטס וואונדער. וואָס ווייטער ווייטער גיב איך מיך אַ רוק־אונטער, בעקענענדיג מיך מיט איהם נעהענטער; וואָס ווייטער ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ טאַפּ. דאָרט מיט אַ פינגער, אַריינקוקענדיג איהם בשעת מעשה אין די אויגען, ביז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלקע און לאָז איהם אַראָפּ אַ גראָבען „שלום־עליכם", אַזוי טאַקי מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינף פינגער. דאָס קעלביל האָט אַ פנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פונ׳ם „שלום־עליכם", מיט וואָס מען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפּעס געפיהלט ווי בעליידיגט, און צונויפנעהמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען געפרופט אויפשטעהן. פריהער האָט עס אָנגעהויבען הינטען־אַרום, פאַמעליכען־פאַמעליכען זיך געשטעלט אויף די הינטערסטע פיסלעך, בלייבענדיג אָנגעשפאַרט אויף די קניע פון די פעדערשטע, וואָס נאָך פערלייגט אונטער זיך אַזוי, אַז ס׳איז אויסגעקומען עפּעס משונה, ווי עס שטעהט מחילה ראַקום. שפּעטער אַביסעל האָט זיך עס שוין געשטעלט אויף אַלע פיער פיס, וואָס האָבען זיך געשאָקעלט ווי פיסלעך פון אַ צושאָטענעם טיש. פונ׳ם פופיק איז איהם אַראָפּגעהאַנגען, באָמבלענדיג זיך, עפּעס ווי אַ שטיקעל בענדיל און אויסגעזעהען אינגאַנצען מראה לעקיש. אַזוי איז עס שאָקלענדיג זיך, אומגעלומפּערט, אויסשטעלענדיג אַ פאָר קעלבערנע אויגען, אַ היבשע ווײלע געשטאַנען — און פלוצלים פערדרייסט עס דעם ווײדעל און גאַלאָפּ, גאַלאָפּ איבער

דער שטוב. עס ווערט אַ רעש אַ געפילדער, עס פאַלט אום די מילכיגע באַנק מיט דעם צעבראָכען פיסעל, עס דערשרעקען זיך די היהנער, פליהען משוגע׳נערווייז איבער טיש און ביינק, צעבראָכען אַ גלעזעל און קעהרען איבער עפּעס אַ שיסעל. די מאַמע ביי דער קינפעטאָרען, ביי דער בהמה הייסט עס, דאָרט אין הויז, דערהערט דעם טאַראַראַם, דעם האַרמידער, לויפט אין איין אָטהעם אַריין אין שטוב שטאַרק אויפגעבראַכט און לאָזט אויס איהר צאָרען צו מיין קאָפּ:

אוי, אַ טאָג, האָב איך עס געהאַט דענסטמאָל, אַ טאָג פון פעטש און קלעפּ אין דער היים, אין חדר, געלייזט גענוג, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

אוועקגעגאַנגען פון דער היים אין חדר בין איך מיט אַ קאָפּ פול מיט קעלביל. וועמען איך האָב בעגעגענט אויפ׳ן וועג האָב איך אָנגעזאָגט די בשורה: אונזער קיה האָט געהאַט אַ קעלביל! פאַר איטליכען פון מיינע בעקאַנטע יונגליך האָב איך אָפּגעלויבט אין טאָג אַריין דאָס קעלביל, אונטערשמייכלענדיג דערביי פאַר גרויס הנאָה ווי אַ בעל־שמחה, געמיינט דערמיט — הע־הע! לאָזען זיי מיר מקנא זיין. וועמען מיר האָט געטויגט האָב איך צוגעזאָגט ווייזען איהם דאָס קעלביל, אינאיינעם מיט מיר זיך דערמיט אַביסעל אָנשפּילען. ביי איינעם אַפילו האָב איך גענומען פאָראויס אַ פאָר יונ׳ישע מעשענע קנעפּ מיט אָדלערס און אַ יערכען בייטעלע, שווערענדיג איהם: „ווי איך בין אַ יוד!" אַז דער כיבוד פאָהרען רייטענדיג צום־ערשטען אויפ׳ן קעלביל געהער איהם. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס שמחה און אַזוי פיעל געשעפטען האָב איך מיר פערשפּעטיגט קומען אין חדר, און געחאַפּט אַ מיאוס׳ן פסק.

נאָר פעטש זענען פעטש און קעלביל איז קעלביל. די גמרא ליגט פאַר מיר אָפען און עס קוקט אַרויס פון דאָרט, עס דרעהט זיך מיר פאַר די אויגען — קעלביל. עס קריכט, קריכט מיר אין קאָפּ אַ מאָרדעצקע, אַ שעהנס, אַ געטאָקטס, אויערליך קלייניטשקע, אויפגעשטעלטע, אַ קעפּעלע, אַ העלזעלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט אַ גמרא ניגון, און מיר אין די אויערען מעקעט די קיה נאָכ׳ן קעלביל. דער רבי טהוט זיך אַ הויב פונ׳ם ביינקעל — דאָס קעלביל אַ הויב אויף די פיסלעך; דער רבי שטרעקט אויס די האַנד — דעם קעלביל פערדרייסט זיך דאָס שווענציל: האָץ־האָץ־האָץ — און עס פליהט אַ פאַטש! דער רבי איז בייז, פרעגט וואו איך האַלט? איך האַלט מיך ביי דער באַק. עס האַלט שוין ביי מקיים פסק זיין, איך האַלט עס נישט אויס. עפענט זיך פלוצלים די טהיר —

און עס עפענט זיך מיר ווידער אַ וועלט. סקאָציל קומט, רבי׳צען! אַהאַ, אָט איז ווידער דאָס קעלבּיל. די רבי׳צען לויפט אַרויס בּייז, אַ קלאַפּגעאָט בּענדיג מיט דער טהיר, דער רבּי, אַרויס פון די כּלים, לאָזט אויס זיין שווער-בּיטער געמיטה צו מיר.

אַז איך בּין יענעם טאָג אַ לעבּעדיגער, אַ גאַנצער אַ היים געקומען, איז טאַקי נאָר גרויסע נסים מיר געשעהען.

קומענדיג אַ היים איז די ערשטע זאַך מיינע געווען — קעלבּיל. שטיל אויף די שפּיטץ פינגער האָבּ איך בּשתיקה, ווי אַ ליעבּהאָבּער צו דער געליעבּטער, מיך צוגע׳גנבה׳ט צום קעלבּיל. די מאַמע האָט עס פערשטופּט אין אַ ווינקעלע פאַר אַ גוט אויג, מען זאָל עס קיין עין-הרע נישט געבּען. אָנגעהויבּען האָט זיך בּיי מיר ווי דער שטייגער איז, פריהער אַ קוק, איין עסען פאַר ליעבּשאַפט מיט די אויגען. אין אַ ווייל׳ע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, איין אַרומנעהמען, גאָר נפש אחת, און לסוף שוין גראָבּליך מחילה אַ קוועטש — און מיין קעלבּיל פון אַ שפּרונג אַ הין-אַהער איבּער דער שטוב, ווערט עס איין איבּערקעהרעניש, סדום ועמודה, און עס רעגענט אויף מיר פעך און שוועבּיל, פייערדיגע פּעטש הייסט עס, גאָר אַ שרעק!

די ליעבּע צום קעלבּיל האָט בּיי מיר געוואַקסען מיט יעדען טאָג און צוגלייך מיט איהר די יסורים, האַרצווערהטאָג מיינע, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאַכט, כּמו: קינדערש הערציל איז פערלאָפען מיט בּלוט, האָט נישט נעקענט רוהיג אָהן פערדראָס האָרכען דעם שמועס איבּער דעם קעלבּיל, ווי מען וויל עס נעבּיך קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פאַר אַ גרינגע לעבּער מען צוגלידערט עס לעבּעדיגערהייט, שניידט, טהיילט זיין גופ׳ל נעבּיך, ווי מען רעכענט אויף די פינגער אַזוי פיעל פאַר זיין פעלכען, אַזוי פיעל פאַר דעם פעדער-חלק, אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פאַר זיין איטליכס גליעד בּעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאַמעס האַנד אַזוי ליעבּליך-פריינדליך, און דאָ שאַצט מען אָפּ דעם ווערטה פון זיין לעקער, פון זיין צינגעל! ס׳איז עפּעס טאַקי אַ גזולה, אַ רציחה! — דענסטמאָל האָבּ איך נאָך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אַריינגעלאָזט אין טיעפע חקירות איבּער מענשען, בּהמות, נאָר נישט איינגעפאַלען מיר אפילו איבּערצוטראַכטען, אַז אין דער פיהרונג פון דער וועלט קען געמאָהלט זיין פעולה; אַז דאָס אַלדינג, וואָס איז פון גאַנץ לאַנג שוין אַזוי געשטעלט, בּיי לייט אָנגענומען, האָט אפשר נישט קיין האַפט; אַז גרויסע

מיט בּערד קענען גאָר זיין יונגליך; אַז חכמות אַזוינע און אַזוינע קענען גאָר זיין נאַרעשקייטען, פילוסופיות — פּלודערייען, גוטסקייט און פרומקייט — אכזריות, ווילדקייט. חלילה! אַלדינג ווי אַזוי בּיי די עלטערען אין שטוב, ווי אַזוי אין חדר, אין שוהל, אין בּית-המדרש דאָרט, דאָס איז שכל׳דיג, רעכט, פיין, ווי גאָט האָט געבּאָטען. און אויבּ מיר איז פריקרע געווען אַמאָל, עס האָט מיך עפּעס געאַרט, איז דאָס נאָר געווען גלאַט אַזוי זיך, בּשוגג, אומגערען. גלאַט עס האָט זיך אַזוי געפיהלט, גאָר פון זיך אַליין אַזוי געוואָלט — און דאָס פלעגט מיר דערנאָך ערגערען, קאָסטען אַ שטיק געזונד, וויל טאַקי אין דעם פיהלען, אין דעם וועלען, אָט דרינען, לויט זיי זאָגען שטעקט דער יצר-הרע. ער גיט עס איין דעם מענשענס האַרץ חשק, עס זאָל פיהלען, עס זאָל וועלען. ולא תתורו אחרי לבבכם — אַ יונגעלע זאָל זיך נישט וועלען, האָט געטייטש דער רבּי. — עס האָט מיר וועה געטהון דאָס האַרץ אויפ׳ן קעלבּיל: געוואַלד אַ רחמנות! עס האָט מיך פערדראָסען, געבּרענט, געבּראָטען: געוואַלד, וואָס וויל מען האָבּען נעבּיך פון זיין לעבּען! און דערבּיי האָט עס מיך טאַקי געפּיקט, געפּיקט: געוואַלד איין עבירה! אויף וועמען דו האָסט רחמנות און אויף וועמען דו בּיסט אָנגעדרודעלט, שייגעץ איינער!... איך האָבּ מיר אָנגעטהון אַ כּח אַרויסשלאָגען פונ׳ם זינען די גאַנצע מעשה מיט דעם קעלבּיל, איך בּין נישט מחויב פאַר איהם מקריב זיין מיין נשמה, פּרעגלען זיך אויפ׳ן פייער אין גיהנם. נאָר עס האָט אָבּער נישט געהאָלפען, פאַרקעהרט, וואָס מעהר איך האָבּ עס געטריבּען, מעהר איז עס מיר אין קאָפּ אַריין געקראָכען. עס האָט זיך מיר געדאַכט אַזוינס, וואָס אַ שרעק: פון איין זייט, דאַכט זיך, איין אויסגעשטרעקט, איבּערגעשניטען העלזעלע, אַ גיסען-זיך בּלוט, איין אַרויסגעשטעקטע צונג, פאַרגלייזטע אויגען. אַ חאָרחלען, אַ מאַכען מיט די זייטען, אַ צאַפּלען, אַ וואַרפען-זיך, אַ דריגען מיט די פיס. פון דער אַנדערער זייט אַ שוחט מיט אַ פרום-פּנים׳ל, אַ חלף אין דער האַנד און אַ בּרכה-מאַכען מיט די ליפּעליך. — איך בּין אַרומגעגאַנגען צוקאָכט, ווינד-און-וועה איז מיר געווען פון בּיידע זייטען, האָבּ מיך געשעמט קוקען דעם קעלבּיל און דער מאַמע, להבדיל, אין די אויגען. ווער ווייס צו וואָס דאָס וואָלט געפיהרט, ווען עס זאָל זיך ניט געווען אונטערגעקומען פלוצלים אַזוינס, אויף וואָס מען האָט זיך כּלל נישט גערעכט.

ס׳איז אַ ווינטער-נאַכט. אַ פראָסט מיט אַ ווינד. אַ פראָסט אַ בּרענענדיגער, אַ ווינד אַ שטורעמדיגער, עס בּלאָזט, פייפט, ריפּ-סקריפּ, ווי אויף אַ חתונה פון טייוועלדער רוחות; עס שפּרינגען, טאַנצען זיילען שנעע.

דרעהענדיג זיך משוגע'נערווייז איבער די גאַסען. עס קנאַקען, טראַסקען דעכער, עס הײלט, ווייעט אין די קױמענס און עס זשומען, צימבלען שויבען אין די פענסטער. אויף דער גאַס קיין לעבעדיג בעשעפעניש, נישט איין יודישע בהמה, אַלע ווי אויסגערוימט. און וועלכע זענען פערבליבען דאָ, ליגען בעגראָבען, אַז אַך־און־וועה צו זײ, טיעף איבער די אויערען אין שנעע. אונזער בהמה, עפּעס נאָך מ'שטעהנס־געזאָגט אַ שטיקעל קינדבעטאָרען, האָט אונטערגענעכטיגט אין דעם פינסטערען הויז, אין נעץ און שמוץ, וואו עס בלאָזט פון אויבען, פון אונטען, פון אַלע זייטען; וואו ס'איז אומצוקומען פאַר קעלט. און וואָס טהוט אַ בהמה? אַ בהמה מעלה־גרה'ט, חזרט, קייעט איבער אַלץ פריהערדיגע, שוין האַלב פערדייעטע, פוילע, נמאָס־ומיאוס געוואָרענע זאכען, אַז נייע שפּייז פאַר זיך האָט זי דאָך מכּות — און ביים איבערקייען קיכט זי, לאָזט זי שטילע זיפצען. די זיפצען צוגעהען זיך ווייט אַרום און לאָזען זיך פיהלען אויך אין שטוב.

אויף מאָרגען גאַנץ פריה האָט מיך אויפגעוועקט פונ'ם שלאָף אַ ביטער געשריי, אַ יאָמער, אַ קלאָג ווי מען בעוויינט אַ טױדטען. — דאָס וויינט, שרייט די מאַמע. וואָס איז? גע'פגר'ט די בהמה! דאָס הויז־געזינד איז פעראומערט, אין שטוב הערשט אַ טרויער, אַפילו דער האָהן שטעהט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפיהרט די היהנער זײנע פון אונטער דעם אויבען האָפּערדיג, קוממיות, ווי תּמיד. אײנע פון די היהנער מיט אײן איי פּאַדעט, קוואָקעט, זוכט אײן אָרט, וויל זיך לײגען, און נישטאָ ווער זאָל איבערדעקען זי מיט דער זיפּ ווי געוועהנטליך. נאָך אײנע פליהט אַרױס פון אונטער דער בעט, הענדום־פּענדום אויף אַ ביינקעל מיט אַ פעררױסען קעפּעלע, זעהר שטאָלץ אין אײן קול: מזל־טוב מיר מיט אײן איי, זיך שוין געלײגט אין אַ גוטער שעה! און דער שעהנער מאַן, דער האָהן, זאָל זיך עס אויף איהר חאָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטײגער איז, אַרונטערנעהמען זי אונטער די פליגעליך, קוצעניו־מוצעניו פאַר אַזאַ גוטע בשורה. קײנעם איז נישט אין קאָפּ, אַלע שטעהען פעראומערט, ווייבער, שכנה'ס אויך אין דערמיט. די מאַמע איז מספּיד פאַר זײ די בהמה, דערצעהלט איהרע שבחים, איהר קעז און פּוטער, וואָס איך וויינינגסטענס האָב עס אין די אויגען נישט געזעהען, נאָך מעלות אַזעלכע, אַל־דאָס־גוטס, פון וועלכע — אַ חידוש חלעבין! — איך האָב פריהער גאָר ניט געוואוסט, און לאָזט אויס מיט אַ וויינענדיגען ניגון, אַז דאָס איז זי גע'פגר'ט פאַר אונזערע זינד.

— הערט אַ מעשה — זאָגט זי, פערגלאָצענדיג די אױגען צו דער סטעליע — הערט וואָס פאַר אַ גאָט מיר האָבען! היינט גאַנץ פריה, כּלחוך השור, אָט די טהיר אָט־אָ, פון דער שטוב אין דעם הויז, עפען איך. געה איך ווי אַ בעל־הבית'טע מעלקען פריה אַרײן. דאָס מעלק־שעפעל אין דער האַנד. שטרוי צום פרעסען האָט דער בעקאַנטער גוי נאָך נישט געבראַכט. פאַרגעסען. אַ פראָסט אַ שרעק. צייט מעלקען. רוף איך: מאַין־מאַין־מאַין! זי רופט זיך נישט אָפּ. געה איך שוין צו נאָהענט, אַביסעל מיט פערדראָס, טראַכטענדיג בײ מיר: סטערוואַ. וויל איך מעלקען — הע־הע, איז זי פערשאָטען מיט שנעע, אַרײנטראָגענדיג זיך בײ־נאַכט דורך די שפּאַרונעס, די האָר פערפרוירען ווי סטרעמפּלעס אויף דעם רוקען שטעל איך אַוועק דאָס מעלק־שעפעל, נעהם אַ בעזעם, נעהם, שאַר־שאַר דעם שנעע, און זי, די שפלה, זאָל זיך עס חאָטש ריהרען. איך גיב אַ קוק — אוי, אַ דונער האָט מיך נישט דערשלאָגען, זי איז טױדט! סטײטש, וואָס הײסט? פאַר ווען, פאַר וואָס? פון דער העלער הויט? נישט צום פערשטעהן. פאַלט מיר פלוצלים אײן: אוי, אַ וועהטאָג אַ גרויסער, אַ וועהטאָג מײנע שונאים! איהר הערט, מיר האָבען פערגעסען די סעודה, מאַכען נעכטען ווי אַלע יאָהר „תוספות־יום־טוב! מײן יחוס איז עפּעס אַ קאַטאָוועס. פונ'ם תוספות־יום־טוב משפּחה שטאַם איך. אין דער מגילה זײנער אויף דעם נס, וואָס איהם איז געשעהען, האָט דער גרויסער צדיק, עליו־השלום, בעשוואָרען זײנע קינדס־קינדס קינדער, זיי זאָלען אין חודש אדר, נעכטען הײסט עס, מאַכען אַ סעודה, ווי פורים. וועט עמיצער נישט מקיים זײן, זאָל זיך איהם טרעפען אַײן אומגליק. אָט, האָט איהר טאַקי, איהר הערט, דאָס אומגליק. דעריבער טאַקי איז די בהמה סאַנצעלאָמעס די כּפרה געוואָרען. וואָס דען? גאָר פלוצלים ערשט נאָכ'ן קעלבען זיך, פּגר'ט עס, אַ בהמה! — —

און אין דערמיט הספד, פליהט אַרײן פונ'ם אַלקירעל דאָס קעלביל, האָץ־האָץ מיט אַ פעררױסען ווײדעל, אַ פערוואָרפען קעפּעל, מע־מע אין אײן קול. דאָס האַרץ רײסט בײ איטליכען אין שטוב, קוקענדיג אויף דער יתומה נעביך. אַלע פערשטעהען דעם טײטש פון מע, וואָס דאָס מע בעדײט. דאָס מעקעט עס נעביך נאָך דער ברוסט, עס וויל עסען. דאָס מעקעט עס, בעט זיך צו דער מאַמע, זי זאָל עס אויסצוואָגען, אָפּלעקען מיט דער צונג. ווייבער, שכנה'ס, ווישען די נעז, די אויגען, מאַכען פּיסקליך, און די ליפּעליך זײערע ריהרען זיך, גרײט צום רײדען. אײנע פון זײ, אַ וואוילקענעדיגע, וואָס שיט אין די רײד ווערטער פון די הײליגע

חכמים, פונ׳ם רבינו בחיי, פערחאַפּט זיך פריהער און צולאָזט זיך אין אַ ברייטען שמועס.

— דער וואָס לעבט אייביג, ברוך הוא וברוך שמו, וואָס איך בין נישט ווערטה זיין נאָמען צודערמאָהנען — הויבט זי אָן אויף תחינה־לשון, צונויפשנירענדיג די ליפּעליך און קנייטשענדיג אַ פרום פנימ׳ל — דער אַלמעכטיגער, וואָס איז געאַכפּערט, געגרויסט צווישען די הערשאַפטען מלאָכים, די דאָ הייסען חיות הקודש. ער איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט, כי מפני הרעה, פאַר די זינד, זאָגען די חכמים, פגר׳ט אַמאָל אַ בהמה. לאָז זי, די בהמה, זיין אַ קרבן־עולה, מכפר זיין, ווי די פרה־אדומה, אַייך און כל־ישראל, פון אַלע אומרייניגקייט און פון אַלע אומווירדיגקייט, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען: אויב די זינד זענען ווי פורפּיל רויט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי אַ שנעע. און אויב אַזוי, אַז דורך אַ פיך, די בהמה מיינט מען, האָט בעשייפעריליך זיך געטהון ענטפּלעקען אַזאַ גרויס וואונדער, וואָלט מיין ראַטה, עצה טובה, געווען, דאָס דאָס קעלביל, די פרוכט פון איהר מוטער־לייב, זאָל בלייבען די ווידערשפּענענדיגע קינדער צום אָנדיינקען, אויף דעם משונה־ווילדען מופת, דאָס זיי זאָלען מעהר נישט מוטווילינגען. נישט פאַרשיועבען די שבועה פון פאָרכצומע צדיקים. לאָז עס ביי אַייך זיך האָדעווען, און דער וואָס שפּייזט מביצי כינים, פונ׳ם קליין ווערמיל ביז דעם וויזעלטהיר, וועט העלפען עס צושפּייזען אַמאָל מיט שאָלעכטס פון קאַרטאָפּעל, אַמאָל מיט אַביסעל קלייען, דאָס אַביסעל, יענעם אַביסעל. וואָס קען עס זיך אָנזועהען אין דעם בעל־הבתי׳שקייט אַ קעלביל. לאָז זיך אַייך דאַכטען אַ ישיבה־בחור — נאָך אַ לעפעל געקעכטס, נאָך אַשטיקעל ברויט, אַ קבצן אַ קבצן נעביך. איהר פערשטעהט, פון אַ ישיבה־בחור, טפוי, פון אַ קעלביל מיין איך, וואַקסט אוים אַ בהמה, און אַ בהמה איז גוט, תמיד אָנגעלייגט, ווער שמועסט ביי היינטיגע משוגע׳נע צייטען, און בפרט נאָך ביי יודען. אָח־חאָ־חאָ! שפּיעלט אַוודאי אַ גרויסע ראָליע אַ בהמה. אַלע ווייבער באַסעווען צו. די מאַמע לאָזט זיך איינריידען. דאָס קעלבעל בלייבט לעבען — און מיר פאַלט אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצען.

רי מעשה מיט דער בהמה, איהר אונגעוועהנליכער טוידט, גאָר שלא כדרך הטבע, האָט אָנגעמאַכט אַ רעש אין שטעדטיל. לייט זענען געקומען אויף חידושים אָנקוקען דאָס קעלביל, עס האָט בעקומען אַ שם און געהייסען: „תוספות־יום־טוב קעלביל“.

אַ קעגען אַ דריי טעג האָט זיך געטראָגען איבער דעם שטעדטיל

אַ היילען, אַ רויען, נאָר טויב צו ווערען. דאָס האָבען גערויעט הינט, וואָס האָבען זיך טשאַטעס־ווייז פאַרקליבען אויפ׳ן פעלד, צו־טהון דער בהמה איהר רעכט, זיך געריסען, געביסען און מטפל געווען, ווי געהעריג, מיט דער נבלה.

שטאַרק געבענקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל נעביך נאָך דער ברוסט. מען האָט עס געשטילט אַמאָל מיט אַ לעמעשקע פון קאָרענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט אַ שטיקעל, מיט אַ הויפען היי. ציינדלעך האָט עס געהאַט אַכט פעדערשטע, שעהנע ווייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען, איך האָב זיי אַליין געצעהלט. עס האָט געגעסען און דאָך צו ווילען אונטערגעמריקעט. עס האָט אַלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, געזוכט, געשמעקט, און וואָס נאָר איהם איז צום מויל געקומען, אַ האַנדטוך, אַ טישטוך, אַ זאָק, האָט עס געקייט. אַ היטעל, אַ יאַרמולקע — אויך סחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרגען מיט אַ טשאָלענט־שמאַטע. אַ נס וואָס מען האָט זיך בעצייטענס אַרומגעקוקט, גראָד בעדאַרפט גיכער פאַררוקען דעם טשאָלענט. און אויב מען איז פון איהם דאָס אַלסדינג אויסגעשטאַנען, נישט זיינער פטור צו־ווערען, איז דאָס נאָר געווען אין דעם זכות פון דער מאַמען זיינער, זאָל זיך דאָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמת טאַקי ליעב געהאַט טיעף פונ׳ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט: אַ רחמנות, ס׳איז נעביך עלענד, אַ יתום!... האָט מען עס אַמאָל בעליידיגט מיט אַ קלאַפּ, מיט אַ זעטץ, פלעג איך מיר אַרויסשטעלען, זיך אָננעהמען קעלביל׳ס קריוודע, און געכאַפּט דערפאַר דאָס מייניגע. אָט דאָס האָט מיך נאָך מעהר צוגעצויגען צום קעלביל דערפאַר. וואָס מען איז אַקעגען אונז ביידע געווען גראָב אומגערעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, גאָר אומזיסט. נישט אַזוי די בעליידיגונג, די יסורים, דער וועהטאָג פון קלעפּ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט, מיט וועלכעס יענע האָבען עס אָנגעטהון. — און אַ פנים ביים קעלביל בין איך אויך טאַקי געווען אַ שטיקעל חשוב. וואָרום עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים קעפּיל, אָננעהמען ביי די אויערליך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט אַפּאָר אומעטיגע אויגען, לעקענדיג מיך פריינדליך, גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפּעס געקלאָגט, געוואָלט עפּעס אַזוינס זאָגען. איך ווידער האָב עס, דאַכט זיך, פערשטאַנען, געפיהלט וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

אָט דענסטמאָלט־אָ, דעם קעלביל צו פעדדאַנקען און דעם הויז־געזינדס

בּענעהמונג אַקעגען איהם, איז אין מיר אַריין אַ געדאַנק, נאָר עפּעס ווי אַ דבּוק — אַ געדאַנק, זאָג איך, נישט גלאַט אַ געפיהל, אַ טונקעלס אַ שטומס אָהן לשון, נאָר טאַקי ריין גערעדט, מיט ווערטער; אַז אַ בּהמה, בּלוט און פלייש ווי אַ מענש, האָט אויך, איהר הערט? אַ נשמה ווי ער; אַז אַ בּהמה מיט האַרץ, מיט אַלע רמ״ח אברים, לייבּ־און־לעבּען ווי אַ מענש, פיהלט לייד און פרייד, יסורים און פערגעניגען אויך ווי ער! — שפּעטער האָבּ איך מיט דעם דאָזיגען געדאַנק מיך אַרומגעטראָגען גאַנץ אָפען, איהם געלאָזט וואַקסען, וויאַקסען, זיך אַרויסזאָגען פריי, נישט געהערט אַ וועלט, בּיז ס׳איז געקומען אַזוי ווייט, אַז בּהמות האָבּען אויך אַ לשון, זייער לשון, זייער קוק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך־ארץ, זייער פאַמיליענלעבּען, אייגענע און קהל׳שע אינטערעסען, זייערע מיני געבּאָט, מנהגים, געריכט, און אפשר טאַקי אויך זייער מין רעליגיע — קורץ, אַלע מעלות און חסרונות ווי מיר, נישט צוזאָגען אפילו להבדיל. ס׳איז דאָ אויך צווישען זיי אַלערליי אומות, נאַציעס, מינים הייסט עס אומות גרויסע, שטאַרקע, געוואָפענטע מיט גוטע כּלי־זיין, וואָס רויבּען, רייסען, געוועלטיגען בּיד רמה, און אומות קליינינשקע, שוואַכע, קריכענדע, פערוואָגעלטע, בּײַ יענע אין די לאַפּעס. צווישען איין אומה בּהמות גופא זענען דאָ פערשיעדענע קלאַסען: בּהמות געהויבּענע, זאַטע, פעטע, שעהנע, ליידיגגעהער, געלערענטע, מיט אָנשטעלען, און זיי אַקעגען יענע פונ׳ם געמיינעם עולם: אויך־מיר־בּהמות, הונגעריגע, דאַרע, אויסגעדייווערטע, שטענדיג אין דער אַרבּייט, פערגרעבּטע, פערפינסטערטע, וויסען נישט פון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גוטע אי שלעכטע, בּייזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסענע; פוילע אי בּריות; פאַלשע אי געטרייע; גנבים, נאַשערס, פרעסערס אי עהרליכע, כּשר׳ע, נישט קיין טרפה׳נע העלזער; עגאָאיסטען, נישט פאַרגינערס, קאַפּאַבּעל אויף אַלסדינג פאַר׳ן אייגען נפש׳ל, אי בּאַרעמהערציגע, בּערייט זיך מקריב זיין פאַר יענעם אין אַ נויטה. ראיות דאַרויף זענען דאָ גוזמא־גוזמאות, גאַנצע פּעק, ס׳איז דאָ אַזעלכע, וואָס איטליכען פאַר דער נאָז, מען פערשפּאָרט גאָר ווייט צו זוכען. ווער אַ שטייגער האָט נישט געזעהען, וואָס פאַר אַ מכנים־אורח׳טע אַ קיה איז? אַ מנין בּהמות אפילו מעגען אַריינשטעקען די מאָרדעס צו איהר אין צעבּער, בּשעת זי פרעסט — און גאָרנישט, זי זאָל עס חאָטש אַ פּיפּס טהון. אָדער נעהמט אַ הונט, אַ שטייגער. עס מאַכט זיך אַמאָל אַ הונט קומט אין שטעדטיל, עס מעג זיך זיין אַיין אויסלענדער, פון פּרס־ומדי, פון עק וועלט, בּילט ער מיט אַלע גלייך, איין הינטעש לשון, איין

דעה — פּאַני־בּראַטצי מיט אַלע זיין־גלייכען, אַ הונט ווי אַלע הינט, פערשטעהען זיך איינער דעם אַנדערען זעהר גוט. אדרבּה, איז עס דערזעהען אָדער דערהערט געוואָרען צווישען בּהמות אַזאַ קללה, אַז אַ הונט, אַ שטייגער, זאָל מוזען בּילען אַזוי פיעל לשונות וויפיעל עס זענען דאָ מדינות. און דער וואָס בּילט הינטיש דאָ, זאָל זיין אַ שטומער דאָרט? יאָ, ראיות זענען דאָ גענוג, איבּערגענוג, נאָר דער מענש אָבּער וויל דערפון נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאַכען זיי, די בּהמות, פאַר שטיקער פלייש, נישט צוצולאָזען זיי קיין שום פּיצעל שכל, קיין שום געפיהל. אינגאַנצען וואָס זיי לעבּען איז נאָר פאַר איהם: טייגען זיי איהם, הייסען זיי נוצליכע; אלא ניט, זענען זיי שעדליכע, איבּעריגע אויף דער וועלט. גאָר העט אין די פריהערדיגע דורות האָבּען מענשען, ווי עס זעהט אויס, זיך אַ פּנים געשייט אַזוי מיאוס גראָבּ זיין אַקעגען די בּהמות, די רציחה צו עסען זיי, געזוכט אַריינלעגען אין יראַת־שמים. — עס האָט געהייסען, בּרענגען גאָט אַ קרבּן, קוילען זיי לכבוד זיין נאָמען, איהם אַ שטיקעל, זיינע „פריסטער״ אַ שטיקעל, און אַגב טאַקי דאָס איבּעריגע פאַר זיך אַליין. — אָט אַזוי האָבּ איך מיט דעם געדאַנק מיך אַרומגעטראָגען, שוין אין די עלטערע יאָהרען, אָבּער דערנסטמאָל, בּשעת נאָך אַ יונגעל, האָבּ איך דעם דאָזיגען געדאַנק, בּאַלד טאַקי בּיים געבּאָרען ווערען, געשטיקט אין מיר ווי אַ ממזר, נישט צולאָזען איהם אויפקומען, הויך אַ פּיפּס טהון. לאָזען לייט נישט זעהן וואָס פאַר אַ בּחור׳ל איך בּין, פערקראָכען גאָר צו בּהמות און טראַכט אַזוינס, וואָס מען טאָר נישט. נאַט אייך אַבּעל רחמים! איך האָבּ געהאַט דערפון פיעל צער. נאָר דער יצר־הרע פון רחמנות איז אַזוי גרויס, אַז עס האָט מיך געצויגען צום קעלבּיל, און מיר זענען געוואָרען געטרייע חברים!

געטרייע חברים! די דאָזיגע ווערטער וועלען עפּעס קלינגען משונה ווילד, עפּעס גאָר ניט פאַר דעם מוח. אמת! אַזוינע, ווי נאָך פיעלע אַנדערע זאַכען אין דער וועלט, זענען נישט טאַקי צופערשטעהן מיט דעם מוח, נאָר צו פיהלען בּעדאַרף מען זיי מיט דעם האַרצען. אוממעגליך צודערקלעהרען זיך רעכט גוט יענעמס שטייגער דיינקען, יענעמס מעשים, נישט צופערזעטצען זיך אין יענעמס לאַגע — אין זיין צייט, זיין עלטער, און זיין אָרט. די צייט יאָהרען פון איטליכס עלטער אין דעם מענשענס לעבּען איז אַ בּעזונדער וועלט פאַר זיך מיט איהרע נייגוג, מיט איהרע געדאַנקען, פאָרשטעלונגען וואָס איז גוט, וואָס שלעכט, מיט איהר נעשמאַק, מיט איהרע חפציות, אַלץ־מיט־אַנאַנדער. ווילט איהר אַ שטייגער דאָס יונגעל פערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט געהן.

איהר בעדאַרפט זיך פיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאָל זיך אַייך דאַכטען אַ
יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אָבער, וואָס גרויסע, דערוואַקסענע,
צי מחמת אַ קורצען זכרון צי מחמת עפּעס אַנדערש. בעטראַכטען די גיינג פון
קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, אין וועלכער זיי אַליין האָבען
זיך אַמאָל געפונען, נאָר לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע
יאָהרען. אַזעלכע אָבער, יונג־אַלטע, נעמליך, וואָס ווילען זיך אַראָפּלאָזען
צו מיר, אין מיין דענסטמאָליג וועלטיל און מיך גוט פיהלען — פאַר זיי
וועט דער גאַנצער שמועס מיינער דאָ גאָר ניט זיין אַזוי פרעמד. דענסטמאָל
האָב איך מיר אַלסדינג נאָך מיין שטאַנד זיך פאָרגעשטעלט. עס האָט
מיר זיך געדאַכט, אַז ווי דאָס שטעדטיל מיינס אַזוי איז די גאַנצע וועלט.
איין פנים, איין שטייגער פיהרונג, מענשען כבהמות אַלע גלייך, וואָס
מאַכט עס אויס? מ ע נ ש ע ן, י ו ד ע ן הייסט עס, דאַוונען, זאָגען
תהלים, לערנען משניות, אַ בלעטיל גמרא, זיטצען אין קלייטליך. גע־
נעצען, טאַלעבענדען זיך אַרום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שטעקענס,
שטעקעליך אַלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבליך, כבהמות אין
דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאַנטשיק, דער פאַסטוך מיט דער
ביטש. איין רפואה צו אַ פּאַטש, צו אַלע וועהטאָגען איז דאָס שפּי־
לען זיך מיט חברים. אַ יונגעל, אַ קעלביל וואָס מאַכט עס אויס? אַבי
אַ לעבעדיג בעשעפעניש. זאָל מען אַ שטייגער האָבען די זכיה געפינען
חן ביי אַ ליאַד הינטעל אין די אויגען ער זאָל פאָלגען, בילען אָנ־
פאַלען אַז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאָר דעם מיטאָג,
אַפילו די נשמה איהם אויך אָוועקגעבען. חבר זיין מיט אַ הונט איז
אַ גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאָס בין איך אויסען.

ס'איז נאָך פסח. אוים בין־הזמנים. מלמדים נעהמען זיך קנעלען,
איטליכער מיט זיין חדר, און דער פאַסטוך מיט זיינע בהמות. בעהעל־
פערש שלעפען, טראָגען, ווי דער סדר העולם איז, פיצליך קינדער, שלאַ־
פענקע אויף די פלייצעס אין חדר אַריין, און דאָס קעלביל אונזערס,
אַ געזונדס, נישט קליין צולויפען מיט די פיסעליך אַליין, בלייבט גאָר
איבער — אַ חידוש חלעבין — אין דער היים! עס געהט אַרום בטל.
פאַר וואָס? — ס'איז נאָך צו־יונג צוטרייבען עס אין דער טשערעדע,
זאָגט דער פאַסטוך, עס וועט נישט פערזאַמען די תורה זיינע: מעלה־
גרה'ן, מאַכען מיט דעם מויל, נישקשה שפּעטער אַביסעל אויך. לעת־
עתה, זאָגט ער, זאָל זיך עס מגדל זיין אונטער אַ היימישער השגחה

ביז דער רעכטער צייט. אין־ברירה, דאָס קעלביל בלייבט נעביך און
געהט איבער אויף אַ סך הענד. קיין האָניג דערפון האָט עס נישט גע־
לעקט. די מאַמע ווייזט איהם אַ היי אין סידור; דער פערשטאָפּט איהם
דאָס מויל מיט שהי־פּהי; יענער לערענט דאָס דרך־ארץ — און פון
די פיעלע טובות איז עס נעביך שטענדיג הונגעריג, שטאַרק פונ'ם
לייב אַראָפּ. אויף זיין גליק האָט זיך ביי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורה
פאַר מיר. איך הויב אָן דערוויל צו לערנען, הייסט עס, אין בית־המדרש
אַליין פאַר זיך. מען פערלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין יוש־, און די
השגחה אויפ'ן קעלביל געהט מיט־דער־צייט איבער אינגאַנצען מיר אין
די הענד. איך ווער עס דער מדריך זיינס אין אַ גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאַר אונז ביידע אַ נייע וועלט — אַ וועלט אַ
ליכטיגע, אַ שעהנע אַ שעהנע, אַ פרייע, וואָס נישט איך, נישט דאָס
קעלביל האָבען זי ביז אַהער, ליגענדיג פערשפאַרט אין חדר, אין שטאַל־
כען, קיינמאָל נישט אָנגעקוקט. לכה דודי! — זאָג איך אָננעהמענדיג
דאָס קעלביל ביים שטריקעל, וואָס איהם אַרום דעם האַלז — קום מיין
פריינד, נצא השדה, אַהין אויפ'ן גרינעם גראָז.

אַי־אַי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבט, עס ריהרט זיך אַרום־
און־אַרום. גאָטס בעשעפעניש, וואָס ביז אַהער גאָר ווילד־פרעמדע פאַר
מיר, פייגעליך אַלערליי, מיני זשוקליך אַזוינע, היישרעקען, גרילען אַזוינע
און אַזוינע, פליהען, שפרינגען הויך אין דער לופט אי אונטען צווישען
דעם גראָז לעבעדיג פרעהליך מיט אַ געזענגעריי, אַ זוזשעריי, אַ צימבלע־
ריי. עס הערט זיך אַ קאָנצערט, עס פיהלט זיך ריחות פון בשמים, עס
שימערט אין די אויגען פון בלומען כל־המיני קאָלירען. עס אָטהעמט זיך
עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי פריי. עפּעס טהוט עס מיך אינוועניג אַ בריה —
האָפּ־האָפּ־האָפּ! טהו איך אַ שפרונג, קוליע מיך פאַר גרויס פערגעניגען
עטליכע מאָל איבער און ציה מיך אויס אויף פריש־ווייכע מאָך מיט דעם
בויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פנים אַריין, שיינט,
שמייכעלט, ווי גערעדט: אַ יאָ, יונגעלע, גוט?

עפּעס גאָר ניט ווילענדיג, ווי פון זיך אַליין, עפענט מיר זיך
דאָס מויל און אַ יקום־פּורקן ניגון לאָזט זיך הערען אויף אַ וויינענדיג־
קוויטשיקען ביי־קול'כען. דאָס קעלביל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט:
מע! עס האָט אַזוי פיעל געהייסען: שאַ, וואָס איז?...

איך טהו מיך אַ חאַפּ — האַ! וואָס איז, רב יודעלע, באמת דאָ אַזוי
דאָס געוויין? שפּיי אוים, און בלייב שטום.

דאָס קעלבּיל פערטיעפט זיך אין דעם עסען נעשמאַק מיט כּונה. איך קוק, קוק פערטראַכט און עס קומט מיר פאַר יעקב אָבינו, ווי ער פיטערט די שאָף בּיי לבן־אַרמי, עס דאַכט זיך מיר אויך דאָס גוטע בּעגעגניש זיינס מיט רחל׳ען בּיים בּרונען דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרויס ליעבּשאַפט. עס טהוט מיך אינוועניג פּלוצלים עפּעס אַ פּיק — און בּלייבּ ליגען עפּעס ווי אָפּגעקאָכט.

דאָס איז געווען אַ פּיק פון יצר־הרע. דאָס האָט ער מיר געגעבּען אָנצוהערעניש אַקעגען אַ שכן׳ס אַ מיידעל, זעהר אַ שעהנס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תּמיד שפּילען, און פּלוצלים אָנגעהויבּען זיך שעמען, רויטווערענדיג בּיים בּעגעגענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו־וויסען פאַר וואָס. היינטיגער פּיק אָבּער האָט מיר געגעבּען נוט צו פערשטעהן אַלסדינג, ס׳איז מיר טאַקי גוט אין טעם אַריין — און איך האָבּ דערפון גרויס צער געהאַט. דער יצר־טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: זעהסט־דו, בּחור, אָט דאָס האָסט־דו איהר, פון דער נאַטור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שעהנע נאַטור, מ׳שטעהנס־געזאָגט, מיט איהר פּוץ, מיט איהר חן, אָט די מ כ ש פ ה׳ט ע גיט עס אַיין אַ מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצונד. נאַטור־שמור, שעהנקייט — שמיינקייט — פע!... אין בּית־מדרש אַריין, שייגעץ איינער!

עס פערשטעהט זיך, דאָס קעלבּיל נעבּיך האָט פון איהם זיך אויך נישט גענאַרט. „סטייטש, סטייטש אַ יודיש יונגעל און אַ קעלבּיל!! אַ שייגעץ בּיסט־דו דען, שייגעץ איינער?!“ —

דער יצר־הרע אָבּער איז נישקשה קליגער פונ׳ם יצר־טוב. אויך פיעל שטאַרקער פון איהם. קוים איז אַ יונגעלע אַרויס פונ׳ם אונטער־אויבּען, געשטעלט אַ פּיסעלע אין גאָטס שעהן פריי וועלטעל, אַ קוקעלע געטהון דאַרויף און ס׳איז איהם אַריין אין טעם, העה־העה! וועט איהם שוין שווער זיין זיך אומקעהרען צוריק; וועט עס פון אַ מינדסט שטופּעלע זיך רוקען, רוקען ווייטער ווייטער, און דערנאָך — וועט עס געהן ווי אַ פּוטער, גאָר פון זיך אַליין.

איך בּין געגאַנגען, וואוהין? עס פערשטעהט זיך אהין, אין דעם פרייען פעלד, איך מיט דעם קעלבּיל טאַקי.

אָנגעהויבּען לכתחילה האָבּען מיר די פּיטערונג מיט דעם גרינעם בּאַרג, נישט ווייט פונ׳ם שטעדטיל, דערנאָך האָבּען מיר זיך פערקליבּען העט ווייט, אויסזוכענדיג אַ וואונדער־שעהן אָרט, גאָר אַ געמעהל. לאָז

זיך אַייך דאַכטען אַ וואַלד. בּוימער־סאָסנעס געוויקסיגע ציהען זיך ווי אַ סטרונקע גלייך, הויך אין הימעל אַריין, אונטען גלאַט־נאַקעט און אויף די קעפּ גרינע היטלען־קאַפּעלושען אַ ים, צווישען וועלכע עס בּרעכען זיך דורך שטראַהלען ליכטיגע פון דער זון און בּעליינגען דאָס ריינע סאַמעטענע גראָז ווי בּיי די פיס מיט העלע פּאַסען גינגאָלדענע. פאַר דעם וואַלד שטעהען קליינע־געדיכטע וועלדליך, פון נידעריגע, יונג־פרישע זאַפטיגע בּוימליך כּל־המינים, צו־וואָרפען דאָ, דאָרט, אויף אַ היבּשען, פרייען מיט גרעזעליך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בּעוואַקסענעם פּלאַץ. פאָרענט־צו ציהען זיך פון איהם, פונ׳ם פּלאַץ, אַוועק פעלדער תּבואָה העט לאַנג, נישט צופערנעהמען מיט׳ן אויג, און איהם בּיי דער זייט לאָזט זיך די גאַנצע געגענד אַלץ נידעריגער־נידעריגער אַראָפּ אין אַ טהאָל, וואו עס שפּורדעלט, רייזעלט אַ ריין־קלאָהר וואַסעריל לעבּעדיג־שפּילענדיג ווי אַ קינד, דאָט בּעהאַלטענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכט פערצווייגטע ווערבּעס דאָרט, דאָס אַ ווייז־געבּענדיג זיך ווידער, לויפענדיג־שפּרינגענדיג בּאַרג־אַראָפּ פון שטיינדליך אויף שטיינדליך, האַלטענדיג אין איין מאַכען בּול־בּול־בּול! חוץ מיר און דעם קעלבּיל נישטאָ דאָרט קיינער. נאָר וואָס אַמאָל טראָגט דער גוטער יאָהר אָן עפּעס אַ פויגעל, שטעלט זיך אויף אַ צווייגעל, וואַרפט אויף מיר בּגנבה איין אויגעל, וואונדערענדיג זיך, ווער זאָל עס זיין אָט דער מין נפש, טהוט בּאַלד טאַקי אַ בּוק מיט׳ן קעפּעל, אַ טרייסיל מיט׳ן ווידעלע, אַ מאַך מיט די פליגעליך און — זיי געזונד! אַוועק, אַוועק... אָדער אויף יענער זייט טהאָל אַקעגען לאָזט זיך אַמאָל אַראָפּ אַ בּושעל, טהוט זיך אַ שטעל אויף די לאַנגע, רויטע פיס, אויסשטרעקענדיג אין דער הויך דעם לאַנגען זילבּער־ווייסען האַלז מיט דעם רויטען פּיסק, שטעהט אַזוי אַ ווייַלע קיין ריהר זיך נישט צוטהון. פּלוצלים קליפּ־קלאַפּ, קלאַפּ־קליפּ מיט דעם שנאָבּעל און — מאַרש, מאַרש איבּער דעם זומפּ. ציטענווייז פערטראָגט זיך אַ ווידער־קול ערגיץ אין דעם וואַלד, אַ געקלאַפּעריי פון פוהרלעך אויף דעם וועג דאָרט.

איך ליג מיר מחילה צולייגט, שמאָכענדיג פאַר גרויס פערגעניגען, קוק אויפ׳ן קעלבּיל און טראַכט: אַז וואויל איז אונז בּיידע! בּיידע האָבּען מיר איינער דעם אַנדערען צופערדאַנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. ווען נישט איך וואָלסט־דו אַצונד געהינעט אין שטאַלכען, און ווען נישט דו וואָלט איך אַצונד געהינעט אין בּית־מדרש.

אָט אַזוי פלעג איך פערבּריינגען אַ שטיק טאָג, שעפּענדיג נחת פון גאָטס וועלטיל און פונ׳ם קעלבּיל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו

מיר, געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פאַני־בראַטצי. מען האָט גע־
מעגט אָנקוקען אויף חידושים מיט וואָס פאַר אַ שמחה עס האָט זיך גע־
שפּילט מיט מיר, מיט וואָס פאַר אַ קלבּערנע התלהבות עס האָט זיך גע־
לאָזט לויפען, אונטערהויבּענדיג דעם הינטען מחילה, אַזוי זיך פלוצלים,
ווי עס מאַכט זיך אַמאָל בּיי אונז יודישע קינדער, עפּעס גאָר פון דער
העלער הויט. טאַקי נאָר עפּעס ווי אַ קינד צו דער מאַמע פלעגט עס
אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלז, אָנבּייגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי גע־
זאָגט: נאַ, קראַטץ מיך! אין פערלויף פונ׳ם זומער זענען מיר בּיידע
ווי איבּערגעבּיטען געוואָרען. דאָס קעלבּיל האָט אויץ זיך גענומען לייבּ,
ס׳איז איהם אויסגעקראָכען די האָר און בּעקומען אַ נייע גלאַנצענדיגע
הויט. איך בּין אויך געקומען צו די קרעפטען, בּעקומען גאָר עפּעס
אַ נייע הויט און זעהר אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט בּיי מיר
דענסטמאָל אַזאַ טעם געהאַט ווי בּיים זאַט קעלבּיל קומענדיג פונ׳ם פעלד
האָט אַ טעם געהאַט שטרוי, קאַרטאָפעל־שאָלעכטס — עט, גאָרנישט,
קיי־שפּיי!...

— מילא וועגען דעם קעלבּיל איז שוין נישטאָ וואָס צו־ריידען, מען
האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אם־ירצה־השם, אַבּי
ג ע ז ו נ ד, זיין אַ בּהמה. די שאלה אָבּער איז אַצונד: בּחור! וואָ
האַלט מען מיט דיר? אָט קוק דיך חאָטש אָן, דאָס אויסזעהן דיינס.
גאָר ניט דאָס איידעלקייט, דאָס יודיש פּנים וואָס פריהער. אַ פּנים,
מ׳שטעהנס־געזאָגט, אַ רויטס, עפּעס אינגאַנצען מגושם גראָבּ, געזונד עשו!
אַיין עסען אַבּיסעל, עפּעס נאָר געפרעסען, בּעהיט זאָל מען ווערען! אָט
דאָס האָסט־דו דיר, בּחור׳ל, פון דיינע פעלדער, דיינע וועלדער. וואָס
דען, גוטס קען דערפון אַרויסקומען?...

אַזוי האָבּען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מיינע היימישע,
מיך געפרעגט און געענטפערט פאַר מיר, זיי טאַקי אַליין:

— איין מיטעל פאַר דיר, בּהמה איינער, עס זאָל אויס דיר ווערען
אַ לייט, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תּכלית איז גאָר ניט געמאָהלט.

עס האָט מיר האַרציג בּאַנק געטהון שיידען זיך מיט דעם
קעלבּיל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שעהנע, וואָס האָט מיר אַריינגע־
געבּען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס נישט ווערען אַ לייט, קומען צו
אַ תּכלית? אַך, רבּונו־של־עולם, האָבּ איך בּיי מיר געטראַכט, עס זאָל
מעגליך זיין אַריבּערצופּעקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אָט דאָס אַלס־
דינג, דאָס קעלבּיל אַהין אויך טאַקי!

דאָס לעבּען מיינס אין דער ישיבה, אָדער בּעסער צוזאָגען דאָס
וואַלגערען זיך מיינס דאָרט, אין אַ ווילד־פרעמד אָרט, פאַסט נישט
אַהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעל־
בּיל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צוגאָבּ איהם נאָך, נישמעהר גלאַט,
אַז ס׳איז שוין געקומען צודייד מוז איך חאָטש זאָגען עטליכע ווערטער.
יאָ, אמת, די ישיבה טאַקי ווירקט! בּמשך פון אַ קורצער צייט האָט זי
אויס מיר געמאַכט אַ נפש מיט אַיין אויסגעווייקט פּנים׳ל, מיט העויות
און פאָסטעמקעליך, וואָס האָבּען געדאַט דעם זיבּעטען חן. וואָלט איך
ווי אַנדערע זיך געווען אַיועקגעוואַלגערט יאָהרענלאַנג דאָרט, איז גאַנץ זיכער,
אַז זי וואָלט אויס מיר געמאַכט אַ לייט, טאַקי וואָס לייט הייסט, לכל־
הפּחות נישט ע ג ר פון יענע אַלע אונזערע שעהנע לייט וואָס זענען
א י ה ר א ר בּ י ט, א י ה ר מ ל א כ ה. נאָר אָמנם חטאתי! מיך
געשטערט דרינען האָט זעהר פּיעל דער יצר־הרע. ער אין דער געשטאַלט
פונ׳ם קעלבּיל און פון דער יפת־תּואַר — די נאַטור די שעהנע, ער
האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, נישט לאָזענדיג מיך ווערען אַ כּלי־
שלמה. אָנקוקענדיג פאַר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה־בּחורים האָט
זיך מיר נגעדאַכט — קעלבּיל. פלעגט איינער. ווי דער שטייגער איז,
זיך קראַטצען — אָט אַזוי האָט זיך געקראַטצט דאָס קעלבּיל. פלעגט
איינער אַ האַרבּ שטיקעל עפּעס אין דעם לערנען אַ מאָל־צעהן איבּער־
קייען — אָט אַזוי האָט געקייעט, געמעלה־גרה׳ט דאָס קעלבּיל. האָט
איינעם, ווי געוועהנטליך, „געפעהלט אַ טאָג“ און נישטאָ וואָס צוקייען,
ער האָט געהונגערט, געלעכצט נעבּיך נאָך אַ שטיקעל בּרויט — אָט
אַזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, געלכצט נאָך דער בּרוסט דאָס
קעלבּיל. הכּלל, איטליכע תּנועה זייערע האָט דערמאָהנט קעלבּיל. או־
מעטום איז פאַר די אויגען מיינע געשטאַנען דאָס קעלבּיל. און וואַלגע־
רענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אַנדערע דאָרט, אַמאָל אויף אַ האַרטער
בּאַנק, אַמאָל אויף דער ערד, אַ קולאַק צוקאָפּענס, עס שטינקט מחילה
וואַנצען, פליי בּייסען — אָט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה, פלעגט
זיך מיר עפּענען אין די געדאַנקען וואונדער־שעהנע פּאַנאָראַמעס: בּוימער,
תּבואות, בּלומען, בּערגליך, טהאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בּלויער
הימעל, אין קאָפּ שפּילט מיר אַ ציזיג, אין די אויערען זשעט מיר אַ
זשוקיל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בּשמים... צוקאָ־
פּענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מור,
דאַכט זיך משה־רבּינו׳ס פערדעליך. עס ציעהט מיך, ציעהט בּיי דער
נשמה אַלץ אַהין, אַהין... נו, אַ יצר־הרע! — —

און אַמאָל פלעגט עס מיר טהון אַ טראָג — אויף, עס פלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האָט געקאָכט געווייַנט אין מיר דאָס האַרץ אויף מיר, אויף מיינע חברים, יודישע קינדער:

אַך, ברידער, אין דער פרעמדער פערוואָגעלטע ברידער, אַז־אָך־און־וועה צו אונזערע „טעג“ צו אונזערע יאָהרען! גענוג אָנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדיגערהייט זיך דאָ צובעגראָבען, שוואַרצען דאָס פנים, זיך לאָזען בייסען פון פליי, פון וואַנצען. אין דער־ערד זענען מ י ר, אין דער־ערד איז א ו נ ז ע ר לערנען...

נאָר מיינע חברים אַרום מיר ליגען ווי דער'הרג'טע. שלאָפען! — איך איינער בין וואַך, בייז, טראַכט וועגען זיי עפּעס אַ שרעק און באַלד האָב איך חרטה, ווייַן שטילערהייט:

ברידערליך, זייט מיר מוחל וואָס איך בין פוגע אייער כבוד מיט אַ בייזען געדאַנק, מיט אַ שלעכט וואָרט אַמאָל. אַ גאָטס רחמנות נעביך אויף אייך — שלאָפט, שלאָפט געזונדערהייט!...

„מאַמע לעב! — שרייב איך אין איין שעהנעם זומער־טאָג אַ היים צווישען אַנדערע זאַכען — נעכטען איז ביי אונז געווען אַ סיום אויף „ביצה“! איך בעגער, נישקשה, לערנען, האַלט שוין, ברוך־השם, אויף אַ שטייגער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ היים בייַנק איך, נאָך דיר, מאַמע, נאָך איטליכען (נאָכ'ן קעלביל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אוי, לאָז מיך אויף אַ פּאָר טעג קומען אַ היים! עס וועט קיין הוצאות נישט קאָסטען. איך וועל געהן צופוס. נישקשה, וואָס איז? אַלע בחורים ביי אונז געהען צופוס. און נאָך וואָס פאַר אַ מין געהן — באָרפיס. מיט דעם שטעקען אין דער האַנד און דעם פעקעל אויף די פלייצעס. אַקעגען אַ ח"י גראָשען פערמאָג איך טאַקי במזומנים, נאָך פון פורים, פאַר לייענען די מגילה דער קעכנע דאָרט, וואו איך עס שבת, און פאַר אָפּטראָגען פונ'ם בעל־הבית משלוח־מנות צו זיין מחותן. לאָז מיך, מאַמעניו, אוי, איך בעט דיך!

און נישט וואַרטענדיג אויף תשובה לאָז איך מיך שפעטער מיט עטליכע טעג, אַזוי ווי איך שטעה און געה, אין וועג אַריין, עס פערשטעהט זיך צופוס. אויב ס'איז נאָר געמאָהלט אויף דער וועלט גליק, און געווען דענסמאָלט איין גליקליכער מענש אויף איהר, איז דער איינער געווען איך. עס פאָהרען דאָך סוחרים אין בוידען, פריצים אין קאַרעטעס, אָבער

וואָס פאַר אַ טעם האָט דאָס פאָהרען זייערם אַקעגען דעם צופוס געהן פון אַ ישיבה־בחור ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרויס פון שימעל, אַ דערשטיקעניש, אויף דער פרישער לופט, פון אַ פינסטערער מרה־שחורה דאָרט אויף דער פרייער ליכטיגער וועלט; וואָס ווערט עפּעס ווי פון טוידט לעבעדיג? אַרויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פריה, געגאַנגען מיט זייטענוועגליך צווישען ווייץ און קאָרן דעם גאַנצען טאָג, אונטערשפרינגענדיג פאַר פרייד, אויך אונטערזעטצענדיג זיך אַמאָל, און געקומען אַ היים בין איך מנחה־צייט, ווען בהמות קומען צוריק פונ'ם פעלד.

מיין קעלביל זעה איך, איז הע־הע, אָהן עין־הרע, אַ קאַלב. עפּעס אַ נאַנצע יפהפה! צוויי ביקליך קאַוואַלירען פיהרען זי אָפּ אַ היים אַזש ביז צום פליוט פונ'ם גאָרטען הינטער דער שטוב, שרכ'נען זיך, אונטערלעקען זיך צו איהר, אַרויסווייזענדיג דרינען גרויסע בריה'שקייט, און הייגגען זיך פשוט אויף איהר. איך בעט מחילה די פיינע חתנים, פערטרייב זיי מיט אַ שטעקען און גיב מיך אַ שטעל דער כלה מיינער גלייך איהר אַ קעגען פנים. — שלום־עליכם, קעלביל! מאַך איך און וויל עס אַ גלעט טהון. עס בויגט־אָן דעם קאָפּ, נישט אָנצוקוקען מיך, אויסשטעלענדיג מיר אַ פּאָר קליינע, שפּיטציגע הערנער, ווי געזעדט: אָהן הענד! וואָס פאַר אַ מחותן מיט מיר, מיך צוגלעטען, ביסט־דו, פעטער? — עס פערדריסט מיך טאַקי אַביסעל, נאָר, נישקשה, טראַכט איך מיר, מען בעדאַרף זיך פריווען נאָך אַמאָל. — מאַין־מאַין־מאַין! זאָג איך, האַלטענדיג דער יפהפה פאַר דער נאָז, אַביסעל פונדערווייטענס, אַ הויפען גראָז־נאַ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאָרעט מיט דער נאָז, אָנקוקענדיג מיך פערוואונדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפּעס קענטליך! דאַכט זיך דער, און פאָרט נישט דער. — האַ, נישט דערקענט? אַי־אַי! שמייכעל איך אַביסעל מיט תרעומות, מיט גאַל, הייסט עס. און קוקענדיג אַ ווייַלע אַזוי אויפ'ן קעלביל ווי שעהן, געזונד, בעלייבט, ווי לעבעדיג פריש עס זעהט אויס; פערגלייכענדיג איהם אַקעגען דאָס דאַרעקוואַרע לייב מיינס, דאָס בלייך אויסגעווייקט פּנים'ל מיט דער גאַנצער ישיבה־בחור'שע געשטאַלט מיינער, מ'שטעהנס־געזאָגט, חאַפּט זיך מיר נישטווילענדיג אַרויס אַ זיפץ טיעף פונ'ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפץ אויף מיין פערווּיסטע יוגענד, אַ הספד אויף מיינע פאַר דער צייט אָפּגעשניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ ביטערע פראַגע: רבונו־של־עולם, איז דען טאַקי דאָס דיין ווילען, אַז מען זאָל אַ מענשען נאָך קינדווייז פערשפּאַרען ווי אַ גאַנז אין שטייג נישט אָנצוקוקען דיין וועלט, אָנשטאָפּען איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אויס איהם אַזעלכען אַ שטייגער ווי

איך? — דאָס קעלביל, דערקענענדיג מיר אַ פּנים אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פריינדליך אויס צו מיר דעם האַלז צום קראַצען, ווי דער שטייגער זיינער איז געווען פריהער. עס שטעהט אַזוי עפּעס ווי געריהרט, קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען, אונטערמריקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ־מ־ם! ס'איז דרינען געלעגען אַזוינס, וואָס גאָר ניט פאַר דעם מענשענס לשון. איך האָב עס אָבער גוט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבעט: קראַטץ מיך, קראַטץ מיך דען דיינער אַ קראַטץ איז מיר בעסער ווי דאָס גרין־גראָז. אויך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו ביסט־דו דאָס פּלוצלים אַהינגעקומען? וואו האָסט־דו ביז אַהער זיך געפּיטערט און צווישען וועלכע בהמות דאָרט? און צוגלייך טאַקי אַ בעדויערען: המ־מ־ם, וואָס פאַר אַ פּנים נעביך דו האָסט!

די מאַמע מיינע האָט פון מיין פּנים דוקא גאָר אָנגעקוואָלען, אדרבה, זעהר שעהן. עס האָט איהר בעשיינפערליך בעוויזען, אַז איך בעגעהר לערנען, האָב אַ פּנים פון אַ גוט קינד, גאַנץ יודישלעך, אַ בלייכס, אַיין איידעלס און עס ווערט אם־ירצה־השם שטאַרק טויגען צו אַ שידוך. און ווי עס האָט אויסגעזעהען האָבען זיך גע'שדכנ'ט צו מיר אַ פּאָר מחותנים, זיי האָבען זיך עפּעס אַלץ געשושקעט מיט דער מאַמע, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ שיינענדיג מינעלע און אַ קנייטשעלע, ווי ביים קויפען אַ שטיקעל סחורה. דער קרעמער אַלץ: פּישש! און די קונים — בע! פאַר מיר איז דאָס געווען, עס פערשטעהט זיך, אַ סוד. עפּעס אַ קעלביל איז דען אַ בחור'ל, צו־וויסען פון אַזעלכע זאַכען? — עס וואָלט געווען באמת גאָר אַ פלא, אַז איך מיט דעם קעלבילביידע וועלען מיר אין איין צייט זיך פאַר'קנס'ען! נאָר אַ פּנים מיר איז נישט בעשעהרט געווען און פונ'ם גאַנצען עסק האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

דער יצר־הרע אָבער שלאָפט נישט, איז ווי פריהער צוגעשטאַנען צו מיר, נישט אַנדערש איך זאָל מיך מטריח זיין צו א י ה ר — איהר פערשטעהט, אויף דעם פרייען פעלד דאָרט צו א י ה ר, צו דער נאַטור הייסט עס, אונטער איין אויסרייד, צוליעב דיין געזונד טאַקי, פון דיין טובה און דיין הנאָה וועגען, נאַרעלע. גע'פּועל'ט ביי מיר דאָס, ניט ער מיר אַ טאַפּ, כלומר'שט גלאַט אַזוי זיך, הינטען־אַרום. מכּוח מיין חכמה, מיין געלערענטקייט, מיין בעשעפטיגונג און דעם תכלית מיינעם פון די אַלע זאַכען, און ביי איטליכען טאַפּ פערקרימט ער זיך מיט אַ שטעבענדיג געלעכטעריל, עפּעס ווי איך בין אַ פּרא־אָדם, אַ ווילדע בריאָה,

נישט פון דעם עולם, מ'שטעהנס־געזאָגט. קורץ עס קומט דערצו, אַזוי וויית, אַז ער צוטרענצעלט מיר די ישיבה, דאָס, יענעס, האַק און פּאַק — אַזוי און אַזוי: דו ביסט אַ... בהמה! מיינסט־דו אפשר? חלילה. אַ בהמה איז זיך אַ בהמה, ווי גאָט האָט זי בעשאַפען, לעבט נאָך זיינע געבאָט, אָהן שפּיטצליך, אָהן רדעהדליך. אַ מענש, אַ נאַר אָבער זוכט זיך אויס זאַכען אַזעלכע, כּדי צו זיין נישט אַזוי ווי גאָט האָט איהם בעשאַפען. דאָס לעבען זיינס פיהרט זיך נאָך זיין אייגענע אויפטהועכטסען, פון איהם געמאַכטע, אָנגעמאַכטע זאַכענישען. — אַ נאַרישער מענש, אָט וואָס דו ביסט, תכשיט מיינער!...

נאָר, עט, דברים בטלים! די נויטה ברעכט אַייזען, אַיין אַייזערנעם יצר־הרע אויך אפילו. בלייבען ביי דער אָרימער מאַמע, אַ וויסטע אַלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך. איך געזעגען מיך מיט מיינע אַלע ליעבסטע, זאָג אַ זיי־געזונד די שעהנע פעלדער, די גרינע וועלדער, וואו איך האָב געשפּאַצירט, און לאָז מיך אַוועק צופוס וויטער אַהין, אין דער ישיבה.

אַ ביטער יאָהר, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, האָב איך געהאַט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. אַ יאָהר אָהן „טעג" — עס האָט מיר געפעהלט טעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון כל־ישראל, איז אַ האַלבע טרייסט פאַר רב־ישראל. נו, הייסט עס אַ פּנים אַ גליק פאַר מיר, וואָס פיעל אַנדערע פון די אָרעמע בחורים האָבען אויך געדאַרבט, געהונגערט — איז עס פאַר מיר געווען חאָטש א האַלבע טרייסט. גע'פּטר'ט, הייסט עס, א האַלבע צרה, מיט דער אנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אַזוי קיין סכנות. אַזוי, דאכט זיך, האָט עס בעדאַרפט זיין, אי על פּי די חכמים אי על פּי דרך הטבע. וואָס־זשע לאָזט זיך אויס? בוידעם! אדרבה, לא־די וואָס מיר איז שטאַרק שווער געווען איבערצוטראָגען די האַלבע צרה מיינע, אַלץ געמורמעלט: געוואַלד, רבונו־של־עולם, עסען! האָט מיר נאָך געקריינקט די ביטערע נויטה פון מיינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם גאַנצען משא־ומתן דאָרט. צו־ו ו אָ ס? נאָר דאָס איז געווען אין־אָנהויב, שפּעטער אָבער, אז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אכילה שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט. עס האָט מיר אויך קנאַפּ וואָס געאַרט צעריסענע שיך, הוילע פּיאַטעס, אַ קאַפּאָטע א שמאַטע מיט אויס־

געריבענע עלענבויגענס. פערקעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגען מיר פון אַזעלכע קלייניגקייטען אַמאָל גאָר חוזק מאַכען, אָפּזאָגען דאַרויף גלייכווערטליך. ערשט שפּעטער איז מיר קלאָהר געוואָרען, וואָס שטעקט אַזוינס אין דער ישיבה און די גרויסע מעלה איהרע. אָט וואָס: די קבצנים איהרע, וואָס זי לאָזט אַרויס, זענען פרעהליכע קבצנים; איהרע מלמדים, מקבלים, בטלנים זענען מוחל די עולם־הזה, הערען זי אין דער פּיאַטע. און פאַר יודישע קינדער אין גלות איז דאָך בעשיינפּערליך טאַקי אַ גרויס גליק!...

„מזל־טוב דיר, זוהנעניו — שרייבט מיר די מאַמע נאָך אַ לאַנגע צייט שטילשווייגען — מזל־טוב אויך מיר מיט מיין בהמה!... פערשטעהסט דאָך מסתמא, וואָס מען מיינט בהמה? עס האָט זיך געקעלבט דיין קעלביל, איז געוואָרען, אויף קעז און אויף פּוטער, אַ בהמה! ס'איז שוין נימער ערגער. אין שטוב איז דאָ מילכיגס, אַביסעל צום פערקויפען און פאַר זיך אויך אַביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין־גיכען נחת, הלואי אָמן, רבונו־של־עולם! זעהר אַ גוטע בהמה. נאָר וואָס דען? איך האָב פון איהר צרות. זי לאָזט זיך נישט מעלקען. וואַרפט זיך, שרייט, בּיינקט, געהט פּשוט אויס נאָכ'ן קעלביל. האָסט־דו געהערט, אַ בהמה זאָל נישט קענען פערגעסען דאָס קעלביל! עפּעס טאַקי נאָר ווי אַ מאַמע אַ קינד, להבדיל. משוגע איז זי טאַקי נאָך קעלבילוויז געווען, געטויגט האָסט־דו איי־נער טאַקי צו איהר. גוט אויסגע'ערענט האָסט־דו זי. האָסט געמעגט וויי־גער לערנען זי און לערנען בעסער אַליין. לערען, זוהנעניו, לערען, וועט אויס דיר אם־ירצה־השם ווערען אַ לייט. אַז מען רייבט זיך, איז דאָ אַ ווערטעל, רייבט מען זיך אויס. יאָ, מען קען אַנדערש ניט זאָגען. אַ קעלבעלע איז דאָס געווען זעהר אַ געראָטענס, טאַקי גאָר אַנטיק. דער קצב האָט מיר דערפאַר געגעבען אַ גוטען מקח, אויך דאָס לונג־און־לעבער־ריל. פונ'ם געלד שיק איך דיר דאָ דורך חיה־הינדען אויך אַ פּאָר גילדען און דעם קעלבילס אַ שטיקעל געבראָטען לעבעריל. נאַ, וויס, האָב אויך הנאה חאָטשע פאַר דיין מיה אַמאָל מיט דיין קעלביל! איהר ביידע זענען דאָך ווי אַנדערע צוויי. ווייטער שרייב איך דיר, אַז...“

נאָר גענוג! וואָס ווייטער זי שרייבט האָב איך שוין נישט געלייענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ, פּע, נישט גוט, אַזוי אַז מען האָט געמוזט אָפּגיסען מיך מיט אַ גאַנצען איימער וואַסער. מיינע חברים שטעהען צו מיר צו, פרעגען: וואָס איז פּאָרט די מעשה? איז עמיצער פון די היימישע חס־ושלום קראַנק, אָדער,

די שעה זאָל נישט זיין, אפשר גאָר געשטאָרבען? און איך שוויג, האַל־טענדיג זיך ביים האַרצען. געה דערצעהל, נאָר אויף לייטישע געלעכטער, יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלביל! אַז דאָס איז מיר נישט גוט. פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, מיט וועלכער מיר איז בעשעהרט געווען צום ערשטען מאָל אין אונזערע ביידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען גאָטס וועלט מיט איהרע פעלדער די שעהנע און צובריינגען דאָרט ביידע אַ שטיק צייט, די טהייערסטע אין לעבען; אַז דאָס טריפט מיר דאָס בלוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, אַ מאַמע, איין ערשטלינג, וואָס בּיינקט נאָך איהר קינד, נאָך איהר געקוילעט קינד נעביך!...

אַ יודיש קינד איבערהויפּט, וואָס אינגאַנצען איז עס אַ רוחניות, עס וואַרפען זיך אין איהם תמיד די אָדערליך, איהם איז דאָך גענוג אַבי עפּעס אַ בלאָז, עפּעס אַ ריהר, אַז ער זאָל זיך צושאָקלען און עס זאָל זיך איהם צושפּילען די פאַנטאַזיע גאָר אַ שרעק, אַ פּשיטא־שוין ווי איך אַ גמרא־יונ־געל, איין אָרעם ישיבה־בחור'ל אָהן „טעג“, אָהן לייב, אָהן געזונד, נאָר וואָס דאָס קעפּעלע אין איהם; וואָס שטענדיג האַלט עס אין איין פליהע־ניש, אין איין טראַכטעניש, צאַפּלעניש. גענוג איבערגענוג איז פאַר מיר געווען דער מאַמעס עטליכע ווערטער, אַז איך זאָל ווערען צוקאָכט, צורייצט; אַז די פאַנטאַזיע זאָל אַרבייטען מעשים, מיך נישט לאָזען רוהען די נעכט. קוים וואָס זיך געלייגט — אַהאַ, ברוך־הבא! הויבט זיך אָן די שפּיעל. עס טרעט אַרויס אויף דער סצענע דאָס אַלטע קעלביל, שוין אַ מאַמע, מיט דעם קינד — אַ קעלבעלע אַ בריליאַנט. עס טשעפּעט זיך דאָס קעלבעלע, זויגט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו־וויילען די אייטער, דרעהענדיג דערביי מיט דעם ווידעלע. די מאַמע איז גאָר איבערגליקליך. ס'איז איהר דאָס צודערקענען אין דעם גאַנצען בענעהמען איהרם. ווי זי בויגט אויס דעם קאָפּ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטערמריקענ־דיג פאַר גרויס ליעבשאַפט. איך קוק פערגאַפט אויף דער מאַמע, זי אויף מיר, און ביידע פערשטעהען מיר זיך, וואָס אַזוינס אין דעם קוקען אונזערס ליגט. עס פינקעלט, שימערט אַרום־און־אַרום, אַ ליעבליכע ווער־מע צוגיסט זיך אין די אַלע גלידער און אויפ'ן האַרצען פיהלט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי גוט... באַלד טאַקי טהוט זיך עפּעס ווי אַ דרעה. עס טונקעלט אין די אויגען, אויס געשטאַלטען, אויס קאָלירען, אויס אַלס־דינג — גאָרנישט!... קיהל. אינוועניג אין מיר איז עפּעס אַ מרידה — אַי, עסען! עס דאַכט זיך מילך, אַ טעפּעל סמעטענע, קעז און אַ ריפּטעלע ברויט מיט פּוטער. עס דאַכט זיך אויך געבראָטענס. פליייש אַ שטיקעל, איינגעפּרעגעלט מיט שמאַלץ און ציבעלעס, מחיה. איך חליש, האַלט עס

נישט אויס, אוי, געבראָטענס! איך וואַרף מיך, קעהר מיך אום אויף יער אַנדערער זייט, קלינג־קלאַנג ווי מיט אַ גלעקעלע אין די אויערען — העהע, ווידער די שפּיעל! אַ סצענע אַ טרויערדיגע. עס רייסט זיך דאָס יונגע קעלבעלע ריכסט זיך דעם קצב פון די הענד אַרויס, עס לויפט מיט אַ ביטער געשריי און דער קצב נאָך איהם. פיהלענדיג זיין מלאך־המות און שטאַרק וועלענדיג לעבען, לויפט עס אויסער זיך נעביך פאַר שרעק, בעהאַלט זיך עמ'צען דאָרט צווישען די פּאָלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראַטעוועט! יענער אָבער טהוט עס אַ שטופּ, מאַנענדיג: „געה! דאַרויף ביסט־דו דאָך געבוירען געוואָרען." — „אום־ברחמנות! לאָזט זיך פערנעהמען אַ פערדומפּען קול ווי פון אונטער דעם פאָרהאַנג — פאַר אַזאַ ענטפער אַמאָל בין איך פון'ם אויבערשטען מיט אַ לאַנגער שווערער קרענק בעשטראָפט געוואָרען. ורחמיו על כל־מעשיו, גאָט ברוך־הוא האָט רחמנות אויף אַלע זיינע בעשעפעניש." דאָס קול איז טאַקי אַ קול, עס רופט, רופט — און קיינער אָבער מאַכט זיך דאַרויס נישט. דער קצב חאַפּט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אַלע פיער, עס צאַפּעלט, שרייט מע־מע — מאַמע הייסט עס, נאָר אומזיסט! די מאַמע איז אויפ'ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשריי פון איהר ליעב קינד. הערט נישט דעם קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פאַר'ן טוירט! דער קצב טהוט עס אַ וואָרף אויף דער ערד, קיועטשט עס גוט צו מיט דער קניע, שטרעקט איהם אויס דאָס העלזעלע, דאָס שוחט'ל — פליק־פליק, ברוך אַתּה... און חיק! —

רויט־בלוי, אַ פערבלענדזעניש, אויסמישענעש אַרום־און־אַרום. איך טאַפּ מיך, וויש מיך — דאַכט זיך בלוט, שפּריצלעך בלוט — —

עס בעשלאָגט מיך אַ שוויים!...

און זינט דענסטמאָל ווערט מיין קערפּער אַ צושטערטע, צובראָכענע כלי. אַלסדינג אין איהם טהוט זיך נישט ווי געהעריג, צווישען ווירקליכקייט און חלומות נישטאָ קיין אונטערשיעד. ס'איז אַ דרעהעניש, אַ פּלאָנטעניש, קידער־ווידער. מיין דעה איז גאָרנישט, אויס בעל־הבית, הפקר אַ וועלט! עפּעס דאַכט זיך, אויף דער נאָז אַ לונג־און־לעבער, פון'ם געקוילעטען קעלביל דאָס געבראָטענע לעבעריל, עס פּאַטשט מיך, שטעכט מיך ווי מיט שפּילקעס. עפּעס ברענט, בריהעט מיך אין קעשעניע — און עס שפּרינגען פון דאָרט אַרויס צוויי ווייסע גילדען. עס קוקען אַרויס דאַכט זיך פון זיי אַ פּאָר רויטע, מיט בלוט פערלאָפענע אויגען — אוי, אויגען דער מאַמעס, מיין קעלבילס אויגען! איטליכער

בליק איהרער איז מיר אַ פייל אין האַרצען. עס רוישט, קלינגט מיר אין די אויערען אויף אַ טרויערדיג קול אַ האַרבער מוסר: תּכשיט! אָט ביסט־דו, אָט איז דיין קעלביל. צוויי בעשעפעניש אַרויס אויף גאָטס וועלט צו לעבען. דאָס קעלביל וואַקסט ווי געהעריג, ווערט אַ בהמה, לעבט אַצונד פאַר זיך אי פאַר דיין היימישען עולם. קאַרג פאַר איהם איהר מילך, מען מעלקט זי, ציהט זי, האָט פון איהר אַ נוטצען, נעהמט נאָך ביי איהר צו אַ שטיק פונם לעבען, מען פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו הערסט? זאָג נאָר דו, ווי אַזוי וואַקסט דו? — דו לעבסט? אַז אָך־און־וועה צו אַזאַ לעבען, אין נויטה, שמאַך, בעטלען! קוק אָן דיין געשטאַלט, מ'שטעהנס־געזאָגט, און די געשטאַלט פון יענע. דיין גלייכען, פאַרפינסטערט זענט איהר געוואָרען! — דו ניטצסט? האַ, מ י ט ו ו אָ ס? דאָס לעבען דיינס — צ ו ־ ו ו אָ ס? אינגאַנצען טויג עס א ו י ף ו ו אָ ס? צאַפּעס, קיין וואָל, קיין מילך פון אַייך! לעבסט נישט פאַר זיך, זעטצסט־דו זיך נאָך אָן אויף יענעמס לעבען. די צוויי גילדען, תּכשיט. פ ו ן ־ ו ו אַ נ ע ן? דאָס איז פון'ם געלד פאַר דיין בהמה'ס בידנע קעלביל! — דו זעהסט?... דאָס פּאָר פערזאָטענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פערדראָס, עס שטעכט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפּ. עס וואַרפען זיך אין מיר אַלע מיינע גליעדער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפּעס אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. אויס א י ך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? — עס מעקעט, מוקעט. עס שפּרינגט אַ נאַקעט אָפּגעשונדען קעלביל, ביים מויל נאָר אַ סימן פעלכיל ווי וואָנצעס. עס שוועבען אַ פּאָר רויטע, פערווייינטע אויגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפענישען, בחורים־בטלנים, מיני געשטאַלטען, פאַרזעהענישען. עס פייפען נעזער, חאָרחלען העלזער, עס חראָפּעט, קייכט, הוסט, אַ שרעק!

אַי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם טאָג, וואָס מען האָט מיך בעדאַרפט אָפּפיהרען אין ביקור־חולים, איז מיר אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג: זעה, זוהנעניו, זיי אַ מענש! נאָר אויף דער ישיבה אַליין, אויף דעם לערנען דיינעם דאָרט האָסט־דו אַצונד צורופען, ווייטער נישט אויף קיינעם. וויסט איז דער מאַמען, זיך אויסגעלאָזט סאַנצעלאָמעס די אַלע פרנסות. דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש אויך פערזינדיגט —

גע'פגר'ט די בהמה!

